

***Hippolytos – Adonis eller Elvis: En undersøgelse af Aristoteles' ethos-begreb i Senecas
Phaedra og Sarah Kanes Phaedra's Love***
af Louise Hinkbøl

Myten om Hippolytos og Fædra er flere gange blevet genskrevet lige siden antikken. I denne artikel analyserer Louise Hinkbøl den engelske dramatiker Sarah Kanes teaterstykke Phaedra's Love fra 1995, især med fokus på Hippolytos' ethos.

Handel mellem Thrakere og Mykenere – et "gyllent" foretak
af Knut Fossdal Eskeland

Der foregik handel med guld mellem mykenere og thrakere i den sene bronzealder. Det arkæologiske materiale benyttes sammen med en funktionalistisk tilgang og teorier om social interaktion i forhistoriske samfund til at belyse mulige handelsmønstre på tværs af Balkan i bronzealderen.

At finde den antikke by Tegea
af Anne Ditte Koustrup Høj

Historien bag den antikke by Tegea begynder midt i et jalousidrama. Men hvad ved vi ellers om den græske by, og er det muligt for nutidens arkæologer at finde resterne af den?

***Fra ojets nethinde. En sanselig, platonisk kærlighed – Sokrates' tale i Platons
Symposion og Marsilio Ficinos kommentar i De Amore***
af Camilla Nissen Toftdal

Hvad er egentligt den korrekte definition af platonisk kærlighed? Denne artikel forsøger at give et bud ved at undersøge hvilke verber, der benyttes i Platons Symposion, og ser også nærmere på receptionen af begrebet.

Fønikiske metalskåle fra Cypern – Den eklektiske stil som udtryk for "fønikisk kunst"
af Maria Sommer

Artiklen skal ses som en bred introduktion til cypro-fønikiske skåle og deres kunsttradition i det 8.-6. årh. f.v.t. På skålene ses den såkaldte eklektiske stil som sammenblander storkulturers "imperiumskunst". Denne eklektiske stil på metalskålene anses for en selvstændig fønikisk stilart. Diskussionen omkring den eklektiske stil er artiklens omdrejningspunkt.

Nekropolen på Mozia
af Signe Krag

Denne artikel omhandler gravskikkene på den fønikiske nekropol på øen Mozia ved Siciliens kyst. Nekropolen på Mozia perspektiveres til nekropolen ved den fønikiske by Tyre i Libanon, hvortil koloniens oprindelse muligvis kan spores.

HIPPOLYTOS—ADONIS ELLER ELVIS: EN UNDERSØGELSE AF ARISTOTELES' *ETHOS*-BEGREB I SENECAS *PHAEDRA* OG SARAH KANES *PHAEDRA'S LOVE*

AF LOUISE HINKBØL

Sarah Kane og mytebegrebet

Hvornår kan man sige om en tekst, at den er original? De antikke myter og fortællinger er blevet genskrevet et utal af gange i løbet af den europæiske litteraturhistorie. Incestdramaet om Fædra og hendes stedson Hippolytos er et godt eksempel herpå. Den første fortælling om Fædra og Hippolytos, som vi har bevareret, er Euripides' *Hippolytos* fra ca. 428 f.Kr., men denne er sandsynligvis allerede en genskrivning. I Rom skriver Seneca sin version af fortællingen, *Phaedra*, i det første århundrede e.Kr., og i renæssancen er det først og fremmest Racines franske fortolkning *Phèdre*, der er værd at nævne. Alle senere genskrivninger tager udgangspunkt i en af de tre versioner af myten.

Jeg bruger i det ovennævnte ordene myte og fortælling lidt tilfældigt, da det er svært at definere og adskille disse begreber. Myter definerer vi i dag som "mundtligt overleverede fortællinger eller fabler, der forklarer menneskenes og verdens skabelse, naturens kræfter og beretter om gudernes eller åndernes liv."¹ Men det græske ord μῦθος kan betyde mange forskellige ting, herunder ord, tale, men også sagn, fortælling, mv. Aristoteles bruger ordet til at angive et af tragediens seks grundelementer i sjette kapitel af sin poetik, *Om digtekunsten*. De seks grundelementer er: "fabel, karakterer, tale, tanke, scenebilledet og sangdigtning."² Mytebegrebet er omstridt og diskuteret af forskere som Hans Blumenberg i skriftet *Arbeit am Mythos*. Det er ikke nærværende artikels anliggende at indgå i denne teoretiske diskussion, men derimod at analysere en bestemt genskrivning af myten om Fædra og Hippolytos, nemlig den engelske dramatiker Sarah Kanes teaterstykke *Phaedra's Love* fra 1995. Kane blev født i 1971, og efter en universitetsuddannelse i dramaturgi på Bristol University og en MA i "playwriting" på Birmingham University, debuterede hun i 1995 med sit første stykke *Blasted* på Royal Court Theatre Upstairs i London. Stykket fik stor opmærksomhed fra medierne, især pga. stykkets ekstremt voldelige elementer. Hendes andet teaterstykke, *Phaedra's Love*, var en stor succes, og herefter skrev hun yderligere tre stykker og skrev manuskriptet til en kortfilm. I 1999 begik Sarah Kane selvmord efter lang tids kamp med depression.³ Kane skrev stykket *Phaedra's Love* efter kommission af Gate Theatre i London, der ville sætte et stykke op, der var nyt, men tog udgangspunkt i et kanonisk græsk eller romersk stykke. Kane var ikke umiddelbart begejstret for opgaven, da hun mente, at antikke teaterstykker i høj grad var præget af, at alle de vigtige handlinger fandt

¹ Rasmussen et al. 2005: 238

² Aristoteles (1969): 37

³ Ravenhill 1999

HIPPOLYTOS—ADONIS ELLER ELVIS

AF LOUISE HINKBØL

sted bag scenen. Men hun læste nogle stykker igennem og besluttede sig for Senecas *Phaedra*. Hun siger selv om sin inspiration hos Seneca:

”I only read Seneca once. I didn’t want to get too much into it –I certainly didn’t want to write a play that you couldn’t understand unless you knew the original. I wanted it to stand completely on its own.”⁴

Kane har også udtalt, at hun hverken har læst Euripides eller Racine, hvilket sidenhen har undret hendes læsere, da hendes fokus i høj grad ligger på Hippolytos ligesom hos Euripides. Endvidere kan man måske stille spørgsmål ved, om det virkelig kan være rigtigt, at hun kun har læst stykket én gang. Det er nok ikke særlig ofte tilfældet ved moderne genskrivninger.

Ved en genskrivning af en tragedie kan man altså lave om på et eller flere af de seks aristoteliske grundelementer. Det er naturligvis interessant, at kigge på fabeln, selve handlingen, og se, hvad der er lavet om. Men lige præcis i forbindelse med Sarah Kanes *Phaedra’s Love* er det mere interessant at undersøge det andet grundelement: Karaktererne (ἦθος). Jeg vil i det følgende undersøge, hvordan hovedpersonen Hippolytos’ *ethos* beskrives hos henholdsvis Seneca og Sarah Kane.

Hippolytos hos Seneca: *Raris forma viris impunita fuit*⁵

Titlen på Senecas tragedie antyder – i modsætning til Euripides’ forlæg – at det ikke længere er Hippolytos, men derimod Fædra, der er tragediens hovedperson. Hos Sarah Kane er det helt tydeligt, at det er Hippolytos, der er den vigtigste karakter, og jeg vil derfor i det følgende undersøge, hvordan Hippolytos bliver beskrevet – først hos Seneca og senere hos Kane.

I Senecas *Phaedra* er Hippolytos den første person, der adresserer publikum, nemlig i præludiet, hvor Hippolytos taler til sine mænd forud for en jagt. Han henvender sig også til gudinden Diana, og man aner hermed, hvilke karaktertræk man kan vente at finde hos Hippolytos. Men Hippolytos’ sande karakter kommer især frem i stykkets andenakt, hvor Fædras amme taler med Hippolytos. I denne samtale advokerer han kraftigt for det frie liv i skoven, der står som et meget positivt alternativ til byens larm og elendighed. I skoven er man nemlig fri for alle de farer, der forbindes med bylivet:

⁴ Saunders 2002: 72

⁵ Seneca 820-821; hos Seneca henviser numrene i mine noter til verselinjer. Ved alle andre henvises der til sidetal. ”Beauty in men is rarely unpunished”

HIPPOLYTOS—ADONIS ELLER ELVIS

AF LOUISE HINKBØL

”non illum avarae mentis inflammat furor
 qui se dicavit montium insontem iugis,
 non aura populi et vulgus infidum bonis,
 non pestilens invidia, non fragilis favor;
 non ille regno servit aut regno imminens
 vanos honores sequitur aut fluxas opes,
 spei metusque liber, haud illum niger
 edaxque livor dente degeneri petit.”⁶

I byen hersker altså en række grimme størrelser så som *avaritia*, *pestilentia*, *vani honores*, *fluxae opes*, osv., men det er især bemærkelsesværdigt, at han bruger ordet *furor* til at betegne det, der er galt i byerne. Vi vil senere se, at lige præcis denne gløse bruges til at beskrive en række andre ting. Endvidere er det med Kanes genskrivning i tankerne en interessant formulering, han bruger i den andensidste linje i det citerede stykke, ”spei metusque liber”. For Hippolytos er det tilsyneladende et gode, at man både er fri for håb og frygt. Her ville man måske forvente, at der blev opremset to negative størrelser, men i stedet sidestilles *spei* med *metus*. Dette må ses som et udtryk for en eller anden stasis eller ligegyldighed, der i høj grad er relevant, når vi skal se nærmere på Kanes Hippolytos.

Flere gange nævner Hippolytos også, at det, der er galt, er tæt forbundet med hans tid. I sin beskrivelse af skovenes fordele siger han, at den bedste måde at leve på er at trække sig tilbage til skovenes ”ritus...priscos”⁷, og senere beskriver han de gamle bøgetræer, ”veteresque fagi”⁸. Hippolytos er altså en karakter, der ikke lever i nutiden, men derimod drømmer sig tilbage til en tidligere guldalder. Han går yderligere i detaljer omkring denne forgangne æras glæder i det følgende stykke:

”Hoc equidem reor
 vixisse ritu prima quos mixtos deis
 profudit aetas [...]”⁹

⁶ Seneca 486-492. Den engelske oversættelse lyder: ”No madness of greed inflames the man who devotes himself to the high hills; no breath of crowd, no mob that betrays good men, no pestilential envy, no fickle favour. He does not serve a throne or strive for a throne, pursuing empty honours and fleeing wealth; he is free of hopes and fears; no black gnawing malice attacks him with its ignoble teeth.”

⁷ Seneca 484

⁸ Seneca 510

⁹ Seneca 526-528: ”This was the way of life, I think, of those who burgeoned in the primal age and mingled with gods [...]”

HIPPOLYTOS—ADONIS ELLER ELVIS

AF LOUISE HINKBØL

Den tidsalder, han drømmer sig tilbage til, er – må vi konkludere – en tidsalder, hvor guder og mennesker levede sammen. Det er da også interessant, at guderne spiller en meget lille rolle i Senecas tragedie i forhold til hos Euripides. Godt nok beder Hippolytos til Diana i starten af stykket, men hun spiller ikke nogen selvstændig rolle – hun er blot med til at karakterisere Hippolytos. Hos Euripides derimod spiller både Afrodite og Artemis store roller, da Hippolytos' ἄμαρτία netop er, at han ikke er i balance med sig selv, da han kun tilbeder Artemis og fraskriver Afrodite. Guldalderen er blevet afbrudt, og til beskrivelsen af denne afbrydelse bruges igen ordet *furor*:

”Rupere foedus impius lucri furor
et ira praeceps, quaeque succensat agit
libido mentes.”¹⁰

Endvidere ser vi ham i det følgende udtryk som en repræsentant for Senecas stoicisme: ”certior somnus premit segura duro membra laxantem toro”.¹¹ Denne stoicisme ses også i stykkets helhed i forbindelse med skæbnens rolle, der udpensles af koret i slutningen af tredje akt:

”Res humana ordine nullo
Fortuna regit
sparsitque manu munera caeca
peiora fovens.”¹²

Menneskets liv afgøres af den altdominerende skæbne, og ikke engang Hippolytos, der gør, hvad han kan for at leve asketisk, undgår at blive ramt af skæbnens tilfældighed.

Herudover er det karakteristisk for Senecas Hippolytos, at han er misogynist: han raser imod kvinder og deres væsen. ”Sed dux malorum femina”¹³, siger han, og fortsætter senere:

¹⁰ Seneca 540-542: ”This peaceful compact was broken by unholy madness for gain, by hasty anger and by lust which goads inflamed minds.”

¹¹ Seneca 520-521

¹² Seneca 977-980: ”Human affairs with no semblance of order are ruled by Fortune. She scatters her gifts blindly, promoting all that is worst:”

¹³ Seneca 559: ”But the leader in evil is woman”

HIPPOLYTOS—ADONIS ELLER ELVIS

AF LOUISE HINKBØL

”Detestor omnes, horreo fugio execror.

sit ratio, sit natura, sit dirus furor:

odisse placuit.”¹⁴

Hippolytos’ kvindehad skyldes bl.a. hans ophav – hvilket igen er et udtryk for skæbnens determinisme – hans mor var nemlig amazone, en af de krigeriske kvinder, der skar deres ene bryst af og kun opdrog piger. Deres drengebørn sendte de enten væk eller slog ihjel. Vi ser, at ordet *furor* igen bruges, og her bruges det til at karakterisere kvindens fejl. Så ved at bruge det samme ord til at betegne først det, der er galt i byerne, dernæst – på et mere generelt plan – til at beskrive guldalderens afbrydelse, giver han kvinderne skylden for, at begge disse ting er gået galt. Kvinden er en del af problemstillingen. Efterfølgende bruges *furor* også til at angive Fædras brændende kærlighed til Hippolytos, og dette bliver hermed det udpenslede eksempel på det, der er galt i verden.

Hippolytos’ udseende er ikke beskrevet direkte i særlig høj grad, men af en af Fædras replikker må man konkludere, at han er en flot fyr. Hun fortæller, hvordan hun faldt for den unge Theseus – det er tydeligt, at hun dermed egentlig taler om Hippolytos. Endvidere handler korets sang efter anden akt netop om, at skønhed ikke er godt for mennesker. Vi får også at vide, at Hippolytos er kysk, hvilket naturligvis er at forvente af en Diana-følger. Lige efter at Fædra har erklæret Hippolytos sin kærlighed, står følgende:

”Procul impudicos corpore a casto amove

tactus!”¹⁵

I tredje akt vender Theseus hjem til Athen, og Fædra, der er opløst af tårer, fortæller ham, at Hippolytos har voldtaget hende, hvorefter Theseus bortviser ham fra Athen. En budbringer kommer i fjerde akt til byen og fortæller, at Hippolytos er død.

Hippolytos hos Kane: Elvis eller Jesus?

Ligesom hos Seneca er Hippolytos den første person, vi møder, nemlig allerede i første scene. Men det er en noget anderledes Hippolytos, vi møder hos Sarah Kane. Han sidder i et mørkt rum og ser Hollywood-

¹⁴ Seneca 566-568: “I detest them all, dread them, flee them, loathe them. Be it reason or nature or dire madness, I am set on hating them.”

¹⁵ Seneca 704-705: “Keep your wanton touch from my chaste body!”

HIPPOLYTOS—ADONIS ELLER ELVIS

AF LOUISE HINKBØL

film omgivet af dyr elektronik og tomme slik- og chipsposer. Han spiser den ene hamburger efter den anden og bruger beskidte sokker til aftager at forskellige kropsvæsker, både snot og sæd. Den Hippolytos, vi møder hos Kane, er altså en storforbruger af vestlige goder, og det lader til, at han er fuldstændig ligeglad med sin situation, hvilket kommer til udtryk i det følgende uddrag:

”Hippolytos watches impassively. [...]He puts his penis into the sock and masturbates until he comes without a flicker of pleasure.”¹⁶

De to adverbelle led “impassively” og “without a flicker of pleasure” illustrerer Hippolytos’ fuldstændige ligegyldighed. En anden forandring, vi bliver opmærksom på i forhold til Seneca, er, at Hippolytos tilsyneladende ikke længere er den smukke, kyske unge mand. Kanes Hippolytos er i høj grad en person med en seksualdrift – ja, hans handlinger har nærmest noget dyrisk over sig.

I anden scene møder vi Fædra i samtale med hoffets læge, og denne scene må ses som en genskrivning af Fædras samtale med ammen hos Seneca. Men i modsætning til hos Seneca er det ikke Fædras kærlighed, der diskuteres, men derimod Hippolytos’ situation. Han er overvægtig, skal ændre sine kostvaner og motionere mere. Senecas yngling er hos Kane blevet til en overvægtig forbruger af mad og sex. Graham Saunders sammenligner i tredje kapital af sin bog *Love me or kill me: Sarah Kane and the theatre of extremes* Kanes Hippolytos med den ældre Elvis Presley:

”In Phaedra’s Love the palace of Theseus has become a kitsch Graceland, a monument to the spiritual emptiness that gnaws at the royal family. Parallels between the royal prince and stories of music’s self-proclaimed ‘king’ and his tormented last years abound throughout the play: both are bloated on a diet of junk-food staples, most notably hamburgers and peanut butter [...], and both give themselves over to a life of sloth, abetted by television and intermittently interrupted by anonymous sexual encounters [...] who willingly seek the allure celebrity and power –“¹⁷

Vi får yderligere en beskrivelse af Hippolytos’ seksualitet, da Fædra fortæller, at der kommer folk til slottet kun for at have sex med ham, og da lægen spørger, om det er kvinder, der kommer til slottet, svarer

¹⁶ Kane 2002: 3

¹⁷ Saunders 2002: 74

HIPPOLYTOS—ADONIS ELLER ELVIS

AF LOUISE HINKBØL

Fædra:

”There’s nothing gay about Hippolytos.”¹⁸

Hippolytos’ seksuelle afholdenhed er altså et af de væsentlige karaktertræk, der omskrives i moderne genskrivninger. Det er ikke et karaktertræk, vi kan genkende i et moderne samfund, og det må derfor tilpasses et moderne publikum. Hippolytos’ kyskhed genskrives i denne sammenhæng meget ofte som homoseksualitet, bl.a. hos den catalanske forfatter Miquel M. Gibert. Det lader dog ikke til, at Hippolytos’ seksuelle eskapader er rettet mod nogen bestemt gruppe, men bruger derimod sex som et slags middel mod depression, selv om det samtidigt er én af de ting, der er med til at deprimere ham. Fædra siger til sin datter, Strophe:

”[H]e tells me things. We’re very close. About sex and how much it depresses him, and I know.”¹⁹

Hippolytos’ handlinger stemmer i høj grad overens med handlinger, som man kan forvente af en person med en klinisk depression. Hippolytos fortæller senere om sine seksuelle oplevelser, da Fædra spørger ham om, hvornår han sidst havde sex:

Hippolytos [...] Someone came round. Fat bird. Smelt funny. And I fucked a man in the garden.

Phaedra A man?

Hippolytos Think so. Looked like one but you can never be sure.”²⁰

Senere indrømmer Hippolytos også, at han har haft sex med Strophe, og I løbet af stykket ser publikum ham have sex med både Fædra og en præst. Den ligegyldighed, vi så hos Hippolytos i starten af stykket, gælder altså også sex. Det er bare endnu en måde, hvorpå han kan udfylde tiden, imens han venter – nærmest som en eksistentiel venten – på, at der skal ske noget, som kan ruske op i dagligdagens trummerum:

¹⁸ Kane 2002: 4

¹⁹ Kane 2002: 9

²⁰ Kane 2002: 14

HIPPOLYTOS—ADONIS ELLER ELVIS

AF LOUISE HINKBØL

"Fill it up with tat. Bric-a-brac, bits and bobs, getting by, Christ Almighty wept."²¹

Kanes Hippolytos har dog det til fælles med Senecas Hippolytos, at de begge synes, at der er noget galt med den verden, de lever i. Handlingen i Kanes stykke udspiller sig på én dag, og det er Hippolytos' fødselsdag. Fædra kommer derfor ind til ham med gaver fra befolkningen. Hun spørger ham, hvad han ser i fjernsynet, og han svarer:

"News. Another rape. Child murdered. War somewhere. Few thousand jobs gone. But none of this matters 'cause it's a royal birthday."²²

Hippolytos er utilfreds med samfundet, men han gør ikke noget aktivt for at forbedre det. I stykkets slutning er Hippolytos øjensynligt godt tilfreds med sin situation, selv om hans kønsdele er blevet skåret af og smidt på grillen sammen med hans indvolde. Han siger afsluttende, at Fædras beskyldning er hendes gave til ham, og han begejstres for første gang i stykket, for nu sker der lige pludselig noget. Hans sidste replik, imens han kigger op på gribbene, der svæver over ham, er: "If there could have been more moments like this."²³

Et meget vigtigt karaktertræk hos Kanes Hippolytos er hans forhold til sandheden, for den er for Hippolytos det eneste, han holder fast i. Efter Fædra og Hippolytos' seksuelle møde hænger Fædra sig selv med en note vedlagt, hvorpå der står, at Hippolytos har voldtaget hende. Hippolytos bliver derfor kastet i fængsel, hvor en præst prøver at overtale ham til at sige, at det ikke er sket²⁴, så kongehuset kan reddes. Men Hippolytos' svar er: "I've lived by honesty let me die by it."²⁵ Hans altoverskyggende ærlighed får ham til at minde om en Jesus- eller Sokrates-figur, der hellere vil dø end fortælle noget usandt. Sammenligningen med Jesus kan vi også se andre steder i teksten f.eks. ved Hippolytos' replik: "Getting dark thank Christ day's nearly over". Her er det naturligvis hans egen fødselsdag, der er tale om. Senere føres Hippolytos ud til den vrede folkemængde, hvor hans far, Theseus, gemmer sig. I denne situation er det tydeligt, at Hippolytos er en slags Jesus-figur, og Theseus Judas:

²¹ Kane 2002: 18

²² Kane 2002: 12

²³ bKane 2002: 41

²⁴ Det er interessant, at Hippolytos jo rent faktisk ikke har voldtaget sin stedmor, men han mener helt sikkert selv, at han er ærlig, når han siger, at han har. Hans "voldtægt" er her ikke fysisk, men mental.

²⁵ Kane 2002: 33

HIPPOLYTOS—ADONIS ELLER ELVIS

AF LOUISE HINKBØL

"Hippolytos looks into Theseus' face.

Hippolytos You.

Theseus *hesitates, then kisses him full on the lips and pushes him into the arms of Man 2.*"²⁶

Sarah Kane siger selv det følgende om Hippolytos' ærlighed:

"[...] I thought Hippolytos was so unattractive for someone supposed to be so pure and puritanical, and I thought actually the way to make him attractive is to make him unattractive but with puritanism inverted [...] So I made him pursue honesty rather than sexual purity which I hadn't cared for anyway..."²⁷

Dette er altså endnu et eksempel på, hvordan Hippolytos' karakter er ændret, så den passer til det moderne samfund. Og det er måske især det, der er interessant ved Kanes genskrivning af myten om Fædra og Hippolytos. Der er ikke ændret så meget på selve fortællingen (Aristoteles' μῦθος), men derimod en af karaktererne (ἦθος). Der er ændret på Hippolytos' grundlæggende karaktertræk, så han er blevet en person, det moderne publikum kan relatere til. Dette er ifølge den danske forfatter Peer Hultberg, der i øvrigt selv har forsøgt sig med en genskrivning af Fædra-myten, et meget vigtigt træk ved litteraturen: At den siger noget, om den tid, den er skrevet i. I en samtale med sin forfatterkollega Niels Frank siger han følgende:

" –gennem litteraturen får du en anden erkendelse. Ja, men du får ikke en rationel erkendelse. Du får i højeste grad en følelsesmæssig erkendelse. Det er interessant, at hvis man er åben, så kan man læse litteratur, der er 3000 år gammel og stadig leve med i det. For eksempel Sofokles, Aischylos, Homer. Hvis du læser *Antigone* – du er stadig med i det. Du oplever det litterært, sprogligt, men også som handling, og det er forbløffende, at det ikke forældes, at det stadig siger: Der var mennesker dengang, der levede som du, de reagerede som du, følte som du, tænkte som du. Det er en vigtig funktion ved litteraturen. Du laver et tidsdokument [...] du [er] vidne om din tid. Og blandt andet derfor ændrer litteraturen sig med tiden – du har fået et overordnet vidnesbyrd om mennesket som sådant, men også om en tid."²⁸

²⁶ Kane 2002: 38

²⁷ citeret i Saunders 2002: 73

²⁸ Kabel & Frost 2007: 30

HIPPOLYTOS—ADONIS ELLER ELVIS

AF LOUISE HINKBØL

Som jeg læser ham, siger Hultberg her noget om, hvorfor det er interessant at læse klassikere. De indeholder almengyldige sandheder, om hvad det vil sige at være et menneske. Men på samme tid siger han, at litteraturen i høj grad er knyttet til en bestemt tid, og man kan måske dermed udlede, at det er ekstremt vigtigt – hvis klassikerne skal blive ved med at være relevante for os – at de bliver genoversat og genskrevet, så de passer til vores tid. Så kan mennesker så som Sarah Kane, der egentlig ikke bryder sig om græske og romerske teaterstykker, alligevel få noget ud af at genbruge materialet, og stykker som *Phaedra's Love* kan blive en enorm succes, som det rent faktisk gjorde.

Konklusion

Jeg kan hermed konkludere, at myten om Fædra og Hippolytos er meget populær, når det gælder genskrivninger, og alle de moderne genskrivninger bruger enten Euripides', Senecas eller Racines version af myten som skabelon for deres eget værk. Når man kigger nærmere på genskrivninger af myter, er det i høj grad interessant at se på, hvordan Aristoteles' seks grundelementer i tragedien er repræsenteret. I forbindelse med Sarah Kanes genskrivning *Phaedra's Love* er det især interessant, at undersøge, hvorledes hovedpersonen Hippolytos' *ethos* har ændret sig i forhold til Senecas forlæg.

Den Hippolytos, vi møder hos Seneca, er ung, smuk, kysk, misogynist og opholder sig helst i skoven langt fra de dårligdomme, der er forbundet med byen og især med tidsånden. Han drømmer sig tilbage til en svunden, bedre tid, og han mener i høj grad, at den *furor*, der er skyld i, at det er gået galt, er forbundet med kvinderne.

Det er en noget anderledes Hippolytos, vi møder hos Sarah Kane. Han er doven, overvægtig og laver ikke andet end at se tv, spise junk food og have sex, enten onani eller med alle mulige tilfældige mennesker, der kommer til ham for at have sex. Hippolytos' *ethos* er ændret drastisk, og han er i høj grad gjort mindre behagelig – han opfører sig dyrisk, men i og med han gør det, er han faktisk blevet mere menneskelig. Han er blevet en person, man kan relatere til, og læserens sympati ligger helt sikkert hos Hippolytos, selv om han beskrives som et modbydeligt menneske.

Genskrivningen handler i særdeleshed om Hippolytos' *ethos*, og det er én af de måder, stykket er tilpasset et moderne publikum. Der er mange andre aspekter ved Kanes genskrivning, der kunne være interessant at diskutere. F.eks. var scenen bygget op, så den skulle ligne Buckingham Palace, og Fædras modtagelse hos folkemængden minder meget om den måde, man talte om prinsesse Diana på i 90'erne. Stykket er skrevet før Dianas død og kommer på en måde til at stå som et varsel om hendes død, og denne vinkel kunne i høj grad være interessant at undersøge nærmere. Der er ingen tvivl om, at det er det engel-

HIPPOLYTOS—ADONIS ELLER ELVIS

AF LOUISE HINKBØL

ske kongehus, der er fokuspunktet i Kanes tragedie. Endvidere kunne man se nærmere på Sarah Kane i forbindelse med begrebet "In-yer-face theatre", og det kunne også være interessant at kigge på Hippolytos' karakter i forhold til depression og Sarah Kanes egne erfaringer med dette.

Bibliografi

Aristoteles

1969. *Om digtekunsten*, oversat af Erling Harsberg, Gyldendal, København.

Euripides

1958. *Hippolytos*, oversat af Otto Gelsted, Sirius, København.

Kabel, K. & L. Frost

2007. "Nysgerrigheden er noget aggressivt *Samtale mellem Niels Frank og Peer Hultberg*", i *Den blå port* 73: 25-38.

Kane, S.

2002. *Phaedra's Love*, Methuen Drama, London.

Rasmussen et al.

2005. *Gads Litteraturreksikon*, G.E.C. Gads Forlag, København.

Ravenhill, M.

1999. "Obituary: Sarah Kane", i *The Independent*, 23. februar 1999.

Saunders, G.

2002. *Love me or kill me: Sarah Kane and the theatre of extremes*, Manchester University Press, Manchester/New York.

Seneca

2002. *Phaedra*, i *Seneca VIII Tragedies*, redigeret og oversat af J. G. Fitch, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK¹ AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

I denne artikkelen setter jeg fokus på en lite utforsket side ved handel og sosial interaksjon i Egeisk bronsealder: handel med gull mellom det nordlige og sørlige Balkan. Jeg har valgt å belyse dette temaet ved å fremsette og utlede følgende hypotese:

Det foregikk handel med gull mellom Mykenske og Thrakiske områder i LBA².

Den fremsatte hypotesen går stikk i strid med hva de fleste som befatter seg med egeisk handelstematikk i LBA mener å vite. Trakere var i antikkens Hellas ansett for å være et barbarisk folkeferd. Denne holdningen har også vært gjeldende i den særdeles hellenosentriske forskningstradisjonen som har preget studiet av bronsealderen i det østlige middelhavsområdet. I løpet av de siste 20-30 år har man sakte men sikkert begynt å utforske muligheten for at Trakisk kultur har vært like velutviklet og sivilisert som både den Mykenske og den Minoiske. Ved å fremsette ovennevnte hypotese setter jeg fokus på kontakt og handel mellom mykenere og trakere i LBA.

Med "handel i gull" mener jeg vareutveksling hvor tilegnelse av gull både kan være primær- og sekundærmålet for en av partene. Dette innebærer at også andre varetyper kan inngå i transaksjonen. Begrepet "gull" er i hypotesen ment å omfatte både gjenstander av gull, samt gull som råmateriale. Ved å fremme tanken om handel med gull mellom de aktuelle områdene søker jeg ikke å eliminere andre geografiske områder som kilder for tilegnelse av gull. Hensikten er derimot å legge frem et supplerende alternativ. Hypotesen vil bli utledet i lys av funksjonalistisk samfunnsteori, teori rundt sosial interaksjon, samt ved undersøkelse av utvalgte elementer fra det arkeologiske materialet.

Bruket av begrepet "gull" i hypotesen er et opplagt problem. Hvordan skal man kunne påvise at gull har kommet fra de trakiske til de mykenske områdene? Opprinnelsen til noen metaller kan påvises gjennom analyse av blyisotoper. Dessverre kan man ikke gjøre dette med gull, ganske enkelt fordi det ikke inneholder blyisotoper. En annen mulighet kunne være å foreta en sammenligning av det arkeologiske materialet, eksempelvis med tanke på å påvise stilistiske paralleller. En stilistisk analyse ville helt klart kunne påvise eventuelle paralleller mellom de to kulturer, hvilket ville kunne sees som en antydning på tradisjonsutveksling. Man ville derav kunne anta at det hadde foregått en form for sosial interaksjon. Til tross for en slik tankerekke, kan man dessverre ikke trekke den konklusjon at råmaterialet har samme

¹ Denne artikkelen er basert på mitt essay "Handel i gull i Egeisk LBA", skrevet til faget Græsk og Italsk forhistorie ved Aarhus Universitet, 15. januar 2008.

² For enkelhets skyld vil jeg bruke forkortelsen LBA (Late bronze age) i hele artikkelen

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

opprinnelse som teknologien, og omvendt. Det virker altså som en vanskelig oppgave å med sikkerhet kunne påvise handel i gull mellom de aktuelle områdene. En løsning på denne problematikken er da heller ikke hensikten med fremsettelsen av hypotesen. Derimot mener jeg at de teoretiske elementer som jeg inkluderer i artikkelen, i kombinasjon med undersøkelser av det arkeologiske materialet, vil gi tilstrekkelig med indikasjoner, som sett under ett, vil danne et grunnlag for å anta at hypotesen stemmer.³

Gull, mykenere og trakere

Gull - et prestisjemateriale

Før jeg går i gang med å utlede hypotesen er det hensiktsmessig å presentere en av hovedaktørene – gullet. I vårt moderne samfunn er gull så høyt verdsatt at det ofte brukes som standard for å måle andre verdier. Slik har det også vært opp gjennom store deler av historien. Eksempelvis ville en gullmynt (*aureus*) på keiser Augustus' tid tilsvare 25 sølvmynter (*denar*). Vi har faktisk en tendens til å glemme at en slik verdsetting av gull er totalt vilkårlig, og vi snakker ofte om gulletts iboende verdi som om det var en medfødt verdi. Faktum er at gull er et heller ubrukelig materiale. Det er ei heller et produkt av et spesialisert håndverk som vi kan sette en direkte verdi på. Gulletts iboende verdi er altså misvisende. Eksempelvis verdsatte Aztekerne fargerike fjær mye høyere enn det gullet Conquistadorene så gjerne ville ha fatt på (Renfrew og Bahn 2008:362). I store deler av europeisk forhistorie har det vært slik at gullet var det optimale prestisjematerialet. Hva er det så som definerer et prestisjemateriale? Hvis man ser på de forskjellige typer materialer som verdsettes mest i forskjellige kulturer, er det noen karakteristika som går igjen: sjeldenhet; holdbarhet; visuelt iøynefallende (Renfrew & Bahn 2008:362). Gull passer utvilsomt godt overens med alle disse karakteristika. Det er også derfor gull har innehatt den fornemme rolle som prestisjemateriale *per se* i de fleste europeiske kulturer gjennom tidene.

Mykenere

Den mykenske sivilisasjon vokste frem i den siste del av egeisk bronsealder, ca. 1600-1100 f. Kr.. Kjerneområdet for den Mykenske sivilisasjon omfatter de sydlige og sentrale deler av dagens Hellas. Ettersom den Mykenske sivilisasjon ekspanderte i løpet av LBA ble resten av det greske fastlandet samt de greske øyer inkorporert under Mykensk kontroll. I tillegg har den Mykenske kultur etterlatt seg spor i store deler av

³ Hovedsakelig vil jeg holde meg innenfor rammen av sen egeisk bronsealder (LBA), ca. 1600-1100 f. Kr.. Den geografiske rammen vil hovedsakelig være Balkan-Donau området.

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

det østlige og sentrale middelhavsområdet, inklusive Tyrkiske og Italienske kystområder (Mylonas 1966:3-4; Feuer 1996:xxi). Det som karakteriserer begynnelsen av den Mykenske sivilisasjonen er en plutselig fremvekst av rikdom og makt blant en elite situert på Peloponnes. På samme tid er det også observert en økning i sosial, politisk og økonomisk kompleksitet. Denne utviklingen varer ved i LBA, og det gir seg blant annet uttrykk i fremvekst av imponerende palasskonstruksjoner og monumentale gravanlegg, eksempelvis ved Mykene på Peloponnes (Fig. 1).

Fig. 1: Luftfoto av Mykene

I følge Thomas G. Tartaron (2005:153) var den Mykenske verden trolig aldri politisk samlet. Det tilsier at det fantes flere maktsentra som i stor grad har vært uavhengig av hverandre. Eksempelvis kan man se for seg at Argolis i palasstiden var et "kongerike", sammensatt av flere sentra, men under styre av et hovedsete, muligens Mykene (French 2005:127). Slike "kongedømmer" har igjen vært i stand til å foreta sine egne avgjørelser med tanke på ekstern interaksjon.

Mye av det vi vet om den mykenske kultur skriver seg fra gravmaterialet. Den første fasen av mykensk kultur kalles sjaktegravperioden, oppkalt etter de to gravsirkene (A og B) med sjaktegraver i Mykene. I følge Louise Schofield (2007:51-53) var sjaktegravene paradoksalt nok ikke vanlig utenfor Mykene. De forekommer også andre steder, men det var kammergraver som ble standarden, hvorav de såkalte *tholos* var de mest monumentale og elaborerte.

Gravgodset fra de rike mykenske graver inneholder blant annet gullmasker, gulldekorerte klær, halskjeder, ringer og armbånd. Andre bemerkelsesverdige funn i gravene har vært drikkekar av gull og bronse, samt et rikt spekter av våpen. Til sammen vitner et slikt gravgods om den livsstil samfunnets øverste sjikt har ført. Hänsel (1988:62) mener det må sees som en klar indikator på et samfunn som har

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

vært svært militærorientert. Det arkeologiske materialet vitner ellers om et samfunn som var sterkt involvert i handel. Dette kan man i første omgang se ut i fra gjenstander som helt klart er importert fra eksempelvis minoisk og egyptisk kultur. Andre gjenstander tyder igjen på at impulser utenfra til en viss grad gjorde seg gjeldene i lokalproduserte gjenstander (Schofield 2007: 63-64).

Trakere

Utbredelsen av den Trakiske sivilisasjon er ikke like godt definert som den Mykenske. Grovt sett kan man si at den strakk seg fra elven Vardar (deler av det tidligere Jugoslavia) i vest til Svartehavet (Bulgaria) i øst, og fra Egeerhavet (Nord-Hellas og den europeiske del av Tyrkia) i syd til de Karpatiske fjell (Romania) i nord (Tacheva 1997:13). Dette området ligger som et bindeledd mellom sentral-Europa, det Egeiske området, området rundt Svartehavet og lille-Asia. Den strategiske plasseringen har ført til at man anser området som en buffersone for distribusjon og redistribusjon av kulturelle elementer mellom Anatolia, den Egeiske verden og resten av Europa. Dette har utvilsomt vært med på å forme den trakiske kultur gjennom hele bronsealderen (Bolohan 2005:163; 167).

En rekke forskere mener at Homers beskrivelser av den Trakiske kong Rhesus i *Iliaden* (Il. 10.430-445) kan brukes som grunnlag for å rekonstruere et trakisk samfunnssystem hvor det har vært en sentral maktperson som styrte over trakerne, altså en konge (Tacheva 1997:20). Å bruke Homer som det avgjørende bevis i en slik sammenheng er kritikkverdig, og det er til dags dato ingenting i det arkeologiske materialet som kan sees som bevis for at det har vært en storkonge over alle trakere i LBA.

Ut i fra studier av trakiske bosetninger har man funnet ut at trenden i LBA har vært å forlate såkalte *tell*⁴ bosetninger til fordel for befestede bosetninger plassert strategisk i forhold til dalfører, platåer, elver osv. (Fig. 2).

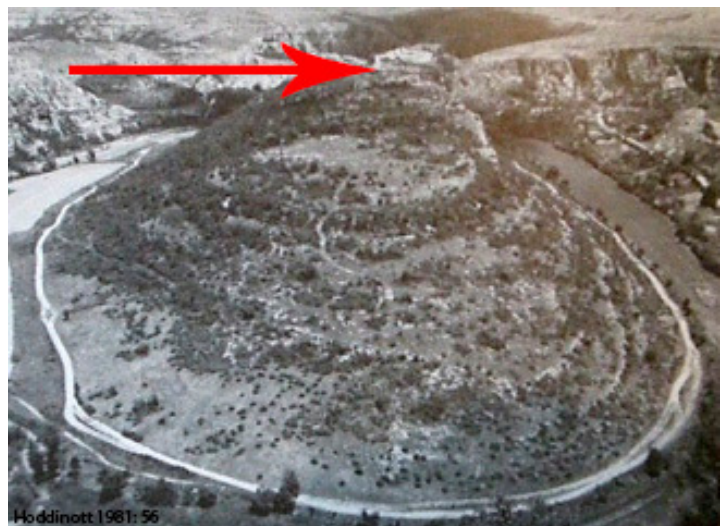

Fig. 2: Luftfoto av Cherven, Trakisk bronsealder bosetning i Bulgaria. Rød pil indikerer bosetningens plassering.

⁴ En forhøyning i landskapet som har oppstått gjennom århundrer med menneskelig bosetning og oppgivelse.

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

I følge Bolohan (2005:164) kan man se slike endringer som konsekvenser av politiske og sosiale endringer, samt økt mobilitet i LBA, hvilket ofte skyldes demografiske og økologiske endringer. I tillegg er det ingen tvil om at denne typen endring i bosetning vitner om økt politisk makt hos uavhengige eliter. Det bør også nevnes at det sosiopolitiske system i trakisk LBA ikke er like godt utforsket som i de Egeiske områder. Forhåpentligvis vil fremtidige publiseringer og nye utgravninger bidra til økt kunnskap om dette. Inntil videre må man derimot se begrepet "trakere" som en samlet betegnelse for flere sosiale enheter, med respektive makteliter, som har okkupert store deler av Balkan-Donau området (Bolohan 2005:163). Disse enhetene utviser en rekke kulturelle likheter, og således bruker man gjerne samlebetegnelsen trakisk kultur.

De trakiske områdene er rike på metallforekomster (kobber, gull, sølv) og man antar at metallarbeid har oppstått tidlig. Det arkeologiske materialet fra LBA vitner om inngående kjennskap til tilvirkningsteknikker, og gjenstandene er av høy kvalitet. I tillegg til gjenstander med trakisk særpreg, finnes det også en rekke metallgjenstander, eksempelvis sverd, som helt klart er inspirert av andre kulturer. Noen gjenstander er sågar trolig importert (Bolohan 2005:166).

En funksjonalistisk tilnærming

Funksjonalisme

Betegnelsen funksjonalisme brukes om en samling av beslektede doktriner som har blitt utviklet innenfor forskjellige fagdisipliner i løpet av 1900-tallet. Funksjonalismen som samfunnsteori defineres ut i fra to prinsipper: for det første at et samfunn eller sosiale system har en egen bevissthet i form av iboende behov, og videre at måten disse behov blir tilfredsstillt på utgjør forklaringen på hva som skjer i eller med disse system (Olsen 1997:133). Med utgangspunkt i denne definisjonen kan man i følge Olsen (1997:133) gi en funksjonalistisk forklaring på en rekke samfunnsrelaterte spørsmål. Hvorfor var f. eks de mykenske samfunn delt inn i sosiale lag med en maktelite på toppen? I følge Olsen's definisjon vil den funksjonalistiske forklaringen være at et slikt samfunn trenger en klart definert arbeidsfordeling, og samtidig ledere som kan administrere handel, byggearbeid jordbruksdrift osv.. En slik lagdeling er altså funksjonelt nødvendig ut i fra de behov et sammensatt samfunnssystem har.

Hvordan kan man anvende en slik funksjonalistisk tankegang på den fremsatte hypotese? Det første man kan gjøre er å omformulere den til et spørsmål. Slik jeg ser det kan ikke dette spørsmålet være et ja/nei spørsmål. Dette skyldes at hypotesen er en påstått sannhet. Det viser seg ofte at en hypotese er feil,

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

men inntil det motsatte er bevist vil en hypotese alltid være en sannhet. En sannhet er ofte utledet fra et ja/nei spørsmål, og det vil dermed ikke ha noen hensikt å utlede det til et nytt spørsmål av samme typen. Samtidig vil jeg hevde at et ja/nei svar, i seg selv ikke kan betegnes som en forklaring, men en bekreftelse eller avkreftelse. Dermed passer det heller ikke overens med Olsen`s anvendelse av ovennevnte definisjon. For å stille det rette spørsmål er det viktig å ta fatt i essensen av definisjonen, nemlig behov. Jeg mener at behov er den såkalte x-faktoren i en funksjonalistisk tilnærming til samfunnsrelaterte spørsmål. Med dette i bakhodet virker det opplagt at omformuleringen av hypotesen til et spørsmål vil bli som følgende: Hvorfor foregikk det handel i gull mellom mykenere og trakere?

Behovet

I følge Stephen Shennan (1982:38) spilte prestisjevarer en essensiell rolle i bronsealderens hierarkiske samfunnssystem. Enkelt forklart går dette ut på at den sosiale posisjonen i et hierarkisk samfunn avgjøres av hvor stort forbruk man har av prestisjevarer. Et slikt system var basert på en ideologi hvor legitimerende ritualer var en viktig bestanddel. Disse ritualene la vekt på konsum av prestisjevarer tilegnet gjennom kontakter med andre elitegrupper. Konsum av prestisjevarer kan innebære både bokstavelig konsum av konsumerbare varer, eksempelvis mat, drikke, klær osv., men også evnen til å akkvirere og fremvise prestisjegjenstander, eksempelvis gjenstander av gull. Dette tilsier at enkelte gjenstandstyper gikk fra å ha en bruksverdi til å ha en iboende verdi. En slikt materialistisk samfunnssystem er et ypperlig medium for rivalisering. For å oppnå eller holde på sin lederposisjon må man altså aktivt arbeide for å tilegne seg prestisjevarer (Shennan 1982:38).

Ut i fra Shennan`s tankegang ser vi at det må ha vært et behov for prestisjevarer blant eliten i de mykenske samfunn. Man kan sågar se det som hele samfunnets behov, da det uten en sterk ledende elite ville bli kaos. På samme måte som kroppen vil bryte sammen hvis et vitalt organ stopper, vil også samfunnet bryte sammen som en organsime hvis de vitale deler slutter å fungere. Det er altså opplagt at et behov for prestisjevarer var tilstedeværende i de mykenske samfunn. Når et slikt behov er til stede i et samfunn vil det garantert føre til en eller annen form for reaksjon. I følge Bernard Knapp (1993:349) vil behovet for prestisjevarer trolig fungere som katalysator for intensivering av lokal produksjon. Hensikten er da å sitte igjen med et overskudd av varer som kan brukes til å akkvirere prestisjevarer gjennom vareutveksling.

Før jeg går videre med å utlede måten ovennevnte behov ble dekket på, er det et viktig element som gjenstår. Jeg mener ikke det er nok å teoretisk utlede et slikt behov, det er også nødvendig med

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

håndfaste bevis. Det mest naturlige er da å søke støtte i det arkeologiske materialet.

Gravgods fra gravsirkel B og A

Man antar som kjent at det var et markert hierarkisk inndeling i det mykenske samfunn. Den viktigste kilden til en slik slutning beror i stor grad på studier av gravmateriale. Ut i fra en undersøkelse av de gjenstander som fulgte den døde i graven, kan man mer eller mindre danne seg et bilde av hvilke erverv denne har hatt, og videre hvilket samfunnslag den har tilhørt. Så vidt jeg vet, er det få som betviler at en bronsealdergrav med rikt gravgods, gjenspeiler en høy posisjon i samfunnet.

Hvis man tar for seg de velkjente sjaktegravene fra Mykene, ser man at gravsirkel B og A inneholder en rekke prestisjevarer, deriblant gjenstander av gull. Hva sier så dette om den sosiale struktur i det mykenske samfunnet? Foruten å være en indikator på et stratifisert samfunn, tilsier gravgodset også at eliten har sett det som viktig å proklamere sin status. Ved å la et utvalg av luksusvarer følge den døde i graven, fremviser man sin kapasitet til konsum av prestisjevarer. I rene ord proklamerer man: "vi har så mye, at vi godt kan la noe følge den døde". En slik tanke vil passe meget godt overens med Shennan's ide om bronsealderens hierarkiske samfunnssystem (denne tekst, s. 6).

Skeptikere vil kanskje hevde at det rike gravgodset hadde en religiøs hensikt. Gravgodset kunne f. eks være ment til bruk for den døde i dødsriket. Andre igjen vil påstå at nedleggelse av overdådig gravgods var en ren uselvisk gest for å hedre den døde. Jeg tror ikke noe av dette er tilfelle. Nedleggelse av mer beskjedne og personlige gjenstander sammen med luksusgjenstander vitner om noe annet. De beskjedne hverdagsgjenstander har helt tydelig vært for den døde å anvende i etterlivet. Hvis hele gravgodset hadde hatt denne hensikt, ville det være logisk om også de beskjedne gjenstandene hadde et luksuriøst preg. Jeg mener det er mer nærliggende å tro at nedleggelsen av prestisjematerialet i sjaktegravene og andre mykenske elitegraver, var en handling som skulle proklamere evnen til luksuskonsum, altså en maktdemonstrasjon. Man kan f. eks se for seg at begravelsen av en eliteperson ble fulgt av store deler av samfunnet. Dermed hadde familien til den avdøde, som kanskje var den forrige "kongen", proklamert sin makt og rett til å fortsette livet øverst på rangstigen. Dette innebærer altså at de store mengdene med ressurser som ble brukt på den avdøde, være seg gravgods eller gravmonument, ikke på noen måte var ment å gagne vedkommende i dødsriket. Derimot skulle ressursbruken ganske enkelt imponere de levende (Schofield 2007:164-166).

Hvis man godtar en slik tankerekke, vil man samtidig se at den innebærer et annet vesentlig element. Det rike gravgodset vitner om et overskudd av prestisjevarer. Det er dermed opplagt at elitens

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

behov ble oppfylt og vel så det. Videre indikerer dette at tilgangen på enten råmaterialet eller ferdige produkter har vært mer eller mindre sikker og stabil. I følge hypotesen ville dette være på grunn av handel.

Handel i teorien

Utvekslingsbegrepet

Utteksling er et svært sentralt begrep innen arkeologi. Når utveksling refererer til materielle varer i form av nyttegenstander er dette ofte sammenfallende med begrepet handel. Sosiologer vil derimot bruke uttrykket utveksling til å beskrive all interpersonell kontakt. Dette vil igjen si at all sosial atferd kan sees som utveksling av materielle så vel som ikke-materielle varer. I denne betydning vil begrepet utveksling også omfatte informasjon, hvilket innebærer ideer, symboler, oppfinnelser, aspirasjoner, verdier osv. (Renfrew og Bahn 2008:357-58, 390). Tanken om at utveksling også kan inkludere informasjon er spesielt viktig med tanke på tilegnelse av ny teknologi og viten. Når to samfunn oppretter kontakt og foretar en form for utveksling, f. eks i form av handel, vil det gjerne medfølge en tilleggsutveksling av teknologi og viten. I følge Renfrew og Bahn (2008:358,387-88) kan man si at interaksjon mellom to samfunn kan sees som både et kommunikasjonssystem og et system for utveksling av materielle varer. Med andre ord vil kommunikasjon i form av informasjonsutveksling som regel være en naturlig følge av handel.

Gjensidighet

Når man snakker om utveksling av materielle varer, altså handel, er det samtidig implisitt at den gjeldende vare går fra en hånd til en annen. I denne sammenheng har man innenfor sosialantropologisk forskning kommet frem til at det finnes tre forskjellige typer utveksling: gjensidighet, redistribusjon og markedsutveksling (Renfrew og Bahn 2008:360-61). For hypotesens utledning er det hovedsakelig den førstnevnte typen som er av interesse.

Gjensidighet refererer til utvekslinger som blir foretatt mellom individer som er mer eller mindre likestilt i henhold til sosial rang. Gaveutveksling er en form for slik gjensidighet. Sosialantropologisk forskning har vist at strukturen for sosiale relasjoner i mange samfunn, da især de som har en ikke-monetær økonomi, er knyttet sammen av en rekke gaveutvekslinger. En slik tanke går i all hovedsak ut på man ønsker å etablere eller forsterke et forhold til en annen person, familie osv. ved hjelp av gaver. Slik skaper man et gjensidig forpliktelsesforhold (Renfrew og Bahn 2008:360-61).

Et annet aspekt ved gjensidig utveksling som er verdt å ta med i betraktningen, er den menneskelige faktor. Det vil alltid være en menneskelig faktor inne i bildet ved utveksling. Tatt i betraktning

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

av menneskets natur, vil dette i noen tilfeller føre til en ujevnhet i utvekslingen. I følge Renfrew og Bahn (2000:360-61) kan dette slå ut på tre måter: positiv, balansert eller negativ. Innenfor hver av disse variablene har man så sett et mønster i den sosiale relasjonen mellom de to utvekslingsparter. Den positive blir betraktet som ren sjenerøsitet, og vil som regel foregå mellom slekt og nære forbindelser. Balansert gjensidighet tilsier at man sitter igjen med like mye som man har gitt. Dette indikerer at utvekslingen har foregått i en avgrenset sosial kontekst mellom folk som kjenner hverandre. Negativ gjensidighet er tilfeller hvor den ene part kommer bedre ut av det enn den andre. Et slikt forhold vil foregå mellom to parter som er ukjente for hverandre, eller som er sosialt atskilt.

Det er mye som taler for at de mykenske og trakiske samfunn til tross for en rekke kulturelle forskjeller har hatt hierarkisk struktur, med respektive makteliter. Det finnes meg bekjent ikke noe arkeologisk materiale som kan tyde på at den mykenske eliten har hatt noen form for makt i de trakiske områder. Altså kan det ikke være snakk om mykensk utnyttelse av ressurser i et okkupert trakisk område. Det kan dermed ikke være noen tvil om at den interaksjon som har funnet sted mellom de to kulturer har involvert en balansert form for gjensidig vareutveksling.

Peer Polity Interaction (PPI)

Gjensidig vareutveksling faller innunder et teoretisk konsept som Colin Renfrew har valgt å kalle "Peer Polity Interaction"⁵. PPI betegner all form for interaksjon som finner sted mellom to autonome sosiopolitiske enheter som er mer eller mindre likt sosialt plassert, innenfor et geografisk område (Renfrew 1986:1). Grunntanken ved PPI er at man ved å undersøke den form for interaksjon som har funnet sted kan finne opphavet til sosiopolitiske endringer innad i et samfunn. Det er da spesielt informasjonsutveksling som er hovedmomentet i en slik tankegang. Eksempelvis vil man kunne forklare trakisk imitasjon av mykenske vaser med PPI. Forklaringen kan da være at trakisk elite ønsket å fremvise minst like godt smak som sine mykenske motstykker. Dermed kan man observere en fremvekst av trakisk keramikk og metallvaser som etterligner og forsøker å overgå de mykenske originaler.

Selv om hovedvekten ved PPI ligger på informasjonsutveksling som årsaksforklaring, kan man i følge Renfrew (1986:8) ikke avfeie vareutvekslingen i seg selv som en katalysator for strukturelle endringer. Som nevnt tidligere (denne tekst, s. 6) vil et behov for prestisjemateriale i blant den mykenske eliten føre

⁵ Forkortelsen PPI vil bli benyttet for Peer Polity Interaction.

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

til økt produksjon av lokale varer utover eget forbruk. Dette vil igjen føre til økt behov for arbeidskraft innen flere instanser. Foruten flere spesialiserte håndverkere vil man ha behov for folk til organisatoriske oppgaver osv.. Det er med andre ord snakk om en økonomisk vekst som følge av sosial interaksjon. Dette vil igjen føre til økt politisk makt hos eliten. Man kan f. eks forestille seg at dette kan være en av årsakene til fremvekst og utvidelse av befestninger og palasser i de mykenske sentra. Man kan også se dette som en plausibel forklaring på fremveksten av befestede bosetninger og økt politisk makt hos den trakiske elite i LBA.

Handelen i praksis

Handel til lands og til vanns

Det er to mulige løsninger for hvordan utveksling av gull mellom de mykenske og trakiske områdene har foregått. Den ene er at trakerne har vært tilknyttet et handelsnettverk gjennom egne havner, da enten langs kysten av det som i dag er Nord-Hellas, eller langs den vestre del av Svartehavets kyst. Denne løsningen åpner både for direkte vareutveksling mellom de to aktuelle partene, samt involvering av en tredjepart, eksempelvis levantinske handelsskip.

Den andre mulige løsningen ligger i landbasert transport. Denne tanken er ikke så godt undersøkt ennå, og den har en tendens til å bli avfeid på grunnlag av den opplagte problematikken rundt logistikk. Eksempelvis ville den mengden med varer som bronsealderens skip hadde kapasitet til å frakte, ikke være like enkel å frakte over land. Dette problemet kan dog omgås. Hypotetisk sett er det ikke noe i veien for at landbasert transport kan ha blitt brukt til forflytning av enkelte varetyper som verken veier mye eller tar stor plass, eksempelvis gull. Et esel vil f. eks ikke ha noe problem med å klare en oppakning med 60 kilo gull. Tatt i betraktning av at man ut av 60 kilo gull kan fremstille *Vulchitrunkatten* 5 ganger, virker landbasert transport ikke som en helt urimelig tanke.

Et annet element ved en eventuell landbasert transport er at man enklere kan unngå en tredjepart i transportfasen. Dermed vil det ha vært enklere for de to deltagende parter å holde kontroll på alle aspekter i utvekslingsprosessen. Hvis man nå aksepterer at prestisjegjenstander har hatt en veldig viktig rolle i det mykenske samfunnssystemet, virker landbasert transport som en fornuftig tanke. Det er selvsagt ingenting i veien for at de to transportalternativene har supplert hverandre.

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

Arkeologisk materiale som indikator på kontakt og handel

Det er flere forskere som har vært inne på tanken om at det har foregått handel mellom de mykenske og de trakiske områdene. Dessverre har de fleste ikke fulgt tanken videre, og i stedet funnet løsninger i sør, øst og vest. Vronwy Hankey (1970:12) nevner blant annet at råmaterialet til de mykenske gullgjenstander kan ha blitt akkvirert via de handelsruter som førte rav fra de baltiske områdene til Middelhavet. Hänsel (1988:62) påpeker at en opplagt kilde til gull ligger i de indre deler av sørøst-Europa. I følge Hänsel (1988:62) finnes det en rekke indikasjoner på at en nordlig forbindelse er opprinnelsen til noe av det mykenske gull. Eksempelvis har man funnet en gullring i det sentrale Makedonia som er identisk med en ring funnet i en av de tidligste sjaktegraver i Mykene. Denne typen funn vil uten tvil gi klare indikasjoner på at det har vært en kontakt mellom de trakiske samfunn som har okkupert det nordlige Hellas og den Mykenske sivilisasjonen. Problemet er å avgjøre om slike eksempler er resultatet av kontinuerlig kontakt og interaksjon i form av vareutveksling, eller om det kun har vært tilfeldig og sporadisk kontakt.

Vestkysten av Svartehavet

Det finnes en rekke indikasjoner på at det har foregått omfattende handel mellom vestkysten av Svartehavet og områder syd for Bosporos-stredet. Undervannsarkeologer har blant annet funnet keramikk og ca. 150 anker av stein utenfor kysten av Sozopol. Ankrenes utforming ligner det store antall ankre som er funnet over hele Middelhavet, og det er stor enighet om at de fleste av ankrene fra Sozopol kan dateres til LBA (Hiller 1991:209). I tillegg har man lenger nord langs kysten funnet en såkalt oksehudsbarre. Denne barren har på bakgrunn av analogier fra det østlige Middelhavet blitt datert til ca. 1200 f. Kr. og veide om lag 1,5 kg. Barren besto blant annet av gull, sølv og kobber. Et ytterligere funn som styrker ideen om svartehavskysten som et handelssentrum, er en annen kobberbarre funnet i nærheten av Chernovo i det bulgarske innland. Denne dateres til ca. 1500 f. Kr. og er således en indikasjon på at handel har foregått over lengre tid (Hoddinott 1981:58-59). I følge Hiller (1991:210) har man på barren fra Chernovo funnet et innrisset merke som ligner et Egeisk Linear tegn. Tilknytningen til de Egeiske områdene er altså åpenbar. I tillegg er det interessant å merke seg at funn av handelsvarer er gjort både i områder som har hatt en viderefremidlingsfunksjon, samt områder som kan ha vært varens opphavsted eller endestasjon. Dette innebærer at man sitter igjen med indikasjoner både på en potensiell havn og produsent/forbruker. Totalt sett er det en rekke elementer som taler for at vestkysten av Svartehavet har vært en del av det kontakt- og handelsnettverk som har eksistert i det østlige Middelhav i LBA.

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

Vraket fra Uluburun

Et funn som i de senere år har kastet mer lys over kontakt- og handelsnettverket i middelhavsområdet i bronsealderen, er det berømte skipsvraket funnet nær Uluburun ved sydkysten av Tyrkia. Skipets last er utrolig godt bevart og man har kommet frem til en datering omkring slutten av 1300-tallet f. Kr.. Det har trolig vært snakk om et handelsskip fra Levanten på vei til Egeerhavet. Lasten har vist seg å inneholde gjenstander fra minst ni kulturer, deriblant mykensk, kypriotisk og egyptisk, og er således et godt vitnesbyrd om handelsnettverket i LBA (Jacobsen 1997:37). Det som er av stor interesse for hypotesens del er funn av mer personlig art. I skipets akterparti ble det funnet redskaper og våpen av bronse. I følge Jacobsen (1997:45) må i alle fall noen av disse gjenstandene ha tilhørt besetningen eller skipets passasjerer. Blant våpnene er det blant annet bronsesverd av Mykensk type (Fig 3).

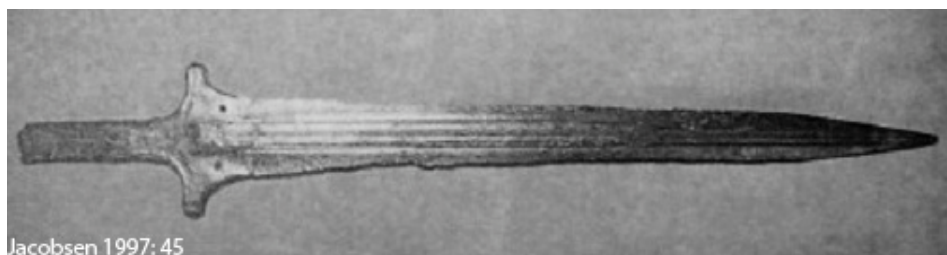

Fig. 3: Bronsesverd fra Uluburun

Ut fra slike funn har Cemal Pulak (2001: 14) fremmet tanken om at det kan ha vært Mykenske utsendinger om bord på skipet, enten som passasjerer eller eskorte. I tillegg er det funnet et seremonielt øksesepter av stein (Fig. 4).

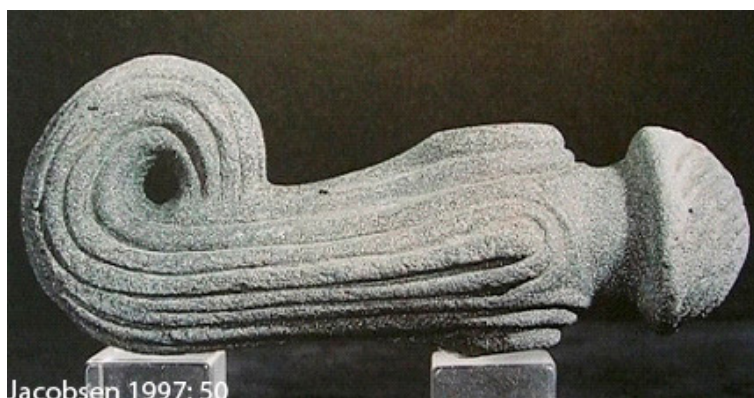

Fig. 4: Ornamentert øksesepter av stein

Dette er en gjenstand som har helt klare paralleller til Balkan-Donau området. Noen av de spydspisser man fant i skipets last skriver seg trolig fra nordvest-Hellas, men er helt klart inspirert av nordligere typer. Sist men ikke minst har man funnet en draktnål av bronse som kan spores til det nordvestlige Balkan (Jacobsen 1997:51-52; Pulak 2001: 47-48).

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

Den rike og godt bevarte lasten fra Uluburunvraket vitner altså om at det har vært personer både fra de mykenske og trakiske områdene om bord. I tillegg indikerer gjenstandenes kvalitet at det har vært personer av en viss betydning. Det vil selvfølgelig være umulig å bevise at representantene for de to områdene eksempelvis har vært handelsutsendinger, eller at de har hatt noe direkte med hverandre å gjøre. Derimot viser gjenstander fra Uluburunvraket at et handelsskip, som uten tvil i seg selv indikerer at det har vært et utstrakt handelsnettverk i middelhavsområdet, også har hatt en tilknytning til områder nord for dagens Hellas. Det er altså nærliggende å hevde at områdene nord for Hellas må taes med i betraktning når man skal diskutere utbredelsen av et kontakt- og handelsnettverk i Egeisk bronsealder.

Skatten fra Vulchitrun

Noen av de mest eksepsjonelle Trakiske metallgjenstander fra bronsealderen stammer fra et skattefunn gjort i 1924 ved Vulchitrun i Bulgaria. Funnmaterialet består blant annet av et stort drikkebeger (*kantharos*), en kopp av medium størrelse, tre mindre kopper, syv lokk og en tredelt beholder (Fig. 5).

Fig. 5: Gullskatten fra Vulchitrun

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

Alle gjenstandene er laget i rent gull og veier totalt 12,5 kg. Alle beholderne har en enkel form og den eneste dekorasjonen er i form av horisontale riller og innrisninger, samt naglene til håndtakene (Marazov 1977:60). Den samme type riller finnes også som dekorasjon på de såkalte økse-septre som var vanlig i de Trakiske områder i LBA (se f. eks. Fig. 4, s. 12). I tillegg til steinøkse fra Uluburun har man blant annet også funnet et lignende økse-septer nær Razgrad, som har samme fiskehalemønster som håndtakene på drikkebegeerne fra Vulchitrún. På bakgrunn av stilistiske paralleller og analogier fra blant annet keramikk, har man kunnet datere Vulchitrún skatten til starten av det 16. århundret f. Kr. (Venedikov 1987:80; Marazov 1977:60). Marazov (1977:60) mener i tillegg at det utsøkte håndverk skatten representerer, vitner om en lang tradisjon med kunstnerisk arbeid i gull.

Skatten ble funnet av bønder som arbeidet på et jorde, og dessverre ble det ikke omgående utført en vitenskapelig utgravning. Etter at man omsider foretok utgravning av funnstedet kom man fort frem til at området aldri hadde vært bebodd, og en teori om at skatten tilhørte en ødelagt kongelig grav ble også forkastet. Derfor har man kommet frem til at funnet faller inn under kategorien skattefunn (Venedikov 1987:11). Det impliseres da at en urolighet, eksempelvis krig, raid, tyveri osv., har funnet sted, og at man derfor har sett et behov for å grave ned sine verdier. Det at skatten ikke ble gravet opp igjen av den som gravet den ned, indikerer videre at vedkommende ikke har overlevd uroligheten, en kjensgjerning som må kunne sies å gjelde de fleste skattefunn.

Selv om man har en noe usikker funnkontekst, kan man likevel lete frem en hel del informasjon rundt skattens eier og dens samtid. Det finnes en rekke tolkninger rundt de såkalte "lokkene". Noen ser dem som lokk, mens andre ser dem som rituelle symbaler eller lignede rituelle gjenstander. Uansett hva man velger å tolke dem som, kan man være enig i at gullskatten ikke har tilhørt hvem som helst. I følge Venedikov (1987:21) kan det ikke være noen tvil om at skatten har tilhørt en person eller familie fra det høyere sosiale lag.

Vulchitrúnskatten som et bevis for tradisjonsutveksling

Hvilken funksjon har beholderne fra Vulchitrúnskatten hatt? Enhver beholder har oftest en primærhensikt i å være beholder for noe, da gjerne en flytende substans. Da det i dette tilfelle også er snakk om gjenstander av gull, kan man anta at funksjonen som beholder for en flytende substans, kan knyttes til en sosial kontekst av en mer elaborert karakter. Det er da også implisitt at det ikke dreier seg om vanlig tørstslukkende midler, men mest sannsynlig en eller annen form for alkohol, eksempelvis mjød, øl eller vin. Videre er det nærliggende å anta at konsum av denne vesken har vært knyttet til en sosial situasjon som

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

kan relateres til den viktige rollen gjestfrihet og festligheter har hatt i bronsealderens samfunn. I følge Sherratt og Taylor (1989:106-107) kan en slik tanke sees i klar relasjon til den rituelle praksis med felles inntak av drikke som man i senere litterære kilder kjenner som *symposium*. Sherratt og Taylor mener videre at det var de egeiske områder som satte standarden for denne form for underholdning gjennom bronsealderen og ned i jernalderen. Beholdere av metall og vin var viktige i denne praksisen, og de kan begge sees i sammenheng med en luksuriøs livsstil. Man kan ergo si at denne form for fellesdriking var en praksis som hørte til den øvre del av samfunnet. Venedikov (1987:94) mener således at Vulchitrun skatten har tilhørt en trakisk hersker situert i det nedre Donau-området. Man kan da se for seg at drikkesettet har prydet herskerens bord, og at det har blitt brukt i festligheter hvor herskeren kunne demonstrere sin makt. En slik form for luksuskonsum passer godt overens med det luksuskonsumerende samfunnssystemet Stephen Shennan har skissert (denne tekst s. 6).

Som nevnt over er det trolig at tradisjonen med et rituelt festgilde, pre-symposium, stammer fra de egeiske områder. Det er da nærliggende å hevde at en slik tradisjon blant den trakiske eliten har kommet via kulturelle impulser sydfra. Som nevnt tidligere (s. 8) kan sosial interaksjon mellom to kulturelle enheter føre til utveksling av informasjon. I henhold til en slik tank kan Vulchitrunskatten sees som en indikasjon på at sosial interaksjon mellom trakere og mykenere har funnet sted. Det er samtidig nærliggende å anta at en slik tradisjonsutveksling vil være resultat av gjentatt kontakt over lengre tid.

Spor av mykenske impulser i trakiske gjenstander

Ved å godta at det har foregått en tradisjonsutveksling har man indirekte godtatt at andre kulturelle elementer også kan ha blitt utvekslet. Som nevnt i tidligere (s. 13) har man blant annet brukt analogier fra keramikk i arbeidet med å datere Vulchitrunskatten. Slike analogier gjør mer enn bare å datere skatten, de gir også en indikasjon på hvor håndverkeren har hentet sin inspirasjon fra. I følge Venedikov (1987:60-61) er det åpenbart at den eller de som har tilvirket Vulchitrunskatten, har latt seg inspirere av brukskeramikk som gjenfinnes i både trakiske og mykenske områder. Et eksempel er det store drikkebeget, *kantharos*. Dette anses for å være en typisk helladisk vase, og den opptrer i både keramikk og metall. I følge Katia Demakopoulou (1988:108) kan denne formen føres tilbake til keramikk fra mellomhelladisk periode (ca. 2000 -1600 f. Kr.). Hvis man sammenligner det store drikkebeget fra Vulchitrunskatten med eksempelvis et som er funnet i en grav fra gravsirkel A ved Mykene, ser man straks at det er snakk om samme type vase (Fig. 6 og Fig. 7).

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

Fig. 6: Kantharos fra gravsirkel A, Mykene

Fig. 7: Kantharos fra Vulchitrun

Det er vel og merke noen forskjeller på de to kar. Eksempelvis er overgangen fra buk til hals mer avrundet på det trakiske enn på det mykenske. I tillegg er håndtakene på det mykenske begeret festet til kroppen med nagler, mens de trakiske håndtak er integrert i randen og kun festet med nagler til buken. Forskjeller som dette kan man dog se som resultat av kunstnerisk frihet og regional smak. Det essensielle er å innse at materielle levninger fra to forskjellige kulturkretser utviser fellestrekk. Dette er utvilsomt en klar indikator på at informasjon vandrer over lengre avstander, noe som igjen vil være resultatet av sosial interaksjon.

Et annet arkeologisk funn som indikerer en trako-mykensk interaksjon, er et sverd i gull på om lag 1kg. (Fig. 8).

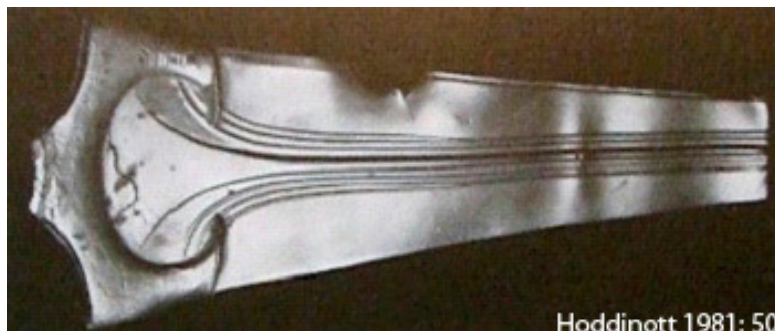

Fig. 8: Gullsverd fra Persinari

Sverdet ble funnet sammen med 11 kniver i gull ved Persinari nær Bucuresti i Romania. Dette området ligger i tilknytning til en historisk viktig handelsrute til rike gullforekomster i de Transilvanske fjellene (Hänsel 1988:62). I følge Ivan Venedikov (1987:74) kan sverdet gi en indikasjon på hvilket materiale man brukte i en støpeform for sverd av lignende utforming funnet i det nordøstlige Bulgaria. Det er med andre ord sannsynlig at det har eksistert flere sverd av samme type. Det er også påpekt at sverdets dekorasjon kan knyttes til dekorasjoner på andre sverd funnet i de trakiske områdene, samt dekorasjonen på den tredelte beholderen fra Vulchitrunskatten.

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

Hänsel (1988:62) mener at gullsverdet helt klart er inspirert av en Mykensk modell. En slik påstand baseres blant annet på utformingen av sverdets hjalt. Hjaltet har en omegaform og kan eksempelvis sammenlignes med et av bronsesverdene funnet i grav D i gravsirkel B ved Mykene (Fig. 9).

Fig. 9: Bronsesverd fra gravsirkel B, Mykene

Hjaltet på sverdet fra Mykene også omegaformet, samt at det er dekket av gullfolie. I tillegg til likhet i hjaltet er begge sverdblādene tilnærmet identiske i form. På bakgrunn av disse elementene er de fleste forskere enige i at sverdene dateres likt til ca. 1600 f. Kr. (Venedikov 1987:79).

Valg av materialet kan tyde på at eieren av gullsverdet har vært en person i den trakiske elite. Det er dog opplagt at sverdet ikke har hatt noen reell funksjon som våpen. I stedet har det trolig blitt båret som en prydgjenstand for å signalisere sosial prestisje. Videre kan man anta at sverdets eier, eller den som har tilvirket det, har hatt kjennskap til den typen sverd som ble båret av den mykenske eliten. Ut i fra de paralleller som er påvist, virker det dermed plausibelt å godta at gullsverdet fra Persinari er et resultat av sosial interaksjon mellom trakere og mykenere.

I følge Stefan Hiller (1991:208) har man i det østlige Bulgaria funnet en rekke sverd, spydspisser og dobbeltøkser som helt klart er enten importert, eller trakiske kopier av egeiske originaler. Dette føyer seg inn i rekken av gjenstander fra det arkeologiske materialet som beviser at det har vært kontakt mellom det Trakiske og det Egeiske området i LBA.

Mykensk keramikk funnet i trakiske områder

Keramikk er det arkeologiske materialet man oftest støter på under utgravninger. Det er da også naturlig å bruke keramikk som en indikator på kontakt og handel. For de trakiske områdene er det derimot et problem, nemlig en tilsynelatende mangel på mykensk keramikk.

I følge Stefan Alexandrov (2005:47) er mykensk keramikk et relativt nytt fenomen for arkeologer som befatter seg med trakisk bronsealder. Det er kun en håndfull tilfeller hvor mykensk keramikk er

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

identifisert i det arkeologiske materialet, og dateringene er uten unntak fra LH III (ca. 1400-1100 f. Kr.). Det kan ikke herske noen tvil om at tilstedeværelsen av mykensk keramikk i de trakiske områdene er bevis for en eller annen form for kontakt. Derimot kan man ikke med sikkerhet fastslå en importsituasjon på bakgrunn av så få bevis. Dette er et opplagt problem. Hvis man som nevnt tidligere antar at den trakiske eliten har vært en del av det mediterrane handelsnettverket, ville man tro at mykensk keramikk ville vært bedre representert i det arkeologiske materialet.

En mulig forklaring på dette kan ligge i at keramikk ikke har vært hovedbestanddelen av importerte varer til de trakiske områdene. Som nevnt ovenfor (s. 13) er det dog påvist morfologiske paralleller mellom trakiske vaser i keramikk og metall og mykenske vaser. Det er altså mye som tyder på at det har vært mykensk keramikk i sirkulasjon i de trakiske områdene, men at dette unnslipper oss i det arkeologiske materialet.

En annen forklaring kan ligge i at bronsealder ikke har vært hovedprioritet for arkeologer som befatter seg med de trakiske områdene. Eksempelvis er mesteparten av den litteratur som finnes om trakerne, i stor grad fokusert på jernalder. Mye av det som ligger til grunn for dette fokuset er at blant annet at arkeologien i Bulgaria etter jernteppets fall kan sies å være veldig preget av nasjonalisme. Den perioden man åpenbart har ønsket å bygge nasjonalfølelsen på er tiden rundt jernalderens trakiske kongedømmer (ca. 500 f. Kr. -46 e. Kr.). Det arkeologiske materialet fra denne perioden vitner om en trakisk kultur som var på høyde med den greske. Det er heller ingen overdrivelse å si at trakiske gjenstander i edelt metall fra den perioden er noe av det vakreste og mest avanserte som er fremstilt i europeisk jernalder. Det er med andre ord muligheter for at materiale som faller utenfor denne perioden har fått liten eller ingen oppmerksomhet og derfor ikke kommer tydelig frem i litteraturen. Hvis dette er tilfelle vil forhåpentligvis den økte interessen for trakisk bronsealder frembringe større mengder mykensk keramikk, samt andre gjenstander med mykenske paralleller. Inntil videre må man dog innse at fravær av mykensk keramikk i det arkeologiske materialet fra det trakiske områdene er et problem som forblir uløst.

Hva fikk trakerne for sitt gull?

Hypotesen hevder at den mykenske eliten ble forsynt med gull fra de trakiske områdene. Dette impliserer samtidig at en annen varetype har gått andre veien som "betaling". Hva kan dette ha vært? Ut i fra det arkeologiske materialet fra de trakiske områdene er det ingen varegrupper som skiller seg ut som en opplagt kandidat. Man kan dog forestille seg at det har dreid seg om organiske varer som i stor grad ikke er synlig i det arkeologiske materialet. Eksempelvis tyder Vulchitrun skatten på at det kan ha foregått

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

konsum av vin og andre alkoholholdige drikker. Vin var noe som den trakiske eliten i stor grad må ha importert. Hvis dette har vært tilfelle kan man godt se for seg at vinen har vært fra de Mykenske områdene. Sherratt og Taylor (1989:108-109) hevder at en slik import ikke ville la seg gjøre på grunn av logistiske begrensninger. Jeg vil derimot påstå at funn av organisk materiale i lasten fra Uluburunvraket indikerer en annen situasjon. I følge Jacobsen (1997:43) fant man olivenkjerner, granatepler, druekjerner m.m. i lasten. Dette indikerer at det har vært vin om bord på skipet. Hvorvidt dette har vært ment for handel er uvisst, men tatt i betraktning den mengde varer som var om bord, er det ikke urimelig å anta at det også ville la seg gjøre å transportere en last med amforaer fylt med vin. Også andre luksusprodukter som aromatiske oljer, eksotiske treslag, elfenben, harpiks, fargestoffer osv. kan ha vært ønskelig blant den trakiske eliten. Mesteparten av disse vil dog ikke synes i det arkeologiske materialet, ganske enkelt fordi de har blitt konsumert eller ikke vil overleve tidens tann.

Konklusjon

Hensikten med denne artikkelen har vært å forsøke å utlede legitimiteten til en hypotese som går i en annen retning en dagens forskningstradisjon tilsier. Ved å anvende en funksjonalistisk tilnærming i utledningen har det vist seg at det var et klart behov for gull hos den mykenske elite. Videre har det fremkommet at dette behovet ble oppfylt. Ved å se hypotesen i lys av teorier rundt sosial interaksjon i forhistoriske samfunn, har det kommet frem at handel av den typen som er presentert i hypotesen vil forutsette at det står en eller annen autonom sosiopolitisk enhet bak. Dette passer godt overens med det bildet av mykensk og trakisk elite som gjenspeiles i det arkeologiske materialet. Videre presentasjon og diskusjon av sentrale elementer i det arkeologisk materialet, har påvist at kontakt og vareutveksling mellom mykenske og trakiske områder i LBA var en realitet. Jeg har også forsøkt å presentere mulige løsninger for hvordan en slik handel kan ha foregått. Totalt sett vil jeg si at summen av de fremlagte elementer tilsier at det finnes et grunnlag for å påstå at det foregikk handel i gull mellom de mykenske og trakiske områdene i LBA. Hypotesen kan således oppfattes som legitim.

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET "GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

Litteraturliste:

Alexandrov, Stefan

2005 *"The earliest Mycenaean pottery imports in Bulgaria"* i *The culture of Thracians and their neighbours: proceedings of the international symposium in memory of Prof. Mieczyslaw Domaradzki*. Bouzek, Jan og Lidia Domaradzka (ed.). Oxford: Archaeopress

Bolohan, Neculai

2005 *"The Danube, Balkans, and Northern Aegean. Trade Routes, Influences and Buffer Zones in the Late Bronze Age"* i *Aegaeum 25: Aegeans in the Central and Eastern Mediterranean*. Robert Laffineur og Emanuele Greco (ed.). Liege: Université de Liège, Histoire de l'art et d'archéologie de la Grèce antique

Demakopoulou, Katie

1988 *"Part III: Catalogue, Item 40: Kantharos"* i *The Mycenaean World: Five Centuries of early Greek Culture*. Katie Demakopoulou (ed.). Athen: Ministry of Culture – National Hellenic Committee

Feuer, Bryan

1996 *Mycenaean Civilization: A Research Guide*. New York: Garland Publishing Inc.

French, Elizabeth

2005 *"The Role of Mycenae"* i *Aegaeum 25: Aegeans in the Central and Eastern Mediterranean*. Robert Laffineur og Emanuele Greco (ed.). Liege: Université de Liège, Histoire de l'art et d'archéologie de la Grèce antique

Hankey, Vronwy

1970 *"Mycenaean trade with the South-Eastern Mediterranean"* i *Mélanges de L'Université Saint-Joseph, Tome XLVI 1970-70*. Beirut: Imprimerie Catholique

Hänsel, Bernhard

1988 *"Mycenaean Greece and Europe"* i *The Mycenaean World: Five Centuries of early Greek Culture*. Katie Demakopoulou (ed.). Athen: Ministry of Culture – National Hellenic Committee

Hiller, Stefan

1991 *"The Mycenaeans and the Black Sea"* i *Aegaeum 7: Thalassa. L'Egée préhistorique et la mer*. Robert Laffineur og Lucien Basch (ed.). Liege: Université de Liège, Histoire de l'art et d'archéologie de la Grèce antique

Hoddinott, R. F.

1981 *The Thracians*. London: Thames & Hudson

Jacobsen, Maria

1997 *"Uluburun – en eventyrlig last fra bronzealderen"* i *Hvad Middelhavet gemmer*. B. P. Hallager (ed.). Århus: Tidsskriftet SFINX

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET
"GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

Knapp, A. Bernard

1993 *"Thalassocracies in Bronze Age Eastern Mediterranean Trade: Making and Breaking a Myth"* i *World Archaeology*, Vol. 24, No. 3, Ancient Trade: New Perspectives. (Feb., 1993), pp. 332-347.

Marazov, Ivan

1977 *"Thracian art"* i *Thrace & the Thracians*. Alexander Fol, Ivan Marazov & Maurice Michael (ed.). London: Cassel & Company Limited

Mylonas, George E.

1966 *Mycenae and the Mycenaean Age*. Princeton: Princeton University Press.

Olsen, Bjørnar

1997 *Fra ting til tekst: Teoretiske perspektiv I arkeologisk forskning*. Oslo: Universitetsforlaget

Pulak, Cemal

2001 *"The Cargo of the Uluburun Ship and Evidence for trade with the Aegean and Beyond"* i *Italy and Cyprus in Antiquity: 1500-450 BC*. Larissa Bonfante & Vassos Karageorgis (ed.). Nicosia: The Costakis and Leto Severis Foundation

Renfrew, Colin

1986 *"Introduction: peer polity interaction and socio-political change"* i *Peer Polity Interaction and Socio-Political Change*. Colin Renfrew og John F. Cherry (ed.). Cambridge: Cambridge University Press

Renfrew, Colin & Paul Bahn

2008 *Archaeology: Theories, Methods and Practice – Fifth Edition*. London: Thames & Hudson

Schofield, Louise

2007 *The Mycenaeans*. London: The British Museum Press

Shennan, Stephen

1982 *"Exchange and ranking: the role of amber in the earlier bronze age of Europe"* i *Ranking, Resource and Exchange*. Colin Renfrew og Stephen Shennan (ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Sherratt, Andrew og Timothy Taylor

1989 *"Metal Vessels in Bronze Age Europe and the Context of Vulchetrun"* i *Thracians and Mycenaeans*. Best, Jan og Nanny De Vries (ed.). Leiden: E. J. Brill

Tacheva, Margarita

1997 *"Thrace and the Thracians"* i *Ancient Gold: the wealth of the Thracians: treasures from the republic of Bulgaria*. Marazov, Ivan (ed.). USA: The Trust for Museum Exhibitions

Tartaron, Thomas F.

2005 *"Glykys Limin and the Discontinuous Mycenaean Periphery"* i *Aegaeum 25: Aegeans in the Central and Eastern Mediterranean*. Robert Laffineur og Emanuele Greco (ed.). Liege: Université de Liège, Histoire de l'art et d'archéologie de la Grèce antique

HANDEL MELLOM TRAKERE OG MYKENERE – ET
"GYLLENT" FORETAK AF KNUT FOSSDAL ESKELAND

Venedikov, Ivan

1987 *The Vulchitrun Treasure*. Sofia: Svyat Publishers

AT FINDE DEN ANTIKKE BY TEGEA AF ANNE DITTE KOUSTRUP HØJ

Tegea ifølge Pausanias

Den antikke by Tegea ligger ca. 10 km sydøst for den moderne by Tripolis i Østarkadien i Grækenland. Tegeas mytiske historie går tilbage til Arkas, der var søn af Zeus og Kallisto (en af Artemis' nymfer). Hera, der var jaloux over Zeus' affære, forvandlede Kallisto til en bjørn og ville have gjort det samme ved Arkas, hvis ikke Zeus havde gemt ham i det område af Grækenland, som siden kom til at hedde Arkadien efter ham. Arkas blev efterfølgende bedstefar til Aleus, der blev konge af Arkadien. Han gjorde Tegea til sin hovedstad og byggede Athena Alea templet (Pausanias 8.4.8).

Ifølge Pausanias (Paus. 8.45.5) blev der i midten af det fjerde århundrede, efter en brand havde ødelagt det tidligere tempel, bygget et nyt tempel i Tegea. Dette tempel, opført med Skopas som arkitekt, havde doriske, korintisk og ioniske søjler og var mere prægtigt end alle andre templer på Peloponnes.

Blandt templets votivgaver var skindet af det Kalydoniske Vildsvin. Jagten på dette var gengivet på templets gavludsmykning. Endvidere de lænker, som lakedaimonerne havde bragt med sig, da de efter et tvetydigt råd fra oraklet i Delfi angreb Tegea. Lakedaimonerne blev dog selv taget til fange og bundet med deres egne lænker (Paus. 8.47.2). Kultbilledet var i elfenben og lavet af Endoeus, der arbejdede i Athen i midten af det sjette århundrede (Paus. 8.46.5). På hver side af kultbilledet stod en statue lavet af Skopas i penthelisk marmor. Den ene forestillede Asklepios, mens den anden var en personifikation af helbred, Hygieia (Paus. 8.47.1).

Efter sin sejr over Markus Antonius tog Oktavian Athena Alea-kultbilledet og stødtænderne fra det Kalydoniske Vildsvin med sig til Rom, hvor han udstillede kultbilledet i sit forum (Paus. 8.46.1, 8.46.4). Dette gjorde han for at straffe Tegea, der sammen med resten af Arkadien, på nær Mantinea, havde allieret sig med Markus Antonius under den romerske borgerkrig.

Ved slaget ved Plataiai stillede Tegea med 1.500 hoplitter og blev derfor nævnt på slangesøjlen, der blev dedikeret som sejrsmonument til Apollon i 478 f.v.t. (Herodot 9.28). Slangesøjlen blev i år 324 e.v.t. flyttet til Konstantinopel af Konstantin den Store.

Undersøgelser og udgravninger af Tegea

Ved tidligere udgravninger, hvoraf den første blev foretaget i 1890, er der fundet flere antikke strukturer i Tegea. Disse strukturer inkluderer Athena Alea-templet, hvoraf det i dag er muligt at se fundamentet og

AT FINDE DEN ANTIKKE BY TEGEA

AF ANNE DITTE KOUSTRUP HØJ

flere søjletromler. Flere dele af templet var af marmor fra det lokale marmorbrud ved Doliana. I området omkring templet er der fundet keramikskår, der dateres til den senmykenske periode, og de tidligste votivgaver fundet i forbindelse med Athena Alea-kulten er fra den geometriske periode. Helligdommens placering udenfor den antikke by vidner om, at kulten går langt tilbage, og dette bliver yderligere understøttet af de tidlige votivgaver. Omtrent en kilometer nord for templet, i området kaldet Palaia Episkopi, ligger der et hellenistisk teater fra ca. 2. århundrede f.v.t.. Resterne af teatret er stadig synlige, da det siden blev omdannet til fundamentet for en byzantinsk kirke. Ifølge Pausanias (8.49.1) ligger teatret ikke langt fra byens markedsplads. I forlængelse af teatret blev der fundet et fundament til en stoa med bevarede statuebaser, der vidner om, at dette var en del af det offentlige rum.

Mellem år 1998 og 2001 blev der foretaget feltarbejde i området omkring Tegea med henblik på at lokalisere udstrækningen af den antikke by. Ved brug af horisontal overfladesøgning blev denne fastslået til at være omtrent 1x1 kilometer, omtrent dækkende området kaldet Palaia Episkopi. Dette bliver også støttet af Victor Bérards undersøgelser i 1890'erne, hvor hans lokalisering af bymurene, der dateres til det tidlige fjerde århundrede, nogenlunde omkredser samme areal. Keramik fra denne søgning viste, at der havde været aktivitet i byen fra omkring senarkaisk tid (slutningen af det sjette århundrede f.v.t.) og frem til senromersk tid (300-500 e.v.t.).

Undersøgelsen resulterede også i placeringen af en antik nord/sydgående vej, og et område med mange teglfund kunne vidne om en romersk villa rustica. (For videre læsning: <http://tercud.ulusofona.pt/publicacoes/Book/5.pdf>)

Der blev udført magnetometriske undersøgelser i området i 2004-2006, og disse viste lange nord/syd orienterede veje. Disse danner et næsten regelmæssigt vejnet med *insulae*, der måler 25x75 meter. Agora blev identificeret i et rektangulært område vest for teatret, hvor det ikke var muligt at se vejforløb på magnetometer-billederne. På baggrund af fundene fra overfladesøgningen og vejnetværkets udseende dateres byplanlægningen af Tegea til den senarkaiske periode. Dette er vigtigt, idet det er tidligere end den tidligt klassiske arkitekt Hippodamos' revolution inden for byplanlægning og dermed den tidligste regelmæssige byplanlægning i Grækenland. Byplanlægningen af Tegea fandt ifølge antikke kilder sted som en sammensmeltning af tidligere beboelser i området til én polis.

Der blev også fundet indicier for en stoa langs den nordlige ende af agora, der nok skal sættes i forlængelse af stoaen nær teatret og tyder på en ændring af agoras udseende i det andet århundrede f.v.t., hvor teatret også blev bygget. Derudover viste magnetometriske undersøgelserne, at der udover bymurene fra det fjerde århundrede også var en tidligere fase, der omkransede et mindre areal. Undersøgelser af om-

AT FINDE DEN ANTIKKE BY TEGEA

AF ANNE DITTE KOUSTRUP HØJ

rådet mod nord, mellem de to faser af bymuren, viste, at formen på insulae'erne var en smule anderledes end indenfor den tidlige bymur. Byen voksede altså udover den tidlige bymur, hvilket understøttedes af fundene fra overfladesøgningerne.

Den første moderne udgravning begyndte i sommeren 2009 og bestod af to grøfter i området vest for teatret. I den sydligste af disse (Grøft 1) blev der fundet et koncentreret lag af tegl, som kan tyde på, at dette var den antikke agora. Prøvegravninger igennem dette viste, at det seneste lag måtte være fra 11-12. århundrede e.v.t. og derved en del af byens sene fase. Der blev også fundet beviser for slavernes folkevandringer i 5. – 8. århundrede e.v.t.. Dog viste udgravningen 2010, at tegllaget i denne grøft sandsynligvis var vejen, der gik på nordsiden af agora. Der blev desuden fundet slagter i det nordvestlige hjørne af Grøft 1, som tyder på, at der var et byzantinsk metalværksted her.

I den nordlige (Grøft 2) blev der fundet et betongulv fra en bygning, der muligvis var del af et landbrug.

(For videre læsning: <http://www.norwinst.itumkunde.no/sider/tekst.asp?side=55>)

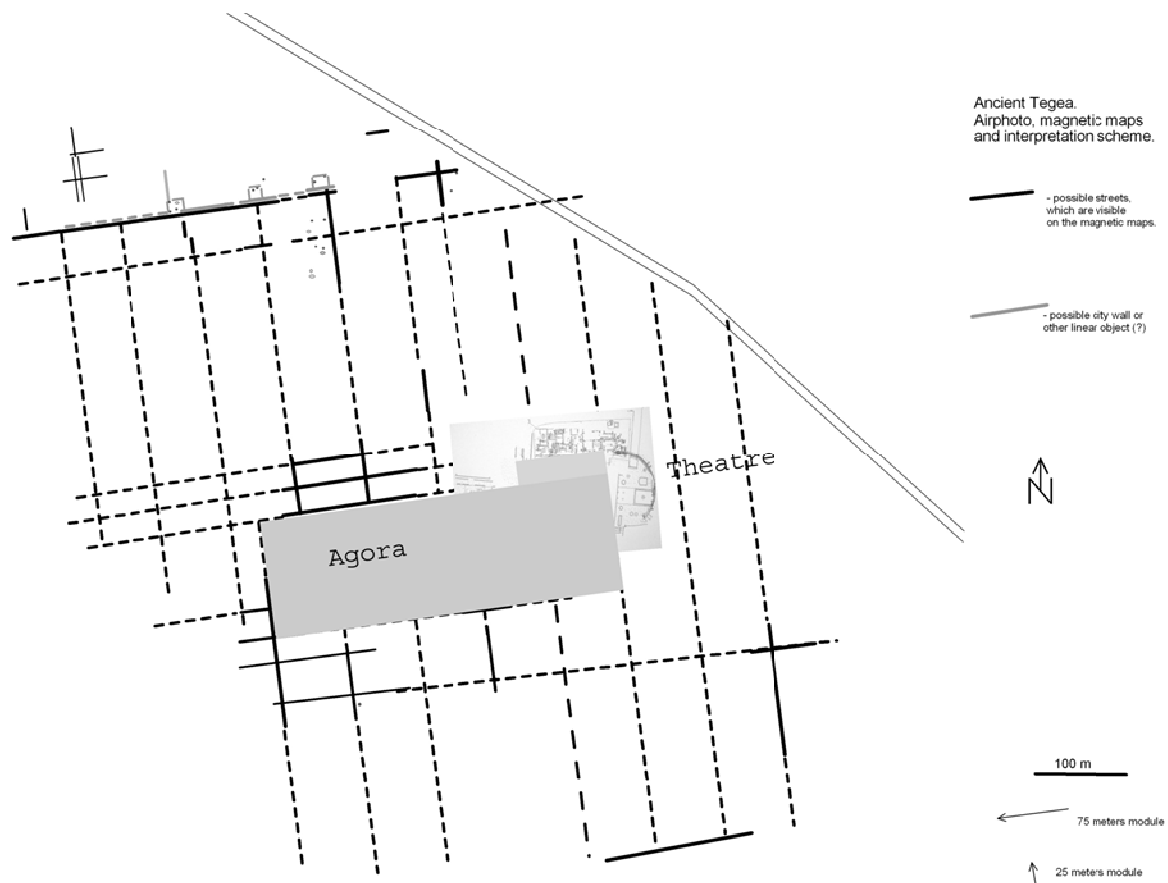
Udgravningen i Tegea 2010 startede med en udvidelse af grøfterne, således at Grøft 1 og Grøft 2 blev sammenhængende, da den tidligere udgravning havde vist, at de herværende stratigrafiske lag var intakte. Ved hjælp af en gravko blev den øverste meter af jorden gravet væk, og samtidig blev området udvidet i bredden til en rektangulær grøft med jordramper. Længere mod nord blev der også åbnet en grøft.

Til venstre, øverst i billedet ses den moderne overbygning af Thyrsos' basilika. Længst borte er den sydlige grøft, hvori der er fundet rester af vejen på nordsiden af agora. Nærmest på billedet ses den nordlige grøft, hvori der er fundet fundamentet af en landbrugsbygning.

AT FINDE DEN ANTIKKE BY TEGEA

AF ANNE DITTE KOUSTRUP HØJ

Plan over vejnetværket fundet ved magnetometer undersøgelserne i 2004-2006, luftfoto og fortolkning af disse.

Billedet er taget fra den moderne overbygning af Thyrsos' basilika. Nærmest er den sydlige grøft, der i udgravningen 2010 blev forbundet med den nordlige grøft. Længere mod nord, blev der i 2010 åbnet endnu en grøft.

AT FINDE DEN ANTIKKE BY TEGEA

AF ANNE DITTE KOUSTRUP HØJ

Kilder og videre læsning:

Stabbetorp, O. E., T. Risan, M.-L. B. Sollund

2007. In search of Tegea: Delimiting a Greek polis by spatial analysis of an archaeological field survey, i *Landscapes and Lifestyles: The Mediterranean and Beyond*, red. Z. Roca, T. Spek, T. Terkenli, T. Plieninger, F. Höchtl, Lisabon: 73-84.

Whitley, J., S. Germanidou, D. Urem-Kotsou, A. Dimoula, I. Nikolakopoulou, A. Karnave & D. Evely

2007. "Arkadia". *Archaeological Reports* 53: 23-24.

Ødegård, K. 2010. "En antikk by trer fram: Norsk arkeologisk forskning og byen Tegea". *Viking* LXXIII: 197-204.

Perseus: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper>

Pressrelease: Excavations at Tegea in 2009, *The Norwegian Institute in Athens, 2008*

<http://www.norwinst.itumkunde.no/sider/tekst.asp?side=55>

Tegea.blog.: <http://tegea.b.uib.no/>

FRA ØJETS NETHINDE. EN SANSELIG, PLATONISK KÆRLIGHED—SOKRATES' TALE I PLATONS *SYMPOSION* OG MARSILIO FICINOS KOMMENTAR I *DE AMORE*

AF CAMILLA NISSEN TOFTDAL

Introduktion

Tendensen til at forstå platonisk kærlighed som noget, der foregår på et "åndeligt og usanselig plan" (*Nudansk Ordbog*) er vidt udbredt i vores samtid. Imidlertid har nyere forskning i græsk homoseksualitet skabt opmærksomhed omkring begrebet, fordi dets brug har forskudt sig fra grundlaget i de tekster, hvorfra det er taget. Det følgende arbejde kan læses som et lille indlæg, der tekstnært behandler Platons kærlighedsfilosofi, som den kommer til udtryk i Sokrates' tale i *Symposion*, og samtidig giver et udblik til virkningshistorien gennem arbejde med en tekst, der med stor gennemslagskraft genindskrev begrebet om platonisk kærlighed i vesteuropæisk tankegang; nemlig Marsilio Ficinos kommentar *De Amore* (1484).

Hvordan kan vi ud fra Platons *Symposion* definere "platonisk kærlighed", og hvilken fortolkning er det, Ficino videregiver i renæssancen? Denne korte artikels pointe er, at Platon gennem Sokrates i *Symposion* taler om kærligheden som en transformerende kraft, hvis epicenter er det fysiske øjes nethinde. På grund af skønhedens mellemkomst er der en tæt sammenhæng mellem erkendelse og kærlighed, men det er påfaldende og meget vigtigt, at Platon bruger sanseverber til at udtrykke *hele* den epistemologiske progression. Dette særdeles sanselige element i Platons erkendelsesteori kan vi forfølge ved at fokusere på brugen af verbet $\theta\epsilon\acute{\alpha}\omicron\mu\alpha\iota$ i *Symposion* 209e5-212c3. Undersøgelsen viser, at erkendelse er baseret på en skuen, som er knyttet til tanken, men som også står i forhold til den erfaring, det fysiske øje tilvejebringer ved at se den andens skønne legeme. Platonisk kærlighed er både sanselig og åndelig.

I Ficinos kommentar til *Symposion* er Gud det højeste princip, og fordringen om at elske ham alene er central. Guds skønhed afspejles i den sansbare, empiriske verden, og derfor kan den fysiske skønhed, øjet sanser, lede direkte til erkendelse af det højeste. Det begreb om platonisk kærlighed, Ficino leverer til sin samtid, er en radikaliseret udgave af den sanselige Platon – og det er kontroversielt. Kærligheden forbliver en transformerende kraft knyttet til øjets registreringer af det skønne.

Platons kærlighedsfilosofi med vid og sans

Platons *Symposion* er et værk, der har drikkegildet som scene og tragikeren Agathons første sejr i tragediekonkurrencen (416 f.Kr.) som anledning. Alle deltagerne taler over Eros, og deres taler er konstrueret som en realistisk rammefortælling med en pointeret komposition: Værket indledes med Faidros' lovtale

FRA ØJETS NETHINDE

AF CAMILLA NISSEN TOFTDAL

over Eros som en moralsk inspirator, og afsluttes – med en vigtig omvending – i Alkibiades' lovtale over Sokrates som den store lærer i elskovskunst.

I Sokrates' tale glider elementer fra alle de foregående taler ind. Først lader Sokrates Agathons eulogi falde ved at vise, at Eros ikke besidder det gode, men søger det. Derved åbner Sokrates for pointen fra Aristofanes' ætiologiske syndefaldsmyte, nemlig at mennesket søger efter en mistet fuldkommenhed. Og de tre første taler, som har en skelnen mellem positiv og negativ eros tilfælles, tager Diotima¹ indirekte op ved at sætte en trinvis udviklingsgang i erosdyrkelsen (Ferrari, 1992, p. 253).²

Før Diotima kan præsentere for Sokrates, hvordan en ideel kærlighed skal realiseres, behandler hun Eros' karakter og nytte. Eros medierer mellem det laveste trin, legemet, og det højeste, som er selve det Skønne. For Eros, som selv begærer skønhed (Krarup, 1960, s. 55, 201c1-7), er en daimon, der "fylder gabet mellem guder og mennesker, det hele hænger sammen fra den ene ende til den anden" (ibid., s. 58, 202e6-7). Eros' stræben har som mål at besidde det gode altid (ibid., s. 62, 206a11-12) og er altså teleologisk rettet mod et højere åndeligt stadium. Erkendelsen er således tæt knyttet til kærlighedens kraft.

Skønheden er et middel for Eros. Eros' virke er netop "at undfange og føde, sjæleligt som legemligt, med det skønne" (ibid., s. 62, 206b7-8). Skønheden er altså det, der sætter kærlighedsprocessen i gang og forløser, og derved får synssansen – og konkret: øjet – en privilegeret rolle.

Men *hvor* privilegeret er øjet? *Hvor* sanselig er Platons kærlighedsfilosofi, som den kommer til udtryk i denne centrale del af *Symposion*? Den rette udviklingsgang er skitseret således: Fra at være forelsket i et skønt legeme skal den unge mand blive elsker af alle skønne legemer, og dernæst skal han opdage, at sjælens skønhed er højere end legemets. På det fjerde trin er Skønheden i menneskers handlinger og love, hvorfra den unge skal møde først skønheden i viden og indsigt og da den mangfoldige skønhed. Til sidst skal han se det højeste skønne.

Der er brugt "vivid physical terms" om den svangres møde med det skønne, skriver Kenneth Dover i sin kommentar (Dover, 1980, p. 147). Dover udpeger en vigtig passage, hvor det første trin er den skønhed, det fysiske øje ser, og sidste trin er et særligt syn: "θεώμενος ἐφεξῆς τε καὶ ὀρθῶς τὰ καλά, πρὸς τέλος ἤδη ἰὼν τῶν ἐρωτικῶν ἐξαίφνης κατόψεται τι θαυμαστὸν τῆν φύσιν καλόν" (ibid., 210e3-4). Ifølge

¹ Det meste af Sokrates' tale er referat af en samtale, han har haft med visdomskvinden Diotima. Således bliver Sokrates til elev i et emne, Platon kun kan udtrykke i mytens form. Hvorfor det er sådan, og hvorfor Platon bruger en kvinde til at fremlægge mandens rette kærlighedsvej, er interessante problemstillinger, der dog ligger uden for denne artikels rammer.

² Se *Symposion* 209e5-210e1 for udviklingsgangen.

FRA ØJETS NETHINDE

AF CAMILLA NISSEN TOFTDAL

Dover angiver de to verber *θεάομαι* og *καθ-οράω* her en forskel mellem det fysiske øje og "the eye of the mind".³ Imidlertid er det vigtigt at huske på, at begge verber er sanseverber. Sprogligt er tankens skuen således ikke rykket fri af det sanselige element.

Den videre brug af verbet *θεάομαι* peger også på, at øjet konstant er på spil, og at abstraktionen aldrig bliver u-sanselig. Dette synsverbum bruges nemlig både om det umiddelbart sanselige og om det højeste skønne. I Diotimas appel til Sokrates' kærlighed til unge drenge står der: "... ἀλλὰ θεᾶσθαι μόνον καὶ συνεῖναι" (Dover, 1980, 211d7). Her er verbet brugt i dets hovedbetydning: "gaze at, behold, mostly with a sense of wonder" (Liddell, 1990). Efterfølgende bruges verbet om selve Det Skønne: "... καὶ ἐκεῖνο ὃ δεῖ θεωμένου" (Dover, 1980, 212a1-2), og her optræder det i betydningen: "of the mind, contemplate" (Liddell, 1990).⁴ Dette verbum indkapsler hele erkendelsesregistret og knytter øjets skønhedsregistreringer til tankens arbejde.

Den gængse definition af platonisk kærlighed hviler på, at der hos Platon er et skarpt skel mellem tænkning og sansning, men det peger verbet *θεάομαι* på, at der ikke er.⁵ Skønheden, som går gennem øjet, er Eros' katalysator og vedbliver at være nødvendig på alle trinene op til det højeste. Derfor har øjet og sansningen så central en rolle.

Sanseverberne er ikke blot lån af vokabular, for intellektets produkt affødes netop, når øjet sanser det skønne. Diotima siger:

Når han står overfor dette menneske [en skøn og velskabt sjæl] vælder tanker om fuldkommenhed, om hvordan den udmærkede mand bør være, og hvad han bør tage fat på, straks op i ham, og så forsøger han at opdrage den unge mand. (Krarup, 1960, 209b7-10)

Som Gregory Vlastos skriver, er talen det produkt, skønheden avler: "the spirit comes to life in words" (Vlastos, 1973, p. 42). I Platons kærlighedsfilosofi optræder abstraktionen på baggrund af den skønhed, det fysiske øje ser.

Pæderasti – og dermed realiseringen af den ideelle kærlighed – får hos Platon nyt indhold, men det sensuelle fratrækkes ikke. Vlastos skriver:

³ Udtrykket er Dovers. Han taler her om det, der i *Statens* 7. bog kaldes "sjælens øje" (Foss, 2003, 533d). I *Statens* 6. bog kaldes det en "sjælsevne" (ibid, 490b). Se Dover, 1980, p. 156-159.

⁴ Også på denne måde er et adjektiv af samme verbalstamme brugt i *Faidros* 247c, hvor der om det egentlig værende (ὄντως οὐσα) står, at det er "μονῶ θεατῆ νῶ", altså "alene til at se for fornuften" (Høeg og Ræder, 1936, 247c).

⁵ Også det morfologiske faktum, at ordene for idé, nemlig τό εἶδος og ἡ ἰδέα, er dannet ud fra stammen af *οράω* peger på det samme forhold.

FRA ØJETS NETHINDE

AF CAMILLA NISSEN TOFTDAL

Plato discovers a new form of pederastic love, fully sensual in its resonance, but denying itself consummation, transmuting physical excitement into imaginative and intellectual energy. (ibid., p. 22-23)⁶

Diotima afviser ikke det erotiske forhold til det andet skønne legeme, men siger, at det skal bruges rigtigt (se Dover, 1980, 211b5_6 og p. 158). Den fysiske kærlighed skal gradvist blive mindre for den erosdyrkende, men øjets registreringer af skønhed er stadig den fysiske begejstring, der igangsætter kærligheden og forløser den intellektuelle tale. Platonisk kærlighed er både vid og sans.

Ficino og sansernes forstærkede potentiale

Marsilio Ficino (1433-1499) er formidler af en sanselig platonisk kærlighed. Hans kommentar til Platons *Symposion* er et vigtigt nedslag i receptionen af Platons kærlighedsfilosofi, fordi Ficinos åbenhed over for sansningen bliver en stor inspiration og et stort diskussionsemne i hans samtids litteratur og kunst. Ficino forener sin læsning af Platons værk med kristendom og platonisme⁷, men han bryder med platonismens forståelse af kroppen som et fængsel for sjælen (Jayne, 1944, p. 26). I Ficinos filosofi er krop og sjæl sammenknyttede ved ånden (Jayne, 1985, p. 15), og Gud er en personlig og skabende Gud, der kan erkendes gennem skaberværket. Derved får sanserne et forstærket potentiale i forhold til erkendelsen af det højeste.

I Ficinos kommentar til Sokrates' tale⁸ er den ideelle kærlighed transformerende, og den kan realiseres i et forhold mellem mand og mand, fordi dette forhold reflekterer kærligheden mellem mennesket og Gud. Også i Ficinos tekst spiller øjet en helt central rolle. Han skriver: "Thus every love begins with sight" (ibid., p. 119). Ficino bestemmer kærligheden på samme måde som Platon, nemlig som en dragning, der retter sig mod det skønne, gode og velsignede.⁹ Den er en lysstråle, der først kommer fra Gud og strømmer gennem det kosmiske system og ind i en ung mands krop. Herfra strømmer skønheden ud – særligt gennem øjnene – og ind i en ældre mands øjne, hvorefter skønheden tager dem med på en trinvis tilbagevenden til Gud (ibid., p. 126).

⁶ Vlastos' pointe i den meget læste artikel: "The Individual as an Object of Love in Plato" er, at platonisk kærlighed ikke er rettet mod individet for individets skyld, men mod det skønne og nyttige for det skønne og nyttiges skyld (Vlastos, 1973, p. 26).

⁷ Hvordan Ficino ellers skriver i forlængelse af en lang tradition for Platon-fortolkning, kan jeg ikke komme nærmere ind på her.

⁸ Jeg begrænser mig til denne del af Ficinos atypiske kommentar, der i sig selv udspiller et nyt symposion. Nu er scenen Careggi, og Ficino og hans venner er talere.

⁹ Men hos Ficino både stammer kærligheden fra det skønne, gode og velsignede, retter sig mod det og er god, velsignet og skøn (Jayne, 1985, p. 108-109) – netop fordi det højeste princip hos Ficino er en personlig Gud.

FRA ØJETS NETHINDE

AF CAMILLA NISSEN TOFTDAL

Synet åbner ind til sjælen, som ud fra billedet af en skøn krop går i gang med at "contemplate the universal Ideas of things which it contains in itself" (ibid., p. 115). Men fordi øjet og ånden ikke formår at fastholde billedet, må den skønne krop være til stede konstant (ibid., p. 115). For både kroppens og sjælens kærlighed er rettet mod det skønne: "Both kinds of love seek the beautiful" (ibid., p. 131). Der er tale om en progression fra krop til sjæl, men den træder mindre tydeligt frem her end hos Platon, fordi øjet og ånden tvinger sjælen til også at begære synet og tilstedeværelsen af den skønne krop (ibid., p. 115).

Som hos Platon tager den ideelle kærlighed ligesom al anden kærlighed sit udgangspunkt i synet. Men Ficino forstærker sansningens potentiale. I Platons filosofi er talen et nødvendigt produkt af skønheden, og i Ficanos kan det idelle kærlighedsforhold realiseres ved en forbliven i synet. På grund af Guds mellemkomst kan den skønhed, som når øjet, vække en kærlighed, der kan være rettet mod en krop, men samtidig leder direkte til Gud. I talens sidste kapitel bliver det tydeligt, hvordan dette sker: Det er i virkeligheden Gud i objektet, man skal elske. "If we do love bodies, souls or angels, we shall not really be loving these things, but God in them" (ibid., p. 144). Som Unn Irene Aasdalen skriver, er det ikke kroppens skønhed i og for sig, men "God's beauty shining through a beautiful body" (Aasdalen, 2006, p. 9), elskerens elsker.

Ficanos fortolkning af Platons kærlighedsfilosofi, og dermed hans eget begreb om platonisk kærlighed, bygger på en forening af erkendelse og sanselighed. Båndene mellem mand og mand er båret af det fysiske øjes registreringer af skønhed, men er *samtidig* åndelige. Ficino radikaliserer således det sanselige element i Platons kærlighedsfilosofi.

Afsluttende bemærkninger

Man længe nok må sige,
at kærlighed er blind,
det bli'r dog lysets rige,
hvor ret den strømmer ind,
og han har aldrig levet,
som klog på det er blevet,
han først ej havde kær.

FRA ØJETS NETHINDE

AF CAMILLA NISSEN TOFTDAL

N.F.S. Grundtvig skrev i 1834 disse verslinjer¹⁰, og hans budskab er kærligheden som en igennem sanserne strømmende kilde til indsigt. De giver et ekko af kærlighedsfilosofien i *Symposion*, og her synes langt til den almindelige forståelse af platonisk kærlighed i vores samtid.

Men tilbage igen til Ficino: Flere af *hans* samtidige mente, at han tog Platon for meget på ordet. En stor modstander i debatten om fortolkningen af Platons kærlighedsfilosofi var Pico della Mirandola (1463-1494), som mente, at intellektuel kontemplation var vejen til erkendelse af Gud, og at stræben efter det jordiske skønne ville lede den anden vej.

Picos helt anderledes fortolkning af Platons *Symposion* peger på, at han læste den med dialogen *Faidon* for øje, som er meget forskellig fra den dialog, Ficino må have haft med i læsningen, nemlig *Faidros* (jævnfør det stærke fokus på øjet).¹¹

Arbejdet med Ficino og det korte udblik til Pico viser, at begrebet om platonisk kærlighed langt fra er entydigt. Men når vi læser en af grundteksterne, nemlig Sokrates' tale i Platons *Symposion*, og gør et analytisk ophold ved sanseverberne, opdager vi, at øjet er centralt i hele det erkendelsesteoretiske register: tankens arbejde er tæt knyttet til det fysiske øjes registreringer af skønhed. I Platons kærlighedsfilosofi, som den kommer til udtryk i Sokrates' tale i *Symposion*, er det ideelle kærlighedsforhold tænkt på en ny måde: Uden fuldbyrdelse, men fuld af sensualitet og transformerende kraft.

¹⁰ Verslinjerne var oprindeligt en del af det 73 vers lange digt *Gylden-Aaret* (1834), men vi kender dem bedst fra *Højskolesangbogens* "Nu skal det åbenbares".

¹¹ Aasdalen udfolder Picos kritik af Ficino, som den er udført i *Commento* (1486), og hun diskuterer konflikten mellem dem. Hun påpeger i konklusionen betydningen af, at Pico og Ficino trækker på forskellige dele af Platons oeuvre.

FRA ØJETS NETHINDE
AF CAMILLA NISSEN TOFTDAL

Litteratur

- Becker-Christensen, Christian (red.) 2001 *Politikens Nudansk Ordbog med etymologi*, København: Politikens Forlag
- Dover, Kenneth 1980 *Plato. Symposium*, Cambridge: Cambridge University Press
- Ferrari, G.R.F. 1992 "Platonic love" i Kraut, Richard *Cambridge Companion to Plato*, Cambridge: Cambridge University Press
- Ficino, Marsilio 1944 *Marsilio Ficino's Commentary on Plato's Symposium*, oversat af Sears Jayne, Columbia: University of Missouri
- Ficino, Marsilio 1985 *Commentary on Plato's Symposium on Love*, oversat af Sears Jayne, Texas: Spring Publications
- Jensen, René A. 2006 *Højskolesangbogen*, København: Højskolernes forening i Danmark
- Liddell, Henry George 1990 *A Greek-English Lexicon*, Oxford: Clarendon
- Platon (1960) 1955 *Symposion*, oversat af Per Krarup, København: Nordisk Forlag
- Platon 1936 *Faidros* i Høeg, Carsten og Hans Ræder *Platons Skrifter i Oversættelse* bd. 6, oversat af H. Holten-Bechtolsheim, København: C.A. Reitzels Forlag
- Platon (2003) 1983 *Staten*, oversat af Otto Foss, København: Museum Tusulanum Forlag
- Vlastos, Gregory 1973 "The Individual as an Object of Love in Plato" i *Platonic Studies*, Princeton: Princeton University Press
- Aasdalen, Unn Irene 2006 "The Symposium Unveiled. Truth, Beauty and Paradox in Platonic Poetry" i *Acta ad Archaeologiam et Artivm Historiam Pertinentia*, vol. XX, Roma: Bardi Editore

FØNIKISKE METALSKÅLE FRA CYPERN—DEN EKLEKTISKE STIL SOM UDTRYK FOR ”FØNIKISK KUNST”

AF MARIA SOMMER

Indledning

Denne artikels titel er ”Fønikiske metalskåle fra Cypern - den eklektiske stil som udtryk for ”fønikisk kunst””. Artiklen indledes med et historisk afsnit om Cypern. Her fortælles om den fønikiske kolonisering af Cypern i det 9.årh.¹, og produktionen af metalskåle før fønikernes ankomst. Et enkelt eksempel på en proto-cypriotisk skål gives for at vise forskellen på proto-cypriotiske og cypro-fønikiske skåle. Dernæst følger et overordnet afsnit om cypro-fønikiske skåle: fundkontekst, produktionsområde, stiltræk og identifikation beskrives. Artiklen vil kun behandle cypro-fønikiske ”patera”-skåle og ikke andre typer fønikerskåle såsom dybe kannelerede skåle. Da det ikke er muligt at beskrive alle 22 skåle fundet på Cypern udvælges *Amathus*- og en af *Daliskålene* som eksempler på ”klassiske” fønikiske skåle. De vil kort blive beskrevet og friscenerne diskuteret. Med udgangspunkt i det to udvalgte skåle diskuteres den eklektiske stil: Hvilken stilart ses på skålene? Hvor stammer scenerne fra? Artiklen ligger vægt på den stilistiske diskussion. Herefter følger perspektiveringsafsnittet ”Fønikiske metalskåle i Etrurien”: antallet af skåle fra Etrurien samt fundkontekst nævnes; to udvalgte fønikiske skåle (E2 & E6) fundet i Etrurien beskrives meget kort, og stilen diskuteres. Er decorationen på skålene fra Etrurien magen til den på cypro-fønikiske skåle? Orientaliserings-debatten behandles kort til sidst i afsnittet. Artiklen afsluttes med en konklusion.

Artiklen baseres hovedsageligt på bogen ”Phoenician bronze and silver bowls from Cyprus and the Mediterranean” (Markoe 1985), da det er den eneste bog der findes specifikt om cypro-fønikiske skåle. Flere artikler anvendes også bl.a. Gjerstad (1946). Artiklen skal ses som en bred introduktion til cypro-fønikiske skåle og deres kunsttradition (den eklektiske stil)² og diskussionen herom, og ikke som en dybdegående artikel om kronologisk og typologisk arbejde.

Cypern: et historisk afsnit

Kolonisering

Øen Cypern ligger i det østlige mediterrane område ud fra kysten til nutidens Tyrkiet, Syrien og Libanon, datidens Anatolien (Lilleasien), Syrien og Fønikien. På en klar dag kan man se fra øens østligste punkt til Libanons kyst, så øen ligger relativt tæt på fastlandet. Øens geografiske placering har været strategisk

¹ Alle årstal i artiklen er f.v.t.

² Eklektisk stil skal i denne artikel forstås som en sammenblanding af forskellige stilarter og stiltraditioner, f.eks. sammenblandingen af egyptiske, syriske og fønikiske motiver, stile og kunsttraditioner på visse skåle.

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

eftertragtet, da den ligger velplaceret i forhold til forhistoriske og antikke handelsruter.

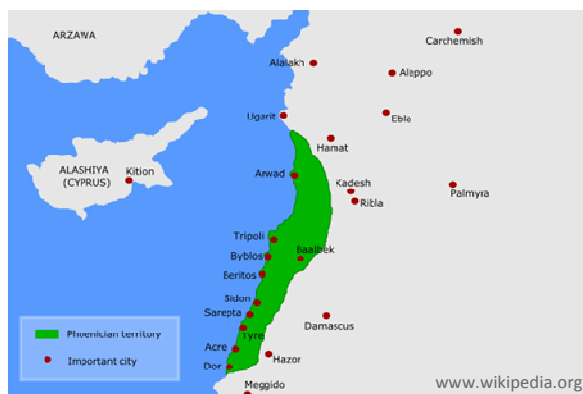

Fig. 1: Den geografiske placering af Cypern

Cypern har været en handelsdestination og et stop på vej mod det ægæiske handelsområde. Øen har givet de rejsende læ og ly for blæst og strøm, når de sejlede langs øens bugter og kyster. De første spor af menneskelig tilstedeværelse kan dateres til Neolitikum³. Øens beliggenhed og frugtbarhed har gjort Cypern yderst attraktiv at bosætte sig på. Øens kobber-depoter resulterede i en rig kultur, og fra bronzealderen var der en veletableret kultur på Cypern. Øens geografiske placering har tidligt gjort øen til en smeltdigel af forskellige stilarter og genstandstyper produceret på øen såvel som andre steder. Øen var et skæringspunkt for den ægæiske og mellemøstlige kultur⁴.

Fønikiske genstande (keramik) kan spores tilbage til det 11. årh., hvor øen kommer til at spille en vigtig rolle for fønikernes handel vestover. Det er dog først i anden halvdel af det 9. årh. at fønikerne koloniserer Cypern. Kition (Kt(y) - punisk) menes at være den første fønikiske koloni og lå på den sydøstlige del af øen. De første kolonier var placeret på den østlige del af øen tættest på fastlandet Fønikien. Dateringen af byen og dens grundlæggelse bygger på V. Karageorghis' udgravninger af Kition, som afslørede et Astarte-tempel med første bygningsfase i sen 9. årh.⁵. To bronzeskåle med indskrifter fundet i nærheden af Amathus bidrager med en datering, som fastslår at fønikiske kolonier eksisterede på Cypern i midten af 8. årh.⁶. En datering af fønikernes kolonisering af Cypern bygger således hovedsageligt på epigrafisk evidens.

³ Den Store Danske Encyklopædi under Cypern & Fønikien.

⁴ Moscati 1988, 152. Bikai 1989.

⁵ Markoe 1985, 7. Karageorghis 2005, 107: K. har i sine nyere udgravningsbind valgt at ændre den første datering af Astarte-templets første fase fra midt 9. årh. til mellem 800-725. Han mener dog, at fønikerne dukker op lidt før, nemlig i sen 9. årh. Der er fundet andre fønikiske indskrifter fra samme periode i Kition.

⁶ Markoe 1985, 7. Markoe 2000, 170. Moscati 1988, 152-53. Indskriften fortæller at: "guvernøren af Khartihadast, tjener af Hiram, Sidonernes konge" dedikerer disse skåle til Baal af Libanon". Khartihadast er blevet identificeret som Kition, og Hiram er Hiram II konge i Tyre i midten af 8. årh. Den assyriske konge Tiglath-Pileser III nævner at Hiram II betaler tribut i 738. Deraf en datering til midt – sidste del af 8. årh. Aubet 1987, nævner (uden reference til en kilde) at øen koloniseres i 820. Karageorghis 2000, 151: Både Fønikien og Cypern var under assyriske herredømme i det 8.-6. årh. og betalte derfor tribut til deres assyriske "konge" (fig. 2).

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

Fig. 2: Fønikere betaler tribut til assyrisk konge – relief fra Ashurnasirpal II's palads (883-859)

Fønikerne og metalskålsproduktionen

Produktionen af metalskåle går langt tilbage i tiden – også før fønikerne bliver dominerende inden for produktion af og handel med luksusvarer. Der eksisterede allerede i Egypten en metalskålsindustri fra det 18. dynasti og fremefter (1550-1295—>)⁷. I Ugarit i Syrien er produktionsværksteder også lokaliseret, og der er ligeledes i byen fundet guldsåle fra sen bronzealder⁸. Disse egyptiske og syriske håndværkscentre har i bronzealderen og tidlig jernalder været de ypperligste producenter af luksusmetalvarer⁹. Skålenes dekoration var udpræget egyptisk eller nordsyrisk, og en eklektisk stil fandtes således ikke på skålene.

Fig. 3: En af guldsålene fra Ugarit ca. 1450-1365 (datering diskuteres stadig)

⁷ Gouda, V.K. *et al*, 2008. Ædelmetal produktionen er over 5000 år gammel, og egypterne havde guldminer i hele landet.

⁸ Gjerstad, 1946.

⁹ *Ibid*, 1946.

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

Før fønikerne bosætter sig på Cypern produceres metalskåle på øen, og skålene laves også sideløbende med de fønikiske. Skålene er i enten bronze, sølv eller forgyldt sølv, og er lavet i lav repoussé. Kronologi og oprindelse diskuteres stadig. Skålene blev i 1946 inddelt i en omdiskuteret typologisk og kronologisk orden for at skelne skåltyperne. Inddeling blev lavet af Gjerstad (1946), men Markoe (1985)¹⁰ følger ikke opdelingen i sin bog (han kalder alle skålene for cypro-fønikiske)¹¹. Gjerstad's inddeling bliver her nævnt for at give et overblik over produktionsudviklingen i tidlig jernalder. Skålene inddeles ifølge Gjerstad i grupperne¹²:

Proto-Cypriotiske

Neo-Cypriotiske

Cypro-egyptiske

Cypro-fønikiske

Cypro-græske

De 5 gruppers inddeling har subinddelinger og er baseret på stilistiske træk, som naturligvis også har givet anledning til debat. De tidligste proto-cypriotiske skåle dateres til lige efter 1200, andre til det 8. årh. Hoveddelen af metalskålene menes at være produceret i det 7. årh. både af fønikere og lokale håndværkere. Eksistensen af en mere præcis kronologi og typologi findes ikke.

Til den første kategori tilskrives skålen på fig. 4¹³. Den måler H. 3,9 cm og Dia. 13,1 cm, hvilket er mindre end cypro-fønikiske skåle. Skålen er lavet i bronze med lav repoussé-dekoration.

¹⁰ Markoe 1985, 149-156.

¹¹ Gjerstads inddeling bliver valgt som eksempel på en kronologisk skåleinddeling, da Markoes inddeling synes upræcis og rodet. Alle skålene i hans inddeling kaldes cypro-fønikiske uden at tage højde for, at enkelte ikke er produceret på Cypern samt ikke har den kendte eklektiske stil som kendetegner cypro-fønikisk skålkunst.

¹² For en grundigere typologisk og kronologisk beskrivelse se Gjerstad 1946 & Markoe 1985, 149-156.

¹³ Markoe 1985 mener at skålen ikke er proto-cypriotisk, men et tidligt eksempel på en cypro-fønikisk skål. Han er ikke enig med Gjerstads 5-inddeling af skålene. I artiklen bliver Gjerstads inddeling fulgt for at give et overblik, og derfor er det nødvendigt at indsætte skålen under sin retmæssige gruppe. Det vides ikke præcist om skålen er proto-cypriotisk eller cypro-fønikisk, da det stadig debatteres. Skålen er dog af ringere kvalitet end de senere nævnte skåle, hvilket dog også kan skyldes råmaterialet (bronzen). Skålen er i artiklen kategoriseret som proto-cypriotisk.

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

Fig.4: Proto-cypriotisk skål fra Idalion

Skålen har en central rosette-medaljon med tre såkaldte kabel-bånd snoet omkring rosetten, den mellems-te frise og den ydre kant af hovedfrisen¹⁴. Kabelbåndstypen er almindelig på proto- og neo-cypriotiske skåle. Den mest interessante del af skålen er frisen med de dansende kvinder. Kvinderne ligner hinanden og deres tøj er identisk. Der er tale om en processions-offer-scene, som ofte ses i syrisk kunst¹⁵. Lotus-blomsten med de tre blade er ikke usædvanlig at finde i cypriotisk kunst¹⁶. De tidligere cypriotiske skåltyp-er integrerer også syriske, assyriske og egyptiske motiver og scener, men stilen assimileres og ændres til at have cypriotisk islæt (f.eks. dragter og frisurer)¹⁷. Den nærorientalske inspiration er ikke overraskende siden øen ofte var under syrisk eller assyrisk herredømme. Proto- og neocypriotiske skåle er som oftest dårligere lavet og derfor af ringere kvalitet end fønikiske metalskåle. Dette gælder specielt decorationen og udførelsen af repoussé.

¹⁴ Typologisk oversigt over bånd-typer, Markoe 1985, 158.

¹⁵ Gjerstad 1946, 4. Tubb 2003.

¹⁶ Senere "overtager" fønikerne lotusblomstdekorationen og ændrer dens udseende en smule. Lotus-palmette-dekorationen er et af de eneste oprindelige fønikiske elementer i den senere eklektiske stil.

¹⁷ Coldstream 1986, Karageorghis 1999.

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

Cypro-fønikiske skåle

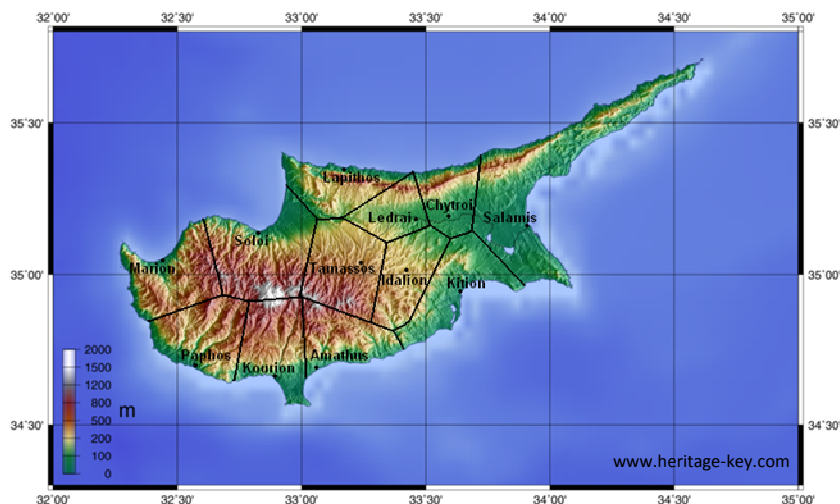

Fig. 5: Cypern inddelt i fønikiske områder

Der er i alt fundet 22 cypro-fønikiske skåle på Cypern fra syv forskellige lokaliteter (Kourion, Amathus, Idalion, Tamassos, Salamis, Palaepaphos & Armou) hvoraf ti fundkontekster er identificeret. Skålene findes primært i kammergrave, hvilket bl.a. er tilfældet med Amathus-skålen. Otte ud af 22 skåle kommer fra den såkaldte Curium skat, som menes at tilhøre en royal grav, men som blev fundet som depotfund i et tempel¹⁸. Kun to skåle er fundet uden for en gravkontekst på bakken ved Akropolis i byen Idalion nær en helligdom¹⁹.

Fønikernes evner til at lave metalarbejder nævnes i primære skriftlige kilder bl.a. i Det Gamle Testamente samt i Homers Illiaden (skrevet i 8.årh)²⁰. Om skålene blev produceret på Cypern vides ikke med sikkerhed, men der er grund til at tro at nogle af dem blev. Produktionscentre kan geografisk ikke lokaliseres, hverken på Cypern eller i resten af det fønikiske område²¹. Det er stilistisk set vanskeligt at identificere en fønikisk hjemlandstradition, da fønikiske "patera"-skåle ikke er fundet i Fønikien. Der er dog evidens for en metalindustri i Levanten i samme periode, men kun et enkelt fragment af en (måske) fønikisk skål er fundet i Megiddo²². Det kan skyldes, at der kun er relativt sparsomme udgravninger i området grundet nutidig borgerkrig. Der er dog fundet andre typer af skåle bl.a. i Byblos²³. Derfor er det ikke muligt at

¹⁸ Karageoghis 2002, 151-157.

¹⁹ Markoe 1985.

²⁰ Se Ibid 1985, 6 for referencer. Markoe 2000, 148. I Det Gamle Testamente nævnes fønikerne i forbindelse med metalarbejdet på templet i Jerusalem. I Illiaden nævnes en sidonisk sølvkrater af ypperligste kvalitet, som gives som præmie til Achilles ved gravlegene for Patrokles. Sidoner var et andet navn for føniker, og beskrev dem "som kom fra Sidon".

²¹ Markoe 2000, 149.

²² Markoe 1985, skriver at dette fragment muligvis kan være af den fønikiske skåltype, men i dag mener man ikke at dette er tilfældet.

²³ Markoe 1985, 99

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

identificere en fønikisk metalskålsproduktion i Levanten. På Cypern derimod er der evidens for en metalskålsproduktion inden fønikernes kolonisering, som fortsatte mens fønikerne levede på øen. Øens kobberressourcer har bidraget til en tilgængelighed til et vigtigt råmateriale – et råmateriale som fønikerne handlede med (oksehudskobberbarrer). Sølv, bronze og guld må være importeret til øen, måske som et led i fønikernes handels ekspansion. Råmaterialerne drev handlen i det nærorientalske og vestmediterrane område.

Identifikationen af fønikiske metalskåle sker hovedsageligt på baggrund af stilistiske træk. Derudover indikerer skålenes brede geografiske distribution ligeledes et fønikisk ophav; udbredelsesmønsteret i det østmediterrane område stemmer overens med den viden man har om fønikiske handelsaktiviteter (fig. 6)

24

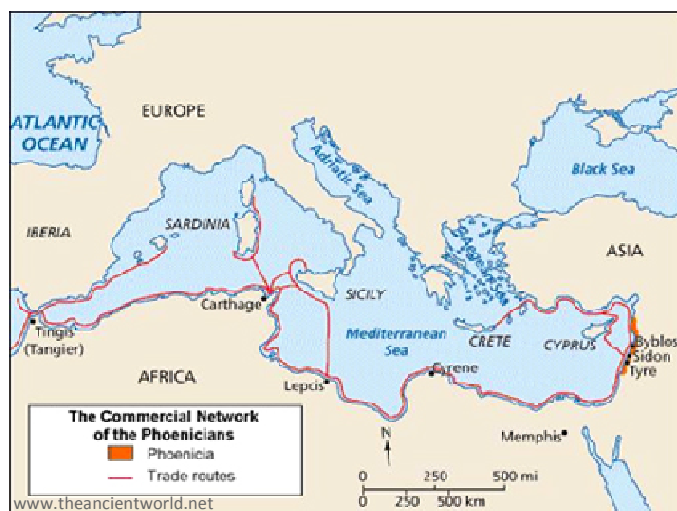

Fig 6. Fønikiske handelsruter

Skålene er fundet spredt over det mediterrane område og nærorienten: de er fundet på Kreta, på det græske fastland f.eks. i Olympia, Rhodos, Spanien, Italien, Syrien, Assyrien m.m. Kun fønikerne havde et så bredt og komplekst handelssystem, og nåede så langt omkring med deres skibe. Nogle skåle har fønikiske indskrifter, som enten fortæller navnet på håndværkeren eller ejeren af skålen, og kan derfor identificeres som fønikiske. På næsten alle fønikiske skåle ses den eklektiske stil – nogle med lokal islæt (Etrurien).

Amathus-skålen: Skålen er lavet i sølv med lav repoussé-dekoration. Den måler: H. 3,6 cm. Dia. 18,8 cm²⁵.

Den blev fundet i Amathus på Cypern 1975 i en kammergrav. Skålen blev fundet i en kobberkedel og fremstår fragmenteret, da en relativ stor del af skålen mangler.

²⁴ Aubet 1987

²⁵ Markoe 1985, 172

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

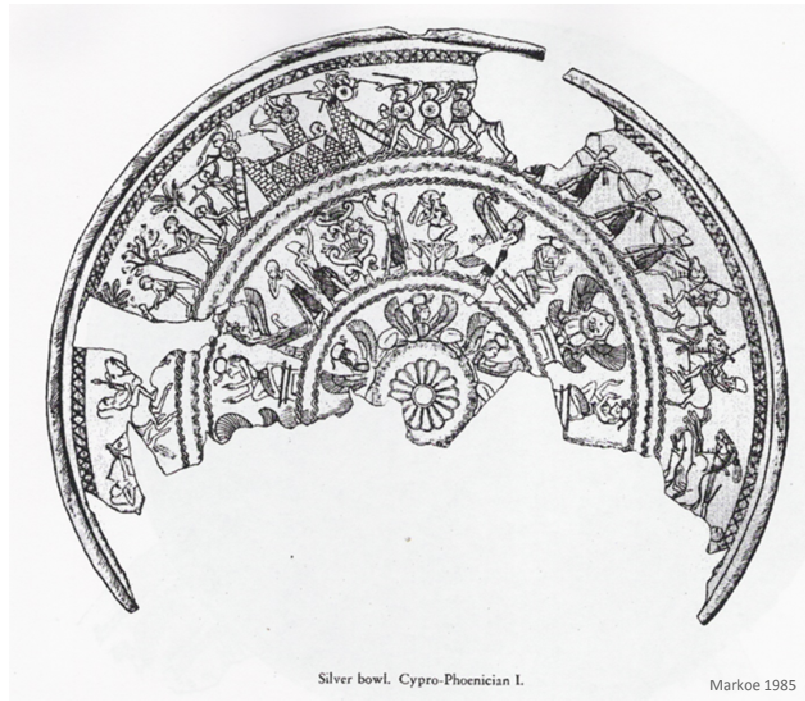

Fig. 7. Amathus-skålen

Skålen har fire ornamentikbånd med forskellige typer snoninger, bl.a. det tidligere sete kabelbånd. I midten af skålen er der en lotusblomst, som adskiller sig fra den proto-cypriotiske. Skålen består af tre frisebånd med scener:

På den inderste frise ses siddende sfinkser med åbne vinger og en solskive med en slange på hovedet. Denne type sfinks skal forbindes med gudinden Isis, som også ses på den mellemste frise (fig. 8). Scenen er egyptisk, og det samme er stilen.

Fig. 8. Isis vist med åbne vinger – lignende stilling ses hos sfinkserne på Amathus-skålen

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

Den mellemste frise viser en skarabæ med solskive, to siddende Re-Harakhte, gudinden Isis med udbredte vinger (ligesom sfinkserne), Harpokrates (Horus i skikkelse af et menneskebarn) på en lotus, to royale figurer i assyrisk tøj ved en lotus-palmette, Horus igen (nu som voksen menneske) og, Isis' søster gudinden Nephthys²⁶. Scenerne er taget fra den egyptiske gudeverden, men assyriske figurer er integreret i den egyptiske scene.

Det yderste frisebånd viser en angribende hær, som prøver at belejre et fort. Hæren består af et infanteri af spydkastere og bueskytter, og et kavaleri med en stridsvogn efter sig længst mod højre. Alle figurerne er drejet hen mod fæstningen. Figurerne komposition er tidligere set på proto-cyprotiske skåle²⁷, men scenen er af assyrisk oprindelse og ses på andre skålefriser samt paladsrelieffer (fig. 9 & 10). Nogle figurer har assyrisk udseende med langt skæg og hatte, mens andre ligner egyptere²⁸.

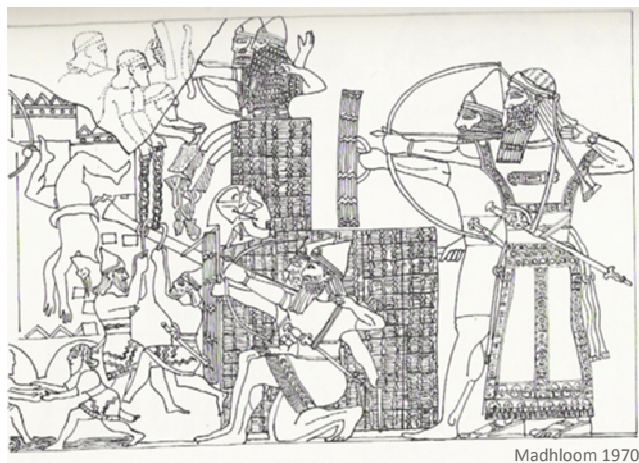

Fig. 9: Relief af assyrisk belejring på en Nimrud skålene (883-859)

Fig. 10: Relief af belejring fra Ashurnasirpal II's palads (883-859)

²⁶Markoe 1985, 173.

²⁷Gjerstad 1946, 10.

²⁸Myres 1933.

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

Amathus-skålens friser er en blanding af assyriske og egyptiske scener og stilarter. Gudescener er karakteristisk for egyptiske kunststil, hvor gudedefamilierne ofte vises sammen (f.eks. Isis, Horus, Osiris, Nephthys m.m.). Skarabæen med solskiven er også et klassisk egyptisk symbol, som symboliserer solopgang og forvandling. Krigsscenen er som tidligere nævnt typisk assyrisk. Lignende scener ses på neo-assyriske relieffer (fra Ashurnasirpal II's palads), samt på en af skålene fra Nimrud depotfundet (fig. 9 & 10). Denne type belejrings-krigscene ses ikke i egyptisk kunst. Ingen af friserne har fønikiske scener eller islæt på nær lotus-palmette-dekorationen. Den fler-inddelte lotus-palmette-plantе ses også på en af Dali-skålene, samt andre fønikiske skåle. Amathus-skålen er et eksempel på en "klassisk" cypro-fønikisk skål, hvilket også er tilfældet med næste skåleksempel.

Dali-skålen: Skålen er lavet i sølv men er forgyldt. Den måler: H. 3,6 cm. Dia. 18,5 cm, og er ca. samme størrelse som Amathus-skålen. Disse mål er typiske for fønikiske "patera"-skåle.

Fig. 11. En af Dali-skålene

Denne skål er en af to fundet på Akropolis i Idalion i forbindelse med en ulovlig udgravning i 1849³¹. Skålen er lokaliseret uden for den typiske fundkontekst – gravkonteksten – da den blev fundet nedlagt i en terrakottavase ved et Athene-tempel³². Skålen har tre ornamentikbånd, to frisebånd og en centerfrise:

²⁶Markoe 1985, 173.

²⁷Gjerstad 1946, 10.

²⁸Myres 1933.

³¹Markoe 1985, 170. De to Dali-skåle blev fundet sammen med ti andre sølvskåle. De andre skåle blev ødelagt og omsmeltet af den lokale guldsmed. De to Dali-skåle blev reddet af den fransk-cypriotiske konsul.

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

Centerfrisen viser en egyptisk farao, som besejrer en gruppe fjender. Over ham flyver en bevinget solskive og Horus er vist som falk. Bag ham står en skægget tjener med et lig over nakken.

Den mellemste frise viser forskellige typer sfinkser, nogle med menneskehoved, andre med falkehoveder³³. Alle nedkæmper en mand, som ligger under fabeldyret.

Den ydre frise viser en alternativ løve-jagt-scene: nogle mænd kæmper mod løver eller griffer, og andre bærer på de nedslagtede kattedyr og storkelignende fugle.

Skålens scener er som tidligere set en blanding af egyptisk og assyrisk kunst. Medaljon-scenen er typisk egyptisk; en scene som stammer fra før dynastiernes oprindelse (fig. 12 & 13). Scenen er populær gennem hele den egyptiske periode, og ses på flere friser bl.a. friser fra Tuthmosis III og Ramses II's tid. Scenerne bliver populære i den fønikiske metalskålkunst og ses på flere skåle (altid i medaljonen) fra bl.a. Salamis og Kourion på Cypern, og på en sølvskål fra Praeneste i Etrurien (fig. 14).

Fig. 12: scenen med den besejrende farao er et gammelt egyptisk motiv, fra præ-

Fig. 13: Tuthmosis III besejrer sine fjender, 18. dynasti, ca. 1450

³² Brown 1992.

³³ Markoe 1985, 171.

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

Fig. 14: Besejrende farao-motiv på fønikisk skål fra Praeneste, Etrurien, 7.årh.

Midterfrisen er en blanding af egyptisk og assyrisk tradition: sfinkserne er en sammenblanding af de to stilarter, mens sfinksernes nedslagtning af fjenden er et assyrisk motiv. I egyptisk kunst vises sfinkser oftest som rolige vogtere, og ikke som voldelige væsner. Den yderste scene er klassisk assyrisk; løvescener er fremtrædende inden for neo-assyrisk kunst, og forekommer på adskillige relieffer (fig. 15)³⁴. På denne skål er nogle af jægerne dog iklædt den egyptiske klædedragt *shenti*, mens andre bærer skind og har skæg, hvilket må være en assyrisk tradition. Denne eklektiske løvejagtsscene ses også på den anden Dali-skål, men med et større assyrisk islæt (fig. 16). Her ses også den fler-inddelte lotus-palmette, som ses på Amathus-skålen; en af de få oprindelige fønikiske dekorationer.

Fig. 15: Scene af assyrisk royal løvejagt, Ahurbanipal, 668-631

³⁴ Porter 2003.

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

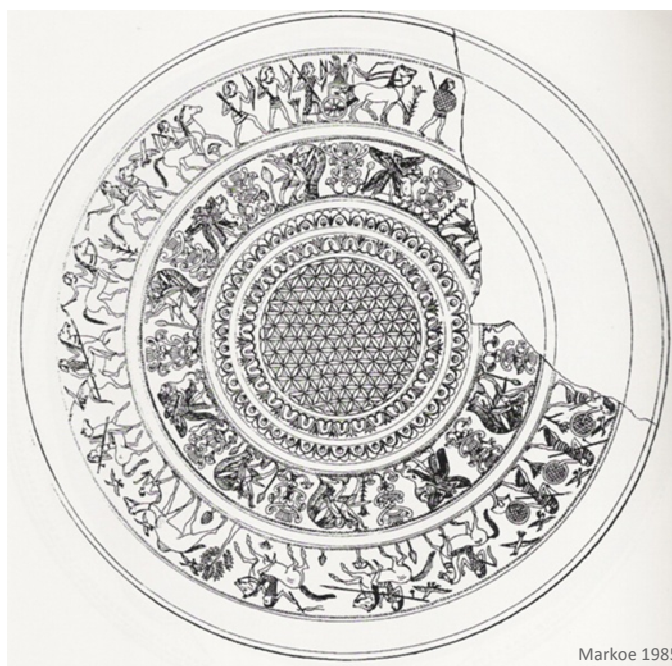

Fig. 16: Den anden Dali-skål med løvejagt og lotus-palmette

Sammenblandingen af assyriske og egyptiske stilart er almindelig på cypro-fønikiske skåle. Fønikerne anvender ikke kun klassiske assyriske og egyptiske scener på skålene, de blandes også sammen, så egyptere optræder i assyriske scener og vice versa. Derudover sammensmeltede de to stilarter, så begge stile kan forekomme i én skålfrise. Til gengæld er scenerne inden for hver enkelt frise ofte typisk assyriske eller egyptiske; en klassisk egyptisk gudscene, en assyriske løvejagt eller en myte. Måske har det været vigtigt at skelne frisescenerne fra hinanden; at hver scene fortalte en velkendt historie om f.eks. et slag, en myte m.m. (som muligvis var bestilt af køberen). At egyptere optrådte i assyriske løvejagt-scener, og assyrere i egyptiske gudescener var åbenbart stilistisk acceptabelt.

En decideret fønikisk kunst- og stiltradition ser umiddelbart ikke ud til at være blevet skabt på fastlandet³⁵. Den eklektiske stil behøver dog ikke være et udtryk for mangel på kreativitet, men er måske blevet skabt af samfundsmæssige og politiske faktorer på Cypern (og i Levanten)³⁶. Øen, hvor stilen muligvis er blevet skabt, har skiftevis været under egyptisk, syrisk og assyriske herredømme (og påvirkning), hvilket har kreeret et område med skiftende dynamiske stilindtryk. At fønikerne har valgt at sammenblende disse to højkulturers "imperiumskunst" har måske været en måde at undgå at favorisere en højkulturs kunststil. Fønikernes geografiske placering har skabt gode handelsmuligheder med højkulturerne, og derfor har det

³⁵ Brown 1992. En typisk fønikisk stil (udover den eklektiske stil) ses ikke; dog kan den tredelte lotusblomst siges at være typisk fønikisk. Denne blomst ses også på elfenbensudskæringer, smykker og andre typer metalarbejder. Dog kan figurer associeret med fønikisk kultur såsom Astarte og Baal ses på smykkekunst og elfenbensrelieffer (f.eks. Kvinden ved vinduet), men disse figurer forekommer ikke på skålene.

³⁶ Karageorghis 2000.

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

også været vigtigt at holde sig på god fod med alle imperierne. Den eklektiske stil har gjort det muligt at imødekomme dette. De scener, som oftest vises på skålene, skal søges i en royal kontekst, både inden for den assyriske og den egyptiske stil. Løve-, krigs- og mytescenerne fra Assyrien stammer alle fra relieffer i royale templer eller paladser, og gude-, farao- og sfinksscenerne fra Egypten er tilknyttet den royale sfære (faraos gudernes repræsentant på jorden og blev associeret med gudfamilien)³⁷. Scenerne kommer fra de to rivaliserende højkulturers' propaganda og "statskunst", og fønikerne har muligvis (bevidst/ ubevidst?) indgået et kompromis ved at anvende begge stilarter. Sammenblandingen har måske derefter udviklet sig til en homogen eklektisk stilart³⁸, som blev efterspurgt og eftertragtet af datidens øst- og vestmediterrane elite. Denne stil blev måske endda i datiden kendt som fønikisk (?).

Den eklektiske stil på skålene bliver af forskere i dag anset for at være en fønikisk stilart, og en typologisk standard for cypro-fønikiske skåle er hermed blevet skabt³⁹. Konstateringen og etableringen af den fønikiske eklektiske stil som typologisk standard har således bidraget til identifikationen af fønikiske metalskåle uden for Cypern⁴⁰. Skåle fundet i Etrurien er eksempler på en sådan identifikation.

Fønikiske metalskåle fra Etrurien

Skålene fra Etrurien er oftest lavet af sølv, og bagefter forgyldte, og decorationen er som på Cypern også lavet i repoussé. Skålene dateres til ca. anden fjerdedel af 7. årh.⁴¹. Det præcise antal af fønikiske skåle kendes ikke. Strøm (1971) nævner tre skåle af "patera"-typen, mens Markoe (1985) har otte, hvoraf to stammer fra Praeneste, tre fra Caere, en (meget fragmenteret) fra Vetulonia og to af ukendt oprindelse. De to "patera"-skåle fra Praeneste blev fundet i Bernardini-graven sammen med andet gravgods bl.a. en anden type fønikisk metalskål, som menes at være inspirationskilde til de senere orientaliserende skål- og keramikformer (fig. 17)⁴².

Fig. 17. Sølvskål fra Bernardini-graven i Praeneste

³⁷ Brown 1992. Schulz & Seidel 1998. Egyptiske krigsscener ses også på skålene, så krigskulturen er ikke kun assyriske. Den assyriske "krigsstil" findes dog hyppigst på skålene.

³⁸ Markoe 1985, 1-5.

³⁹ Brown 1992.

⁴⁰ Markoe 1990.

⁴¹ Markoe 1985, 128.

⁴² Riva 2010.

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

Skålene fra Caere er ligeledes fundet i en grav sammen med andet gravgods, bl.a. andre typer metalskåle⁴³. Det samme gælder andre metalskåle fundet i Etrurien: Fundkonteksten er den samme som på Cypern; skålene blev ligeledes placeret i grave. Men hvad med stilarten på skålene? Var decorationen magen til den på skålene fra Cypern? To udvalgte skåle fra hhv. Praeneste (E2) og Caere (E6) kan besvare disse spørgsmål⁴⁴.

E2: Skål E2 blev fundet i Bernardini-graven i Praeneste i 1876. Skålen måler H. 3,3 cm, og Dia. 18,9 cm, hvilket svarer nogenlunde til de gængse mål for "patera"-skåle. Den er lavet af sølv, men er forgyldt, og den forekommer intakt.

Fig. 18: E2 fra Bernardini-graven i Praeneste

På E2 ses tre friser, hvoraf medaljonen udgør den ene. Inddeling i tre friser med frisemedaljonen som centrum er populær og ses bl.a. også på den ene Dali-skål samt E6. Mellem de tre friser ses ornamentikbånd, hvoraf det yderste bånd er en slange.

I medaljonen ses en mand med spyd klædt i lændeklæde; bag ham ses en nøgen mand med skæg bundet til en pæl, samt endnu en lændeklædt mand som bides i anklen af en hund; under ligger en kravlende mand som ligeledes bides i foden. Manden med spyddet er iklædt egyptisk dragt og fri-

⁴³ Markoe 1985, E9 i kataloget. Rathje 1979.

⁴⁴ Skålenes navne E2 & E6 er baseret på Markoes (1985) inddeling. Navnene anvendes i denne artikel for at distingvere skålene, da de reelt set ikke har et navn som på Cypern (Amathus, Dali m.m.)

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

sure, men stilen er ikke udpræget egyptisk og scenen er ukendt. Scenen kan dog minde om de førømtalte "besejrende farao"-scener.

Mellemste frise viser otte travende heste med to fugle over dem hver. Heste er almindelige på fønikiske skåle, og motivet stammer fra nord-syrisk kunst. Hestene har dog et etruskisk islæt⁴⁵.

På den yderste frise fortælles historien om en prins, en abe og en gudinde. Historien fortælles i ni episoder, som tilsammen udgør myten: 1. udrejse, 2. jagten på kronhjorten, 3. nedlæggelsen, 4. ofring til gudinden, 5. angrebet af aben, 6. redningen af gudinden, 7. jagt af aben 8. drabet af aben, 9. hjemturen. Scenen er klassisk assyrisk og stammer fra "Abe-jagt-legenden". Scenen ses også på en anden skål fra Cypern.

E6: Skål *E6* blev fundet i Regolini-Galassi-graven i Caere i 1836. Den måler H. 3,5 cm, og Dia. 19,1 cm, hvilket er inden for standardmålene. Den er lavet af sølv men forgyldt. Skålen har samme tre-frise-sammensætning som *E2*.

Fig. 19: *E6* fra Caere

⁴⁵ Ibid, 1985, 41.

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

I medaljonen ses to løver som angriber en okse. Over dem flyver en fugl. Løverne er af assyrisk inspiration, mens fuglen er den egyptiske Horus.

Mellemste frise viser en løvejagt. Denne scene er klassisk assyrisk, og ses bl.a. på relieffer fra Ashurnasirpal's palads (883-859)⁴⁶.

Den yderste frise viser en militærprocession. Disse processioner skal søges i en assyrisk kontekst og ses på adskillige fønikiske metalskåle, bl.a. fra Cypern⁴⁷.

Det kan konstateres at den samme eklektiske stil eksisterer på fønikiske skåle fra Etrurien. Både egyptiske og assyriske scener og figurer forekommer på skålene, og begge stilarter er repræsenteret. Assyriske scener er dog overrepræsenterede på de to beskrevne skåle, men egyptiske figurer forekommer også. Militærprocessionerne menes at være tilknyttet royale jagtscener nærmere end militære felttog. De jagede dyr på friserne er hhv. kronhjorten (E2) og løven (E6) – begge jagtdyr er yndede motiver på andre skåle fra Etrurien (og Cypern). Løver associeres indirekte med militæret, og det royale, mens kronhjorten er et aristokratisk assyrisk motiv⁴⁸. Om skålene er produceret i Etrurien eller fragtet til området fra f.eks. Cypern vides ikke med sikkerhed. Det må dog påpeges at hestene har etruskisk islæt, og skålene indeholder standardiserede scener, som ikke ses andre steder. Derfor menes skålene at være lokalproduceret af fønikiske håndværkere, som bosatte sig i området⁴⁹.

Fønikernes eklektiske nærorientalske stil menes at have inspireret til den orientalerende periode i det vestmediterrane område. Den orientalske stil havde i mange tusind år præget det nærorientalske og østmediterrane område⁵⁰. Stilen blev associeret med de store højkulturer i Assyrien (Mesopotamien), nord Syrien, Egypten og Hittitter-riket.

Aristokratiet i det vestmediterrane område begyndte at eftertrægte og efterligne de nærorientalske konger og eliter startede en orientalisering af ikonografi og genstandsforme. Det der før var en standardstil i nærorienten blev imiteret og assimileret ind i det vestmediterrane område. Fønikernes eklektiske orientalerende skåle (og andre luksusvarer) kom i høj kurs, og det orientalerende var eftertragtet. Den orien-

⁴⁶ Paley 1976. Reade 1983.

⁴⁷ Markoe 1985, 53: i modsætning til militærprocessioner på cypriotiske skåle er de fønikisk-etruskiske skålsener standardiserede; alle scenerne ligner hinanden.

⁴⁸ Paley 1976, 105, fig. 21d.

⁴⁹ Ridgway 2001.

⁵⁰ Riva & Vella 2006.

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

taliserende stil blev et tegn på velstand, og hieroglyffer og andre eksotiske symboler blev populære⁵¹. Favoriseringen af den orientalske stil sås ikke kun på skåle, men også på etruskiske relieffer, som imiterede assyriske og persiske scener såsom processionsscener og gudebilleder⁵². Aristokratiets ønske om adskillelse fra det øvrige samfund blev inspireret af assyriske forbilleder, og nærorientalske royale motiver såsom løvejagt, heste, militærprocessioner og stridsvogne blev yndede motiver. Den orientalske inspiration sluttede dog relativt brat i første fjerdedel af 6 årh.⁵³. Men inden havde fønikerne og deres eklektiske luksusvarer resulteret i en orientalisering; fønikerne havde udover luksusgenstande bragt en ny stil til det vestmediterrane område⁵⁴.

Konklusion

På baggrund af artiklen kan nu konkluderes: fønikerne koloniserer muligvis Cypern i sen 9. årh., og overtager herefter en stor del af produktionen og handlen med luksusvarer herunder metalskålsproduktionen. Neo-cypriotiske skåle produceres sideløbende men opnår ikke samme popularitet, måske fordi de er af dårligere kvalitet. En præcis datering af hver enkel skål er umulig og typologien samt kronologien debatteres stadig. Den hyppigste fundkontekst er gravkonteksten, som også er almindelig uden for Cypern. "Patera"-skålene har næsten samme mål, så et standardmål kan konkluderes. Ligeledes produceres de hovedsageligt i sølv, nogle med forgyldninger, få findes i guld. Skålenes dekoration er en sammenblanding af egyptiske og assyriske scener, motiver og stilarter. Frisescenerne er ofte udpræget egyptiske eller assyriske i form af en myte, en jagt eller en gudscene, men figurer med andet islæt forekommer i scenerne. Assyriske scener er ofte inspireret af paladsreliefferne fra Assurnasirpal II's tid, mens de egyptiske scener ikke stammer fra en specifik periode, men er taget fra en faraonisk og gudeverden-kontekst. Sammenblanding af stilarter – den eklektiske stil – er måske blevet skabt og udført for at undgå en favorisering af en specifik "imperiumskunst". Derved har man muligvis undgået konflikter med højkulturerne, som var af handelsmæssig betydning for fønikerne. Stilen blev dog muligvis også skabt pga. Cyperns geografiske placering og de samfundsmæssige og politiske faktorer på øen. Den eklektiske stil findes kun på fønikiske metalskåle og "symboliserede" muligvis allerede i datiden fønikisk kunststil. Kunststilen blev eftertragtet i hele det mediterrane område og nærorienten (Nimrud). Etrurien er et eksempel på et område, som tog den eksotiske fønikiske stil (og genstande) til sig, og den eklektiske orientale stil blev inspirationen til den Orientaliserende fase. Skålenes geografiske udbredelse blandet med den eklektiske stil har medvirket til

⁵² Turfa 2001, Ridgeway 2001, Riva 2010.

⁵³ Turfa 1986.

⁵⁴ Riva & Vella, 2006.

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

identificeringen af fønikiske metalskåle (og andre luksusvarer) i hele det mediterrane og nærorientalske område. Den eklektiske orientalske stil identificeres og kendetegnes i dag som fønikisk.

Litteraturliste

- Aubet, M.E. 1987. *The Phoenicians and the West – politics, colonies and trade*. Cambridge University Press.
- Barnett, B.O. 1974. The Nimrud Bowls in the British Museum. *Rivista di Studi Fenici*, vol. 2, 11-23.
- Bikai, P.M. 1989. Cyprus and the Phoenicians. *The Biblical Archaeologist*, vol. 52, no. 4, 203-209
- Brown, S. 1992. Perspectives on Phoenician Art. *The Biblical Archaeologist*, vol. 55, no. 1, 6-24.
- Coldstream, J.N. 1986. The Originality of Ancient Cypriote Art. *Cultural Foundation of the Bank of Cyprus*, no. 2, Nicosia.
- Gouda, V.K. *et al.* 2007. Survey of Precious Metal Production in Ancient Egypt. *International Conference on Strategies for Saving Indoor Metallic Collections with a Satellite Meeting on Legal Issues in the Conservation of Cultural Heritage*. Cairo, 25 February – 1 March.
- Karageorghis, V. 1999. A Cypriote Silver Bowl Reconsidered 1: The Iconography of the Decoration. *Metropolitan Museum Journal*, vol. 34, 13-20.
- Karageorghis, V. 2002. *Early Cyprus – Crossroads of the Mediterranean*. Getty Publications, Los Angeles.
- Karageorghis, V. 2005. *Excavations at Kition VI. The Phoenician and Later Levels. Part I*. The Department of Antiquities, Cyprus, Nicosia.
- Madhloom, T.A. 1970. *The Chronology of Neo-Assyrian Art*. The Athlone Press, University of London.
- Markoe, G.E. 1985. *Phoenician Bronze and Silver Bowls from Cyprus and the Mediterranean*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles.
- Markoe, G.E. 1990. The Emergence of Phoenician Art. *Bullitin of the American Schools of Oriental Research*, no. 279, 13-26
- Markoe, G.E. 2000. *Peoples of the Past – Phoenicians*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles.
- Myres, J.L. 1933. The Amathus Bowl: A Long-lost Masterpiece of Oriental Engraving. *The Journal of Hellenic Studies*, vol. 53 part. 1, 25-39.
- Paley, S.M. 1976. *King of the World – Ashur-nasir-pal II of Assyria 883-859 B.C.* The Brooklyn Museum.
- Porter, B.N. 2003. *Trees, Kings and Politics – studies in Assyrian Iconography*. Academic Press Fribourg, Vandenhoech & Ruprecht Göttingen, Schweiz.

FØNIKISKE METALSKÅLE

AF MARIA SOMMER

- Rathje, A. 1979. Oriental Imports in Etruria in the Eighth and Seventh Centuries B.C.: Their Origins and Implications. *Italy before the Romans – The Iron Age, Orientalizing and Etruscan Periods*. David and Francesca R. Ridgeway (ed.) Academic Press, London.
- Rathje, A. 1980 Silver Relief Bowls from Italy. *Analecta Romana Instituti Danici*. IX, 7-47
- Reade, J. 1983. *Assyrian Sculpture*. British Museum Publications.
- Ridgeway, F.R.S. 2001. Near-Eastern Influences in Etruscan Art. *Italy and Cyprus in Antiquity: 1500-450 B.C.* Nicosia, 351-360
- Riva, C. & Vella, N.C. (ed.) 2006. *Debating Orientalization – Multidisciplinary Approaches to Change in the Ancient Mediterranean*. Equinox Publishing Ltd. London.
- Riva, C. 2010. *The Urbanisation of Etruria – Funerary Practices and Social Change, 700-600 B.C.* Cambridge University Press.
- Schulz, R. & Seidel, M. 1998. *Egypt – The World of the Pharaohs*. Könemann, Köln.
- Strøm, I. 1971. *Problems Concerning the Origin and Early Development of the Etruscan Orientalizing Style*. Odense University Press. Vol. 1 & 2.
- Tubb, J.N. 2003. Phoenician Dance. *Near Eastern Archaeology*, vol. 66, no. 3, 122-25.
- Turfa, J.M. 1986. International Contacts: Commerce, Trade, and Foreign Affairs. *Etruscan life and afterlife: a handbook of Etruscan Studies*. Wayne State University Press, Michigan.
- Turfa, J.M. 2001. The Etruscan and the Phoenicians of Cyprus: 8th- 6th centuries B.C. *Italy and Cyprus in Antiquity: 1500-450 B.C.* Nicosia, 271-290.

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

Denne artikel vil beskæftige sig med materialet fra nekropolen på Mozia. Da man allerede startede med at udgrave nekropolen i starten af 1900-tallet¹, er det ikke alle gravene, der er lige veldokumenterede. Derfor har jeg udvalgt en repræsentativ stikprøve på 20 grave, som omfatter nogle af de mere veldokumenterede grave.

Jeg vil i artiklen starte med at kigge på forskningshistorien omkring Mozia, hovedsageligt for den gamle nekropol, og generel forskning inden for fønikernes begravelsesritualer. Jeg vil herefter give et kort overblik over Mozias topografiske placering og dens historie. Derefter vil jeg kort præsentere materialet, som jeg har valgt at arbejde med. Dernæst vil jeg kort redegøre for den fønikiske kronologi, her primært med fokus på Mozia og perioden som jeg arbejder med. I min analyse vil jeg bruge gravmaterialet til at undersøge de fønikiske gravskikke på Mozia samt fønikernes forhold til døden. Jeg vil også se på, om gravene afspejler den sociale og økonomiske situation i det samtidige samfund på Mozia. Til sidst vil jeg perspektivere nekropolen på Mozia til nekropolen ved Al-Bass i Tyre for at se, om der er nogle fællestræk.

Forskningshistorie

Udgravningen af Mozia begyndte i starten af det 20. århundrede, da Whitaker opkøbte øen og startede en udgravningskampagne fra 1906-1919². Whitaker påbegyndte udgravningen af nekropolen i 1907, hvorefter han udgravede en del grave, men herfra er der kun 10 grave, som er dokumenterede³. Han udgav i 1921 "*Motya. A Phoenician Colony in Sicily*". I 1930 udgravede Marconi Cappiddazzu på Mozia, udsendt af Palermo museum⁴. Leeds University London udgravede på Mozia i 1955 og igen fra 1961-1963 under Isserlin og Taylor samt Cintas, som udgravede nekropolen på Mozia fra 1961-1962⁵. Isserlin og Taylor udgav i 1974 "*Motya – A Phoenician and Carthaginian City in Sicily*". Italian Mission, Soprintendenza alle Antichità of Palermo og Centro di Studi Semitici og University of Rome begyndte at udgrave Mozia fra 1964-1978. De påbegyndte udgravningen af nekropolen på Mozia i 1970-1978 under Tusa, og her blev der udgravet 162 grave, som er bedre dokumenteret. Her blev bindene "*Mozia I – IX*" fra 1964 – 1978⁶

¹ Isserlin et al. 1974: 14

² Whitaker 1921: vii & Isserlin et al. 1974: 14

³ Whitaker 1921: 206 & 248ff

⁴ Isserlin et al. 1974: 15

⁵ Taylor 1964: 91 & Isserlin et al. 1974: 15

⁶ Moscati 1968: 202

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

De påbegyndte udgravningen af nekropolen på Mozia i 1970-1978 under Tusa, og her blev der udgravet 162 grave, som er bedre dokumenteret⁷. Her blev bindene *”Mozia I – IX”*, fra 1964 – 1978 udgivet. Efter dette er der løbende foregået flere små udgravninger på Mozia, men disse har hovedsageligt været koncentreret om industri – og nyere beboelsesområder⁸. I forskningen omkring føniskernes begravelsesskikke er der udgivet få artikler, blandt andet: *”The Phoenicians and Death”* af Gras et al. i 1991, og *”Cultural Contacts in Colonial Settings: The Construction of New Identities in Phoenician Settlements in Western Mediterranean”* af Delgado et al. i 2007.

Mozia

Mozia er en ø, som ligger ud for Siciliens vestlige kyst. Øen ligger i Stagnone di Marsala bugten⁹, og vest for øen ligger en lang ø kaldet Isola Lungo, som beskytter Mozia fra vest¹⁰. Øen er 40 hektar, 2,5 km i omkreds, og på dens højeste sted ligger den seks meter over havoverfladen¹¹. På øen blev en fønisk koloni grundlagt. Thucydid skriver, at fønikerne først bosatte sig på Siciliens kyststrækning og øer, men de trak sig tilbage til Mozia, Soloeis og Panormus, da grækerne ankom til Sicilien. Der er dog ingen arkæologiske beviser for, at fønikerne var på Sicilien, før de grundlagde disse byer¹². Ifølge det ældste materiale fra øen bosatte fønikerne sig på øen sent i det 8. århundrede¹³. På øens nordlige kyst ligger tophet¹⁴ og den gamle nekropol¹⁵. Øst herfor ligger nordporten, og nord for denne ligger en lille havn og en mole, som forbinder Mozia med det sicilianske fastland ved Birgi, hvor den senere nekropol ligger¹⁶. Ved nordporten ligger også helligdommen kaldt Cappizzdazzu¹⁷. Midt på øen ligger et beboelsesområde, her ligger blandt andet House of Mosaics, og på den sydlige del af øen ligger sydporten¹⁸. Vest herfor er der fundet et tidligt beboelsesområde og en cothon¹⁹. Sent i det 5. århundrede blev den bymur, vi ser i dag, bygget rundt om

⁷ Isserlin et al. 1974: 15 & Tusa 1978: 63

⁸ Blandt andet Famá, M. L, Alaimo, R, Bonacasa, N & Buttitta, A har arbejdet med materialet fra disse udgravninger.

⁹ Whitaker 1921: 48

¹⁰ Whitaker 1921: 49

¹¹ Whitaker 1921: 48 & Aubet 2001: 232

¹² Thucydid: VI, 2, Carpenter 1958: 37 & Aubet 2001: 200

¹³ Isserlin et al. 1974: 53: Græske potteskår fra ca. 700 fvt. er fundet under sydporten, & Isserlin et al. 1974: 73: Græske potteskår fra det sene 8 århundrede er fundet under nordporten

¹⁴ En tophet er en punisk tradition, som kun ses i de føniske kolonier i den vestlige del af middelhavsområdet. Det er en hellig gravplads, som er hvor børn og dyr er begravet (Gras et al. 1991: 152ff).

¹⁵ Whitaker 1921: 130f

¹⁶ Whitaker 1921: 48, Taylor 1964: 95 & Taylor 1978: 117

¹⁷ Isserlin 1974: 32 & Taylor 1978: 117

¹⁸ Isserlin et al. 1974: 32 & Taylor 1978: 117

¹⁹ Taylor 1964: 91f & Isserlin et al. 1974: 32

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

øen, undtagen langs den vestlige kyst²⁰. I 397 fvt. blev Mozia besejret af Dionysius fra Syrakus, og herefter blev hovedbefolkningen flyttet til Lilybæum på Siciliens fastland²¹.

Fig. 1: Mozia

Materiale

Den gamle nekropol ligger vest for nordporten på Mozias nordlige kyst. Der er gjort rede for 172 grave på nekropolen²², og heraf har jeg udvalgt en repræsentativ stikprøve på 20 grave, som indeholder de mere veldokumenterede grave. Mit materiale er derfor baseret på gravkontekster.

Jeg har lavet et samlet appendiks 1 over indholdet i gravene for at skabe et overblik. Ud fra dette materiale forsøger jeg at rekonstruere de fønikiske gravskikke. Til materialet hører også de forskellige gravtyper og urner, men disse er dårligt dokumenterede, så her vil min gennemgang blive mere opsummerende. I min perspektivering benytter jeg mig af udgravningerne fra Al-Bass i Tyre, som har en af de mere veludgravede nekropoler med kremationsgrave i Fønikien.

Kronologi

Kronologien for de fønikiske kolonier er generelt meget usikker, da man ikke har materielle levn fra før, kolonierne bliver grundlagt som byer²³. Der findes få skriftlige kilder med absolutte dateringer fra

²⁰ Taylor 1964: 92

²¹ Whitaker 1921: 92

²² Whitaker 1921: 248ff, & Tusa 1978: 63

²³ Carpenter 1958: 37 & Aubet 2001: 200

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

perioden, men de handler stort set ikke om Mozia²⁴. Da der endnu ikke er etableret en komplet kronologi for fønikerne, er gravene på den gamle nekropol på Mozia hovedsageligt dateret på baggrund af keramikken²⁵. Jeg benytter mig af Núñez Calvos relative typologi og kronologi for den fønikiske mushroom flaske, her type G, som er fundet i gravene på nekropolen på Mozia. Mushroom flasken er dateret ud fra stratigrafier i Al-Bass V og Tyre I²⁶. Dette understøttes af Giammellaros observationer af keramikken fra Mozia med henblik på en relativ typologisk udvikling²⁷. Dateringen for denne er fra midten af det 7. århundrede fvt. – starten af det 6. århundrede fvt.²⁸. I flere af gravene er der fundet protokorinthisk keramik, og for denne er der etableret en absolut kronologi²⁹. Denne er baseret på kolonigrundlæggelserne på Sicilien, som er dateret af Thucydid³⁰ og Diodor³¹, og den tidligste keramik fra disse er protokorinthisk³². Dette understøttes blandt andet af gravene i Pithekoussai på Ischia, hvor der er fundet protokorinthisk keramik sammen med skarabæer, der bærer en kartouch for forskellige egyptiske konger³³. De egyptiske dynastier er nogenlunde absolut dateret³⁴. Den protokorinthiske keramik inddeles i tidlig, mellem og sen fase, som dateres fra slutningen af det 8. århundrede fvt. frem til slutningen af det 7. århundrede til starten af det 6. århundrede fvt.³⁵.

På baggrund af keramikken i gravene har jeg lavet en samlet opstilling i appendiks 2 for dateringen af gravene samt en kronologisk udvikling. Herudfra kommer dateringerne af gravene til at ligge fra slutningen af det 8. århundrede fvt. til første halvdel af det 6. århundrede fvt., som er rammen for nekropolens brugsperiode.

²⁴ Whitaker 1921: 1 & Gras et al. 2001: 129

²⁵ Cintas, P udgav i 1950 *Céramique Punique*, det er en generel oversigt over keramikken i Karthago og tildels Mozia. Bindet giver dog ikke en korrekt overordnet kronologisk udvikling, og jeg har derfor valgt ikke at benytte det.

²⁶ Núñez Calvo 2008: 65

²⁷ Giammellaro 2000 her gengivet af Procelli 2008: 472ff

²⁸ Nuñez Calvo 2008: 83

²⁹ Payne 1931: 4ff

³⁰ Thucydid: VI, 3-5

³¹ Diodor Siculus: XIII 74-79 & XIV 16 & 37

³² Dunbabin 1948: 5 & Morris 1996: 51ff

³³ Cook 1969: 13 & Buchner et al. 1993: 630ff

³⁴ Kitchen 1991: 201

³⁵ Payne 1931: 4ff - Redegørelse for dateringen af korinthisk kronologi, se Payne 1931: 67-91.

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

Datering	Grav
Slutningen af det 8 århundrede – midten af det 7 århundrede.	81, 139.
Starten af det 7 århundrede – midten af det 7 århundrede.	24, 63, 111, 146.
Midten af det 7 århundrede – slutningen af det 7 århundrede.	23, 29, 64, 66, 72, 93, 126, 128, 144, 150, 151, 155, 156.
Slutningen af det 7 århundrede – 1 halvdel af det 6 århundrede.	65.

Tab. 1: Datering af gravene

Gravskikke på Mozia³⁶

Jeg vil starte min analyse af gravskikkene ved at se på gravenes udformning og deres placering. Alle grave-
ne er placeret på den nordlige kyst af Mozia et stykke væk fra beboelsesområderne, og de bliver i den syd-
lige del overlappet af en senere bymur³⁷. Gravene er ikke placeret efter et bestemt mønster, men er ble-
vet lavet, hvor der har været plads. Dette resulterer i forskellige dybder og afstande, og nogle steder over-
lapper gravene hinanden³⁸. Der har altså ikke været et bestemt område, som har tilhørt en begravelse,
men det har været et stort område, hvor alle er blevet begravet op og ned ad hinanden.

Fig. 2: Nekropolen på Mozia

³⁶ Ved gennemgangen af gravskikkene benytter jeg mig af den samlede oversigt i appendiks 1 & appendiks 2.

³⁷ Moscati 1966: 388, Tusa 1972: 80 & Isserlin 1982: 117

³⁸ Whitaker 1921: 217

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

Efter kort at have gennemgået de ydre rammer for gravene, vil jeg nu se på selve indholdet af gravene. De 20 grave er alle kremationer, som er placeret i urner, og heraf er 19 gravet ned i jorden eller grundfjeldet - i enten cirkulære eller rektangulære huller. Grav 151 er placeret oven på grundfjeldet³⁹. Dette må dog være undtagelsen frem for reglen, da det kun er denne grav, som bryder mønsteret. Kremationerne er placeret i en af tre forskellige urner: Enten en stenkiste dannet af seks stenplader med bund og låg, en amphora eller en stenkiste udhugget af ét stenstykke med et separat låg⁴⁰. Syv kremationer er placeret i en amphora, seks kremationer er placeret i en stenkiste dannet af seks stenplader med bund og låg, og fem kremationer er placeret i en stenkiste udhugget af ét stenstykke med et separat låg⁴¹. Dette tyder på, at der ikke har været de store præferencer mellem de forskellige urner, og at kremationen som hovedregel har været placeret i en af disse. Endvidere er gravene så små, at selve kremationen af personerne må være foregået et sekundært sted, men der er endnu ikke berettet om et fund af sådan et sted – på nær Whitaker, som skriver om små områder, hvor han har fundet spor af brændt træ og knogler⁴². I gravene er der placeret keramik. Dette er enten placeret ved siden af urnen eller i denne. I 13 grave er der kun placeret lokalproduceret keramik med få imitationer af korinthisk keramik, og i syv grave er der udover lokalproduceret keramik placeret korinthisk keramik, samt en italiensk kernosring i grav 29 og en oinochoe fra Fønikien i grav 81⁴³. Den importerede keramik fra Korinth og andre steder forekommer altså mindre hyppigt end den lokale keramik, og må anses for at være en luksusvare. Den lokale keramik, som er placeret i gravene, består oftest af en mushroom flaske, en oinochoe med kløverformet munding og en køkkenvase med en hank.

Fig. 3: Oinochoe med kløverbladsformet munding, mushroom flaske og en køkkenvase med hank (tegnet af Signe Krag)

³⁹ Tusa 1972: 67ff & Tusa 1978: 16ff

⁴⁰ Tusa 1978: 9

⁴¹ Tusa 1972: 67ff & Tusa 1978: 16ff

⁴² Whitaker 1921: 228

⁴³ Tusa 1972: 67ff & Tusa 1978: 16ff

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

Det tyder altså på, at disse former har haft en speciel betydning for begravelsesritualerne. Køkkenvasen med hank er en imitation af en lokal keramiktradition på Sicilien, hvor de af fønikerne drejes på hjul⁴⁵. Dog er køkkenvaserne i grav 72 og 150 samt gryden i grav 81 håndlavede, hvilket er i den lokale sicilianske tradition⁴⁶. Det kan tyde på, at Mozia enten har handlet med lokale sicilianske byer eller, at der har boet lokale sicilianere på Mozia⁴⁷. Dette ville resultere i nogle nye tilføjelser til de oprindelige begravelsesskikke blandt fønikerne på Mozia. Keramikken i gravene er oftest banket- eller køkkenformer, hvilket kunne tyde på, at der er foregået drikke – og madofringer i forbindelse med en begravelse. Desværre er der ikke lavet analyser af indholdet i keramikken, så det er ikke muligt at sige, om dette har fundet sted og i så fald, hvilke former for mad og drikke de har ofret. Kun i et enkelt tilfælde beretter Whitaker om en vase på sit museum, der indeholder en substans, der muligvis er mad⁴⁸. På en del af keramikken er der spor efter, at det har været i kontakt med ild. Det kunne tyde på, at noget af keramikken har været placeret sammen med den afdøde, da denne er blevet kremeret. Det drejer sig om ni grave⁴⁹, hvoraf noget af den brændte keramik i grav 81 er placeret i urnen sammen med kremationen⁵⁰. I de ni grave er det hyppigst køkkenvasen med en hank, som bærer spor af brand, og det kunne tyde på, at den havde en særlig forbindelse med selve kremationen. Det viser altså, at der har eksisteret en begravelsesskik, hvor noget af begravelseskeramikken er placeret på ligbålet sammen med den afdøde, og det er herefter blevet placeret i graven. Noget af den brændte keramik er meget fragmenteret, så det kan enten være knust på ligbålet eller ved placeringen i graven. På Ahirom fra Byblos' sarkofag er der afbildet en begravelsesbanket samt sørgende kvinder, så det kan have været en tradition, der blev udøvet ved graven. Scenen viser en royal banket⁵¹. Men selvom det er en royal fremstilling, må de have haft kendskab til skikken i samfundet, og da den lokale køkkenvase med en hank er blevet brugt i hjemmet, kunne det tyde på, at kvinderne har spillet en rolle i begravelsesseancen, som det også ses på sarkofagen⁵². Keramikken optræder hyppigst og i det største antal i gravene, men herudover er der også fundet få andre slags gravgaver. Det drejer sig om smykker, en dolk og en terrakottafigurine. Smykkerne optræder i fire grave⁵³, hvor de i grav 29 og 81 er placeret i urnen⁵⁴. Endvidere er smykkerne i grav 81 smeltet sammen i en klump, da de højst sandsynligt er blevet

⁴⁴ Markoe 2000: 139

⁴⁵ Delgado et al. 2007: 34

⁴⁶ Delgado et al. 2007: 34

⁴⁷ De Simone 2008: 45

⁴⁸ Whitaker 1921: 219

⁴⁹ Tusa 1972: 71ff & Tusa 1978: 17ff. Grav 29, 65, 66, 72, 81, 128, 151, 155 & 156.

⁵⁰ Tusa 1978: 26f

⁵¹ Porada 1973: 360f

⁵² Markoe 2000: 138 & Delgado et al. 2007: 33f

⁵³ Grav 23, 24, 29 & 81

⁵⁴ Tusa 1972: 70ff & Tusa 1978: 26f

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

placeret på ligbålet⁵⁵. Smykkerne er dårligt bevarede og består oftest af fingerringe, armbånd og halskæder i bronze og sølv, samt vedhæng i guld, sølv, fajance og ben, der er fønikisk inspireret⁵⁶. Smykkerne er alle meget feminint udformet, og man må gå ud fra, at disse er blevet placeret i grave, som har indeholdt kremationer af kvinder. I grav 66 er der placeret en dolk i urnen⁵⁷. Denne grav må altså have indeholdt kremationen af en mand. I grav 65 er der placeret en figurine⁵⁸. Denne er udformet som en kvinde, der holder hænderne op omkring brysterne, og kan derfor meget muligt være en afbildning af gudinden Astarte⁵⁹. Astarte er gudinde for fertilitet og beskyttelse af spædbørn, og graven må derfor indeholde kremationen af en kvinde⁶⁰. De få gravgaver, der er placeret i gravene udover keramikken, indikerer, om det er en mand eller kvinde, som er begravet i graven. Gravgaverne kan sige noget om deres identitet, mens de var i live. Smykkerne kan have været båret af kvinderne, og dolken kan være brugt af manden. Det er en skik, som også ses andre steder, at placere en Astarte-figurine i kvindelige grave for at sikre fremtidig fertilitet⁶¹. Gravene kan altså symbolisere, hvad de begravede personer var i livet, men også ledsage dem på deres vej til efterlivet samt opfylde nogle ønsker for de efterladte. 10 ud af 20 grave indeholder enten importeret keramik eller gravgaver, der ikke er keramik, og derfor må det have været nogle mere specielle gravgaver, som ikke alle havde råd til. Overordnet indeholder begravelserne på den gamle nekropol på Mozia ikke overvældende mange gravgaver. Men en nekropol med få rigdomme behøver ikke at afspejle et samfund med få likvider. Begravelsesritualerne på Mozia har muligvis ikke været fokuseret på, at den enkelte skulle begraves med mange dyrebare gravgaver, men at der var fokus på drikke- og madofringer. Hvis dette er tilfældet må de 10 grave med importeret keramik eller gravgaver, der ikke er keramik, have tilhørt nogle velhavende personer i samfundet, da de skiller sig ud fra de andre. Da der i alt er fundet 172 grave på den gamle nekropol i Mozia⁶², og da denne har været brugt i omkring 150 år, fra slutningen af det 8. århundrede fvt. til første halvdel af det 6. århundrede fvt., kan det ikke være alle, der har været begravet her. Det er muligt, at samfundet har været opdelt i et hierarki, hvor fønikerne har haft rettigheden over nekropolen⁶³. Hvis man kigger på beboelsesområdet ved sydporten, som har været i brug samtidig med den gamle nekropol, kan man prøve at spore, om der har været klasseforskelle⁶⁴. Ved den første fase

⁵⁵ Tusa 1978: 26f

⁵⁶ Tusa 1972: 67ff & Tusa 1978: 26f

⁵⁷ Tusa 1978: 20

⁵⁸ Tusa 1978: 17ff

⁵⁹ Markoe 2000: 124

⁶⁰ Markoe 2000: 124

⁶¹ Markoe 2000: 124

⁶² Whitaker 1921: 248ff, & Tusa 1978: 63

⁶³ Delgado et al. 2007: 32

⁶⁴ Taylor 1964: 92

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

af disse huse, som cirka er fra starten af det 7. århundrede fvt., er der tegl placeret på en sokkel af sten og store kampesten⁶⁵. I den anden fase fra det sene 7. århundrede fvt., som inkluderer ombygningen af mindst to af disse huse, består det første hus af mange rum omkring en central gård, med mure af større sten blandet med kvadersten⁶⁶. Det andet hus består af en central gård med en brønd eller cisterne⁶⁷. Her ser vi altså en udvikling, hvor nogle bygger større og flottere huse, mens andre bliver boende i de oprindelige huse, og det tyder på en klasseforskel. Men ingen af hustyperne viser dog tegn på at skulle være blevet benyttet af aristokrater⁶⁸. Dog er det det eneste beboelsesområde fra perioden, hvor nekropolen er i brug. Det er meget dårligt bevaret⁶⁹, og der er ikke fundet offentlige bygninger og pladser⁷⁰. Men ud fra de ovennævnte fund har der ikke hersket en decideret overklasse på Mozia, men nærmere en under – og middelklasse, mens nekropolen på Mozia blev benyttet.

Tyre

Ifølge Herodot blev Tyre grundlagt omkring år 2750 fvt.⁷¹, og udgravninger af Bikai fra 1973-1974 viser, at den første beboelse af Tyre stemmer overens med denne datering⁷². Tyre ligger ved Libanons kyst, og i antikken var denne en ø med to havne, beboelse og andet⁷³. I 332 fvt. byggede Alexander den Store en mole ud til øen og overvandt byen⁷⁴. Siden molen blev bygget er øen gradvist vokset sammen med fastlandet, og er i dag en halvø.

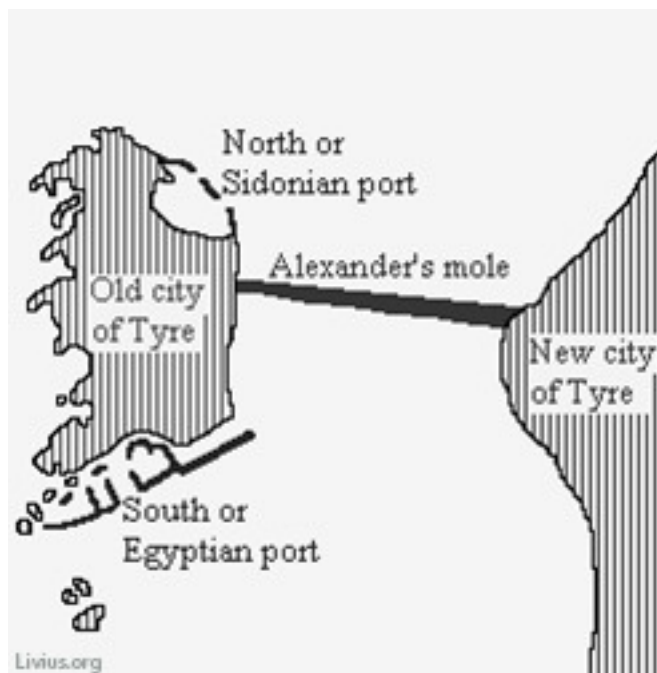

Fig. 4: Tyre

⁶⁵ Taylor 1964: 92 & Taylor 1978: 117

⁶⁶ Taylor 1964: 92

⁶⁷ Taylor 1964: 92

⁶⁸ Isserlin 1982: 121

⁶⁹ Isserlin 1982: 120

⁷⁰ Isserlin 1982: 122

⁷¹ Herodot: II, 44, 3

⁷² Aubet 2001: 21

⁷³ Aubet 2001: 33

⁷⁴ Diodor Siculus: XVII, 40, 2-5

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

Tyre og dennes bymur er afbildet på Balawat portene fra midten af det 9. århundrede fvt.⁷⁵. I 1997 fandt man den gamle nekropol på fastlandet ved Al-Bass, to km fra Tyre, som stammer fra det 9. – 7. århundrede fvt.⁷⁶. På nekropolen har man i alt fundet 80 grave, som indeholder kremationer af voksne⁷⁷. Urnerne er placeret der, hvor der har været plads, så der er ikke noget mønster, og derfor overlapper mange hinanden⁷⁸. Kremationerne er placeret i amphoraer, som enten lukkes af en plade eller et låg⁷⁹. I forbindelse med urnerne er der placeret keramik ved siden af, som oftest består af en mushroom flaske, en oinochoe med kløverformet munding og en skål eller kop i redslip ware. I urnerne er der ofte placeret personlige genstande og amuletter i form af skarabæer⁸⁰. I noget af keramikken er der blandt andet fundet spor efter honning og fisk⁸¹. I urnerne er der fundet rester efter dyrefringer, som er blevet brændt sammen med den afdøde på ligbålet⁸². Der er også fundet få steler, som har stået over nogle af gravene⁸³. Urnerne er placeret i huller, som er gravet ned i jorden, herefter er blandt andet platter blevet knust over urnen, så er et bål blevet tændt i hullet i jorden, og spor af brand ses på keramikken⁸⁴. Inden graven blev lukket, blev der placeret en træboks oven på urnen, hvori der blev placeret terrakottamasker og/eller figuriner⁸⁵. Graven blev til sidst forsejlet af to store sten, der ligeledes markerede gravstedet, og igen blev keramik knust ved gravstedet⁸⁶. Af de kremationer, hvor man har kunnet identificere resterne, er 36 mænd og 29 kvinder⁸⁷.

Mozia og Tyre er begge grundlagt på øer tæt på fastlandet, hvor fønikere har bosat sig. Der findes flere ligheder mellem begravelsesskikkene på nekropolen i Al-Bass ved Tyre og nekropolen på Mozia. Både i Tyre og på Mozia er kremationerne placeret i urner, som er gravet ned i jorden eller grundfjeldet. Og ved ingen af dem findes der et mønster i placeringen af urnerne. I Tyre er det dog udelukkende en amphora, der benyttes som urne. Nogle af urnerne fra nekropolerne ligner hinanden, mens andre er fuldstændigt forskellige i form og udsmykning. Ved eller i urnen placeres der gravgaver, og her er der både på Mozia

⁷⁵ Aubet 2001: 37 – Balawat var en by i det assyriske kongerige, som lå i det nordlige Mesopotamien.

⁷⁶ Aubet et al. 2004a: 45 & Aubet 2004: 89

⁷⁷ Aubet 2004b: 90ff

⁷⁸ Aubet 2004c: 31ff

⁷⁹ Aubet 2004b: 91

⁸⁰ Aubet 2004b: 91

⁸¹ Aubet 2004b: 93 & Aubet 2004c: 444

⁸² Aubet 2004b: 93

⁸³ Aubet 2004b: 91

⁸⁴ Aubet 2004b: 91f

⁸⁵ Aubet 2004b: 92

⁸⁶ Aubet 2004b: 92

⁸⁷ Aubet et al. 2004a: 56

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

og i Tyre hyppigst placeret en mushroom flaske og en oinochoe med kløverformet munding. I Tyre er der derudover placeret redslip ware, som er en lokal stil⁸⁸. I Mozia er der i stedet placeret en køkkenvase med en hank, som enten er en imitation af lokal keramik eller produceret af de lokale sicilianere, samt importeret keramik. Keramikken viser, at der begge steder har været lagt vægt på at give den afdøde drikke- og madofringer med på vejen, og keramik er også blevet knust i eller på graven. Udover det er kremationen på begge nekropoler foregået et sekundært sted, og på Mozia findes der spor af brand på keramikken fra kremationen, mens der i Tyre findes spor af brand på keramikken fra bålet i selve graven. Ved resten af gravskikkene i Tyre og Mozia findes der ikke andre ligheder, udover placeringen af en stele over graven. I Mozia benyttes kun en begravelsesform ad gangen, mens der i Tyre, som ved de fleste andre fønikiske bosættelser, benyttes flere begravelsesformer på en gang⁸⁹. Vi ser altså i Mozia forhandlinger mellem de lokale sicilianere, grækerne og fønikerne omkring begravelsesskikkene, hvor fønikerne har inddraget den lokale keramik, accepteret keramik fra Grækenland og lavet efterligninger heraf⁹⁰, og også beholdt nogle af deres oprindelige traditioner⁹¹. Den største forskel på nekropolerne er, at den på Mozia er placeret på øen, mens den i Tyre er placeret på fastlandet. Whitaker mente, at man benyttede kremation på den gamle nekropol på Mozia på grund af hygiejnemæssige og pladsmæssige årsager⁹². I Tyre er nekropolen placeret langt væk fra beboelsen, som lå på selve øen. Så her har kremation ikke været brugt på grund af hygiejnemæssige årsager. Endvidere ser det ud til, at det har været muligt at udvide nekropolen, så det kan heller ikke være på grund af pladsmangel. Det er muligt, at man skal spore kolonien på Mozia tilbage til Tyre, og at kolonien tog begravelsesskikken fra Tyre med sig til Mozia, før de i midten af det 6. århundrede grundlagde Birgi nekropolen på det sicilianske fastland og overtog de puniske gravskikke, som her hovedsageligt bestod af inhumationer i sarkofager og gravkamre⁹³. Endvidere er der ikke klipper på Mozia til at lave kammergrave, så det kan være årsag til, at man helt har fravalgt denne skik i første omgang⁹⁴. Derfor har Whitaker nok ikke ret i sine antagelser, men kremation er blevet benyttet, da det har været beboerne på Mozias begravelsesskik tilbage fra moderlandet. At fønikerne på Mozia skulle stamme fra Tyre eller en koloni herfra, stemmer også overens med at Karthago, som ligger i Nordafrika, ifølge Josephus blev grundlagt af en prinsesse fra Tyre⁹⁵. Thucydid nævner, at Mozia blandt andet blev grundlagt ved Siciliens

⁸⁸ Aubet 2004b: 91 & Delgado et al. 2007: 32

⁸⁹ Gras et al. 2001: 127

⁹⁰ De Simone 2008: 44

⁹¹ Isserlin 1982: 113

⁹² Whitaker 1921: 212

⁹³ Whitaker 1921: 233ff, Moscati 1966: 388 & Tusa 1972: 80

⁹⁴ Harden 1963: 100

⁹⁵ Josephus: I, 116

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

vestkyst, så det lå tæt på Karthago⁹⁶. Det er derfor meget sandsynligt, at de to byer har haft et tæt bånd på grund af, at de stammer fra den samme by i moderlandet.

Konklusion

Mozia er en ø, som ligger ud for Siciliens vestkyst. Den blev bosat af fønikerne sent i det 8. århundrede og blev i 397 fvt. ødelagt af Dionysius af Syrakus, hvorefter hovedbefolkningen blev flyttet til Lilybæum på Siciliens fastland.

Jeg har udvalgt en stikprøve på 20 grave ud af de 172 grave, der i alt er fundet på nekropolen på Mozia. Perioden, hvor nekropolen på Mozia er blevet benyttet, ligger fra slutningen af det 8. århundrede fvt. til 1. halvdel af det 6. århundrede fvt. Det er baseret på relative dateringer af den fønikiske mushroom flaske samt absolutte dateringer af korinthisk keramik.

Gravene er kremationsgrave, som enten er placeret i en stenbuste dannet af seks stenplader med bund og låg, en amphora eller en stenbuste udhugget af ét stenstykke med et separat låg. I gravene er der hovedsageligt placeret keramik, som oftest er banket- eller køkkenformer, og det viser, at der har været fokus på drikke- og madofringer i forbindelse med begravelsesritualet. Keramikken er lokalproduceret fønikisk keramik, imitationer af importeret keramik eller keramik fra Grækenland, Fønikien, Italien eller lokale sicilianere. Den importerede keramik forekommer mindre hyppigt end den lokalt produceret keramik og må derfor anses for at være en luksusvare. Endvidere er der fundet smykker i fire grave, en dolk i en grav og en Astarte-figurine i en grav. Det viser, hvem de begravede var, mens de levede, og samtidig fik de deres gravgaver med til efterlivet, som også kunne symbolisere ønsker for de efterladte. I beboelsesområdet sker en udvikling, hvor nogle bygger større huse, mens andre bliver boende i de oprindelige huse. Altså er der en klasseforskel i Mozia, dog en under- og middelklasse, da der ikke er fundet spor efter, at der skulle have boet aristokrater.

Både på nekropolerne i Tyre og Mozia ses kremationerne placeret i en urne, og de graves ned i jorden eller grundfjeldet uden et bestemt overordnet mønster. Stilen af keramikken er meget ens, men der ses forskelle i form og udsmykning. Begge steder placeres en mushroom flaske og en oinochoe med kløverformet munding oftest i graven. Derudover placeres der i Tyre redslip ware, som er en lokal stil, mens der på Mozia placeres en køkkenvase med en hank, som er den lokale sicilianske tradition. I Mozia udvikles gravskikkene, og de inddrager lokale og græske skikke. Mozia skal muligvis spores tilbage til Tyre. Dette

⁹⁶ Thucyd: VI, 2

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

understøttes af, at Karthago blev grundlagt af en prinsesse fra Tyre, og Thucydid nævner, at fønikerne bosatte sig på Mozia, så der var kortere til Karthago.

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

Appendiks 1⁹⁷

Grav	Type	Symposium-keramik	Smykker	Våben og redskaber	Andet
Grav 23	Urne i stenkiste dannet af 6 stenplader, med bund og låg. Gravet ned i jorden.	2 fønikiske køkkenvaser med en hank, 1 lille skål.	1 armbånd i bronze, fingerringe i sølv, flere stykker af sølvhalskæder i forskellige størrelser, vedhæng i bladguld & flere sølvvedhæng.		Spor af brændsel i urne.
Grav 24	Urne i stenkiste udhugget af ét stenstykke med et separat låg. Gravet ned i grundfjeld.	1 fønikisk oinochoe, 1 fønikisk mushroom flaske, 1 fønikisk køkkenvase med en hank.	1 fingerring i sølv med hvid indgraveret bezel.		Sølvarmbånd i lignende udgave blev fundet i en grøft lige ved siden af graven.
Grav 29	Urne i stenkiste dannet af 6 stenplader, med bund og låg. Gravet ned i jorden.	1 kernosring, 1 fønikisk køkkenvase med en hank, fragment af vase.	1 disk af ben med huller i begge sider, 1 armbånd af bronze, en gruppe af sølvringe, 4 vedhæng i sølv udformet som kurve, 1 skive i sølv med kant i relief – muligvis phiale.		Fragment af vase er delvist brændt. Smykker fundet i urne sammen med brændte knogler.
Grav 63	Ingen urne og kreationsrester. Gravet ned i jorden.	1 fønikisk mushroom flaske, 1 fønikisk oinochoe, 1 lille skål.			
Grav 64	Amphora urne. Gravet ned i grundfjeldet.	1 punisk flaske, 1 oinochoe, 1 punisk køkkenvase med en hank.			
Grav 65	Urne i sten kiste dannet af 6 stenplader, med bund og låg. Gravet ned i grundfjeld.	5 korinthiske aryballer, fragmenter af 1 korinthisk kop, 2 fønikiske oinochoer, 2 fønikiske køkkenvaser med en hank, 1 fønikisk mushroom flaske, 1 fønikisk alabastron, 1 lille skål, fragmenter af en vase.			1 arybal og 1 køkkenvase er delvist brændte. Alabastron og 1 oinochoe er nogle steder sort efter røg. Terrakotta udformet som en kvinde, der holder om brysterne – Astarte?
Grav 66	Amphora urne. Gravet ned i grundfjeld.	1 fønikisk unguentaria, 1 stor skål, 1 fønikisk køkkenvase med en hank.		1 dolk.	Unguentaria og dolk placeret i urnen. Vaser placeret et stykke vest for urnen. Spor af brand på den store skål og køkkenvasen.
Grav 72	Urne i stenkiste udhugget af ét stenstykke med et separat låg. Gravet ned i grundfjeld.	1 fønikisk mushroom flaske, 1 fønikisk oinochoe, 1 fønikisk køkkenvase med en hank.			Køkkenvasen er delvist brændt.

⁹⁷ Det skal dog nævnes, at der på den gamle nekropol på Mozia er blevet fundet 2 inhumationsgrave, men disse afspejler muligvis en bevægelse hen mod slutningen af nekropolens brugsperiode, hvor man går fra kremation til inhumation. (Tusa 1973: 37f). Endvidere er der fundet få skarbær på nekropolen, men de er dårligt publiceret, så dem har jeg undladt at inddrage, på grund af den manglende kontekst. (Tusa 1972: 121ff).

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

Grav 81	Urne i stenkiste dannet af 6 stenplader, med bund og låg. Gravet ned i grundfjeld.	2 korinthiske kotyler, 1 fønikisk mushroom flaske, 1 fønikisk oinochoe, 1 fønikisk køkkenvase med en hank, 1 fønikisk gryde med to hanke i fajance, fragmenter af kop og oinochoe.	1 gruppe sammensmeltet smykker: 1 sølvhalskæde, 1 skiveformet vedhæng, 1 kurvedehæng i guld, cirkulære og æggeformede vedhæng, 1 tøndeformet vedhæng i fajance, 1 ørering?, stang med cirkulært tværsnit. 1 armbånd i bronze dannet af 3 stænger.		I urne er smykker og fragmenter af en kop og oinochoe, som alle er blevet brændt. Spor af brand på gryde.
Grav 93	Urne i stenkiste udhugget af ét stenstykke med et separat låg. Gravet ned i grundfjeld.	1 fønikisk mushroom flaske, 1 fønikisk oinochoe, 1 fønikisk køkkenvase i fajance med en hank.			
Grav 111	Amphora urne uden kremationsrester. Gravet ned i grundfjeld.	1 fønikisk efterligning af den korinthiske skyphos.			
Grav 126	Kremationsrester. Gravet næsten cirkulært ind i grundfjeld.	1 fønikisk oinochoe, 1 fønikisk mushroom flaske, 1 køkkenvase med en hank, 1 trefodsplade, 1 fønikisk alabatron, 1 lille krukke			Spor af brændsel i urne. Pseudo-tenformet koniske ben, med et vertikalt hul i midten.
Grav 128	Urne i stenkiste udhugget af ét stenstykke med et separat låg. Gravet ned i næsten rektangulært hul i grundfjeld.	1 fønikisk oinochoe, 1 fønikisk mushroom flaske, 1 fønikisk køkkenvase men en hank, 1 protokorinthisk skyphos.			Køkkenvasen er næsten helt sort efter brand.
Grav 139	Amphora urne. Gravet ned i grundfjeld.	1 fønikisk mushroom flaske, 1 fønikisk køkkenvase med en hank, 1 protokorinthisk kotyle.			Spor af brændsel i urne.
Grav 144	Amphora urne. Gravet ned i jorden.	1 fønikisk mushroom flaske, 1 fønikisk plade, 1 oinochoe, 1 fønikisk efterligning af en protokorinthisk skyphos.			Horisontale håndtag på maven af urnen.
Grav 146	Urne i stenkiste dannet af 6 stenplader, med bund og låg. Gravet ned i grundfjeld.	1 fønikisk mushroom flaske, 1 fønikisk køkkenvase med en hank, 1 fønikisk kande, 1 protokorinthisk skyphos.			Skyphos var placeret i urnen.
Grav 150	Amphora urne. Gravet ned i grundfjeldet.	1 fønikisk mushroom flaske, 1 fønikisk oinochoe, 1 fønikisk køkkenvase med en hank, 1 fønikisk efterligning af en protokorinthisk skyphos, 1 lille skål.			Vandret håndtag på urnen.

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

Grav 151	Urne i stenkiste dannet af 6 stenplader, med bund og låg. Placeret på overfalden af grundfjeldet.	1 fønikisk oinochoe, 1 fønikisk mushroom flaske, 1 fønikisk køkkenvase med en hank, 1 protokorinthisk kotyle.			Kotyle placeret i urnen, og indeholder kremationsrester. Spor af brand på mushroom flaske og oinochoe.
Grav 155	Amphora urne. Gravet ned i grundfjeldet.	1 fønikisk køkkenvase med en hank, 1 fønikisk platte, 1 fønikisk skål.			Vandret håndtag på urnen. Spor af brand på køkkenvasen.
Grav 156	Urne i stenkiste udhugget af ét stenstykke med et separat låg. Gravet ned i grundfjeldet.	1 fønikisk oinochoe, 1 fønikisk mushroom flaske, 1 fønikisk køkkenvase med en hank.			Vaserne er placeret i urnen over kremationen. Spor af brand på køkkenvasen.

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

Appendiks 2

Grav	Fønikisk keramik	Korinthisk keramik	Andet	Datering
Grav 23	2 køkkenvaser med en hank, den ene hank er en anelse mere vertikal, og 1 lille skål.			Midten af det 7 århundrede – slutning af det 7 århundrede.
Grav 24	1 mushroom flaske, 1 oinochoe med en kløverformet munding, og 1 køkkenvase med en hank.			Starten af det 7 århundrede – midten af det 7 århundrede.
Grav 29	1 køkkenvase med en hank der tilnærmelsesvist er vertikalt, fragmenter af vase.		1 kernosring.	Midten af det 7 århundrede – slutningen af det 7 århundrede.
Grav 63	1 mushroom flaske, 1 oinochoe med en kløverformet munding, og 1 lille skål.			Starten af det 7 århundrede – midten af det 7 århundrede.
Grav 64	1 mushroom flaske, 1 oinochoe med en kløverformet munding, og 1 køkkenvase med en hank.			Midten af det 7 århundrede – slutningen af det 7 århundrede.
Grav 65	1 oinochoe med en kløverformet munding, 1 oinochoe med en bredere kløverformet munding og mere globulær, 2 køkkenvaser med en hank, 1 mushroom flaske, 1 alabastron og 1 lille skål.	5 protokorinthiske aryballer, fra ovoid til spidsovoid, den ene er meget fragmenteret, og fragmenter af en protokorinthisk kop.		Slutningen af det 7 århundrede – 1 halvdel af det 6 århundrede.
Grav 66	1 unguentaria, 1 køkkenvase med en hank, og 1 stor skål.			Midten af det 7 århundrede – slutningen af det 7 århundrede.
Grav 72	1 mushroom flaske, 1 oinochoe med en kløverformet munding, og 1 køkkenvase med en hank.			Midten af det 7 århundrede – slutningen af det 7 århundrede.
Grav 81	1 mushroom flaske, 1 oinochoe med en kløverformet munding, 1 køkkenvase med en hank, og 1 gryde med to hanke i fajance.	2 kotyler.	Fragmenter af en østlig oinochoe i buccero.	Slutningen af det 8 århundrede – midten af det 7 århundrede.
Grav 93	1 oinochoe med cylindrisk hals, 1 mushroom flaske, 1 køkkenvase i fajance med en hank.			Midten af det 7 århundrede – slutningen af det 7 århundrede.
Grav 111	1 fønikisk efterligning af den korinthiske skyphos (thapsos ware)			Starten af det 7 århundrede – midten af det 7 århundrede.
Grav 126	1 mushroom flaske, 1 oinochoe med en kløverformet munding, 1 køkkenvase med en tilnærmelsesvis vertikal hank, 1 trefodsplade og 1 lille beholder alabastron.			Midten af det 7 århundrede – slutningen af det 7 århundrede.
Grav 128	1 mushroom flaske, 1 oinochoe med en kløverformet munding, og 1 køkkenvase med en tilnærmelsesvis vertikal hank.	1 skyphos.		Midten af det 7 århundrede – slutningen af det 7 århundrede.
Grav 139	1 mushroom flaske, 1 køkkenvase med en hank.	1 kotyle i subgeometrisk stil.		Slutningen af det 8 århundrede – midten af det 7 århundrede.
Grav 144	1 mushroom flaske, 1 oinochoe, og 1 plade.		1 efterligning af en protokorinthisk skyphos.	Midten af det 7 århundrede – slutningen af det 7 århundrede.

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

Grav 146	1 mushroom flaske, 1 køkkenvase med en tilnærmelsesvis vertikal hank, og 1 lille kande.	1 skyphos.		Starten af det 7 århundrede – midten af det 7 århundrede.
Grav 150	1 mushroom flaske, 1 oinochoe med en kløverformet munding, 1 køkkenvase med en hank, og 1 lille skål.		1 efterligning af en protokolrinthisk skyphos.	Midten af det 7 århundrede – slutningen af det 7 århundrede.
Grav 151	1 mushroom flaske, 1 oinochoe med en kløverformet munding, og 1 køkkenvase med en tilnærmelsesvis vertikal hank.	1 kotyle.		Midten af det 7 århundrede – slutningen af det 7 århundrede
Grav 155	1 køkkenvase med en hank, 1 lille skål, og en platte.			Midten af det 7 århundrede – slutningen af det 7 århundrede.
Grav 156	1 mushroom flaske, 1 køkkenvase med en vertikal hank, og 1 oinochoe med cylindrisk hals.			Midten af det 7 århundrede – slutningen af det 7 århundrede.

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

Litteraturliste

- Aubet, E. M. 2001. *The Phoenicians and the West. Politics, Colonies and Trade*. Cambridge University Press.
- Aubet, E. M, Núñez, F. J & Trellisó, L. 2004a. "La Necrópolis Fenicia De Tiro-all Bass en el Contexto Funerario Fenicio Oriental", s. 43-62, i *Huelva arqueológica*, no. 20.
- Aubet, E. M. 2004b. "La Necrópolis de Tiro-al Bass (Líbano)", s. 87-96, i *Bienes culturales: revista del Instituto del Patrimonio Histórico Español*, no. 3.
- Aubet, E. M. 2004c. *The Phoenician Cemetery of Tyre Al-Bass: Excavations 1997-1999*. Ministère de la Culture.
- Buchner, G & Ridgway, D. 1993. *Pithekoussai I: La Necropoli: Tombe 1-723, Scavate dal 1952 al 1961*. Giorgio Breitschneider Editore.
- Carpenter, R. 1958. "Phoenicians in the West", s. 35-53, i *American Journal of Archaeology*, vol. 62, no. 1.
- Cook, M. R. 1969. "A Note on Absolute Chronology of the Eight and Seventh Centuries B. C.", s. 13-15, i *The Annual of the British School at Athens*, no. 64.
- De Simone, R. 2008. "Sicilia e Malta in età Fenicia e Punica: Problemi e Prospettive", s. 37-52, i *Interconnections in the Central Mediterranean: The Maltese Islands and Sicily in History (Proceeding of the Conference St Julians , Malta 2nd and 3rd November 2007)*, (red.) Bonanno, A & Militello, P. Officina di Studi Medievali.
- Delgado, A & Ferrer, M. 2007. "Cultural Contacts in Colonial Settings: The Construction of New Identities in Phoenician Settlements of the Western Mediterranean", s. 18-42, i *Stanford Journal of Archaeology*, vol. 5.
- Diodor Siculus. *Library of History*.
- Dunbabin, T. J. 1948. *The Western Greeks: The History of Sicily and South Italy from the Foundation of the Greek Colonies to 480 B.C.* Clarendon.
- Gras, M, Rouillard, P & Teixidor, J. 1991. "The Phoenicians and Death", s. 127-176, i *Berytus*.
- Harden, D. 1963. *The Phoenicians*. Frederick A. Praeger.
- Herodot. *The Histories*.
- Isserlin, B. S & Taylor, J. D. P. 1974. *Motya. A Phoenician and Carthaginian City in Sicily*. E. J. Brill Leiden.

NEKROPOLEN PÅ MOZIA

AF SIGNE KRAG

- Isserlin, B. S. 1982. „*Motya: Urban Features*”, s. 113-131, i *Phönizier im Westen: die Beiträge des Internationalen Symposiums über "Die phönizische Expansion im westlichen Mittelmeerraum" in Köln vom 24. bis 27. April 1979*, (red.) Niemeyer, H. G. Mainz am Rhein : Philipp von Zabern.
- Josephus, Flavius. *Against Apion*.
- Kitchen, K. A. 1991. „*The Chronology of Ancient Egypt*”, s. 201-208, i *World Archaeology* , vol. 23, no. 2.
- Markoe, G. 2000. *The Phoenicians*. University of California Press.
- Morris, I. 1996. “*The Absolut Chronology of the Greek Colonies in Sicily*”, s. 51-59, i *Acta Archaeologica*, vol. 67.
- Moscato, S. 1966. *Die Phöniker*. Kindler Verlag AG.
- Moscato, S. 1968. *The World of the Phoenicians*. W & J Mackay & Co Ltd.
- Núñez Calvo, F. J. 2008. “*Phoenicia*”, s. 19-96, i *Beyond the Homeland: Markers in Phoenician Chronology*, (red.) Sagona, C. Leuven: Peeters.
- Payne, H. 1931. *Necrocorinthia. A Study of Corinthian Art in the Archaic Period*. Clarendon Press.
- Porada, E. 1973. “*Notes on the Sarcophagus of Ahiram*”, s. 355-372, i *Janes* 5.
- Procelli, R. M. A. 2008. “*Sicily*”, s. 461-486, i *Beyond the Homeland: Markers in Phoenician Chronology*, (red.) Sagona, C. Leuven: Peeters.
- Taylor, J. D. P. 1964. „*Motya. A Phoenician Trading Settlement*”, s. 91-100, i *Archaeology*.
- Taylor, J. D. P. 1978. “*Motya Pottery Research*”, s. 117-119, i *Papers in Italian Archaeology I: The Lancaster Seminar. Recent Research in Prehistoric, Classical and Medieval archaeology, Part I*, (red.) Blake, M. M; Potter, T. W & Whitehouse, D. B. British Archaeological Reports.
- Thucydid. *History of the Peloponnesian War*.
- Tusa, V. 1972. “*Lo Scavo del 1970*”, s. 7-82, i *Mozia VII, Rapporto Preliminare della Missione Congiunta con la Soprintendenza alle Antichità della Sicilia Occidentale*, (red.) Bevilacqua, F, Ciasca, A, Scandone, G. M, Moscato, S, Tusa, V & Cutroni, A. T. Studi Semitici. Roma.
- Tusa, V. 1973. “*Lo Scavo del 1971*”, s. 35-71, i *Mozia VIII, Rapporto Preliminare della Missione Congiunta con la Soprintendenza alle Antichità della Sicilia Occidentale*, (red.) Ciasca, A, Tusa, V & Uberti, M. L. Studi Semitici. Roma

NEKROPOLEN PÅ MOZIA
AF SIGNE KRAG

Tusa, V. 1978. *“Relazione Preliminare Degli Scavi Eseguiti a Mozia Negli Anni 1972, 1973, 1974”*, s. 7-98, i *Mozia IX, Rapporto Preliminare della Missione Congiunta con la Soprintendenza alle Antichità della Sicilia Occidentale*, (red.) Bevilacqua, F, Ciasca, Polselli, G. C, Caprio, N. C. D, Amadasi, M. G. G, Scandone, G. M, Tusa, V, Cutroni, A. T & Uberti, M, L. *Studi Semitici*. Roma.

Whitaker, J. I. S. 1921. *Motya. A Phoenician Colony in Sicily*. G. Bell & Sons.